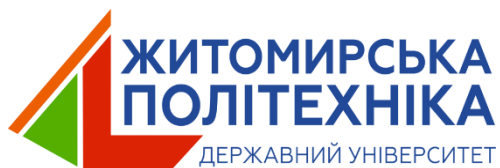


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ



СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ: ІННОВАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ



Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції

м. Житомир, 22 травня 2025 р.

УДК 37.05:101.1

A 43

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного університету «Житомирська політехніка» (протокол № 17 від 26.09.2025р.)

Редакційна колегія:

Слюсар Вадим Миколайович – доктор філософських наук, доцент;

Червона Леся Миколаївна – кандидат філософських наук, ст. наук. співробітник;

Лакуша Наталія Михайлівна – кандидат філософських наук, доцент;

Гайдай Ірина Олегівна – кандидат педагогічних наук;

Могельницька Людмила Францівна – кандидат філологічних наук, доцент;

Оксютович Марина Олександрівна – кандидат філософських наук;

Яблонська Надія Миколаївна – кандидат педагогічних наук.

A 43 Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи:
матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 22 травня
2025 р. / Ред. кол.: В. М. Слюсар, Л. М. Червона, Н. М. Лакуша [та ін.] –
Житомир : Житомирська політехніка, 2025. – 278 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей учасників III Міжнародної наукової конференції «Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи». Публікації авторів стосуються актуальних питань освіти, філософсько-історичних студій та масових комунікацій; ментального здоров'я у трендах психологічної науки; соціальної політики та соціальне забезпечення в Україні; освітніх і безпекових стратегій захисту України.

Збірник адресовано науковцям, практикам, здобувачам вищої освіти у галузях соціогуманітарних та поведінкових наук.

УДК 37.05:101.1

ISBN 978-966-683-713-7

© Житомирська політехніка, 2025

© Автори, 2025

Ольга Гордійчук,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри журналістики та філософських студій
Державний університет «Житомирська політехніка»*

Юлія Воркевич,
*здобувач вищої освіти
Державний університет «Житомирська політехніка»*

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ: ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ВИМІРИ

Комунікація є одним із ключових процесів, що лежать в основі людської взаємодії. У загальному розумінні, це обмін інформацією між учасниками – двома або більше особами, який відбувається за допомогою комплексу комунікативних каналів. Зокрема, до них належать як вербальні способи (мовленнєва та письмова форми), так і невербальні (кінетичні, проксемічні та паралінгвістичні елементи), що в сукупності створюють механізм передачі інформаційного змісту, емоційного стану та інтелектуального досвіду від однієї сторони до іншої з наступним його сприйняттям [4]. Як зазначає Ф. Бацевич, "обов'язковим елементом комунікації є зворотний зв'язок", що підкреслює важливість взаємодії між учасниками процесу [1, с. 50]. Таким чином, комунікація виступає інструментом, який забезпечує взаєморозуміння, координацію дій і встановлення зв'язків у соціальному середовищі.

Вербальна комунікація формується через такі елементи, як звук, слово, словосполучення, фразеологізми, речення, паремії та текст, залежно від способу передачі інформації. Натомість невербальна комунікація охоплює жести та міміку, сміх, плач, зітхання, кашель, паузи, темп мовлення, тон, тембр, поставу, погляд,

дистанцію між співрозмовниками, графеми, прикраси, зачіску, одяг, дотики, поцілунки, запах, смак, а також час та інші аспекти [3, с. 67].

Невербальні коди спілкування переважно імпульсивні, спонтанні, часто не підлягають усвідомленню та контролю (окрім випадків професійної підготовки, наприклад, у акторів чи політиків); залежать від контексту, часу та простору, в якому здійснюється комунікація; не мають чіткої структурованості, як вербальні повідомлення, що ускладнює їх формалізований опис; часто несуть більше інформації про внутрішній стан особистості, ніж слова.

Маючи глибокий символічний зміст, який формується на перетині індивідуального досвіду, соціальних норм і культурних традицій, невербальні засоби комунікації не лише доповнюють вербальне мовлення, а й можуть виступати самостійним інструментом взаємодії, особливо в ситуаціях, де слова недоречні або недостатньо точні.

Повноцінне розуміння процесу спілкування неможливе без врахування комплексу невербальних сигналів, які формують другий, неочевидний, але надзвичайно вагомий рівень міжособистісної взаємодії [1, с. 60].

Універсальність виразів обличчя стала предметом масштабного дослідження, проведеного психологом Полом Екманом. Він разом із колегою Уоллесом Фрізенем розробив унікальну систему кодування міміки FACS (Facial Action Coding System), яка донині застосовується у криміналістиці, психології та навіть технологіях розпізнавання емоцій у штучному інтелекті. Важливо, що Екман провів експерименти серед ізольованих культур, зокрема мешканців Нової Гвінеї, які не були знайомі із західними соціальними уявленнями.

Це дозволило зробити висновок про вроджений, а не культурно зумовлений характер багатьох мімічних проявів [2, с. 38–41].

Дослідження символічного значення жестів і поз у різних культурах показало, що невербальні сигнали можуть бути як універсальними, так і глибоко контекстуальними. Наприклад, посмішка чи зведені брови часто мають спільне значення в багатьох суспільствах, тоді як жести, як-от «ОК» чи кивок головою, інтерпретуються по-різному залежно від регіону, що може призводити до непорозумінь. Культурні норми також впливають на регулювання особистісного простору, що підкреслює важливість проксемики в міжособистісній взаємодії.

Аналіз невербального вираження емоцій, зокрема через міміку, підтверджує існування універсальних базових емоцій (радість, здивування, страх, гнів, презирство, страждання), які мають біологічну основу та розпізнаються незалежно від культури. Водночас вторинні емоції та їхні прояви зазнають впливу соціокультурних факторів, що зумовлює відмінності у виразності та інтерпретації. Мімічні ознаки, такі як рухи брів, очей чи губ, дозволяють точно ідентифікувати емоційний стан, але їхнє сприйняття залежить від контексту та культурного виховання. Розуміння символіки вербальної та невербальної комунікації є критично важливим для ефективної міжкультурної взаємодії. Знання культурних особливостей жестів, міміки та просторових норм сприяє уникненню конфліктів, підвищенню взаєморозуміння та налагодженню довіри в глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Вид. центр "Акад.", 2004. 344 с.

2. Коструліна Ю. Пол Екман – дослідник психології емоцій. Видатні постаті психології: історія, сучасність і перспективи : Матеріали VI регіон. наук. семінару до дня психолога, м. Львів, 23 квіт. 2019 р.

3. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки: монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.

4. Як перекладається слово Комунікація українською. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/komunikatsiia>

5. Slyusar V. M., Khrystokin G. V., Yastrebova A. O. Is dialogue possible in the post-truth era? (Media philosophy and social and communication studies) *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2023. № 1 (93). P. 29 – 40.

Ольга Гордійчук,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри журналістики та філософських студій

Державний університет «Житомирська політехніка»

Владислав Марченко,

здобувач вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СМЕРТІ В ТВОРЧОСТІ ЮКІО МІСИМИ

Юкіо Місіма (справжнє ім'я Кімітака Хіраоке) – один із найвизначніших японських письменників ХХ століття. Його творчість поєднує традиційну японську естетику з європейським модернізмом, а основними темами є смерть, краса, тілесність, честь, самопожертва. Він став відомим завдяки літературній та громадсько-політичній діяльності, не був філософом у традиційному академічному розумінні цього терміну, проте його твори мають глибоко філософський характер. Юкіо Місіма був, скоріше, філософом-естетом або філософом дії, чиї ідеї знайшли вираз через літературу, театр і політичну активність. Його життя стало втіленням глибокого внутрішнього конфлікту між модерністю та традицією, духом і тілом, реальністю й ідеалом [2].

Для Юкіо Місими смерть була не просто неминучим фіналом, а засадничим сенсом, до якого він свідомо прямував – останнім актом, вищою точкою шляху, що увінчує його ідеали. За свої сорок сім років він прожив яскраве, насичене життя: отримав юридичну освіту, працював держслужбовцем, але швидко покинув державну службу заради літератури, створивши близько сорока романів,

вісімнадцять п'єс і більше сотні новел, оповідань та публіцистичних творів. Ставив спектаклі, грав і знімався в кіно, диригував симфонічним оркестром, керував реактивним літаком, здійснив сім навколосвітніх подорожей, п'ять разів був номінований на Нобелівську премію з літератури та став самим читаним автором Японії. Окрім творчості, він захоплювався бойовими мистецтвами, отримав п'ятий дан кендо, а також вивчав карате, айкідо та дзюдо.

Місіма створив власну воєнізовану організацію "Татенокай", і, озброївшись лише катанами, разом із трьома соратниками захопив військову частину, намагаючись підняти солдатів на повстання. Коли спроба перевороту не вдалася, він завершив свою історію, вчинивши сеппуку (ритуальне самогубство).

Щоб зрозуміти, як глибоко тема смерті розкрита в світогляді Юкіо Місіма, розглянемо його твір "Золотий храм", у якому смерть постає не лише як трагічний фінал, а як центральний символ, що віддзеркалює саму суть людського існування [1].

У романі "Золотий храм" Юкіо Місіма створює складну метафору протистояння життя і смерті, тлінного і вічного, людини і її власних ідеалів. Центральний образ – храм Кінкакудзі постає як символ абсолютної краси, застиглої у часі досконалості, яка, однак, через свою недосяжність та незмінність стає тягарем для головного героя Мідзогучі, для якого храм є не просто архітектурною спорудою, а втілення ідеалу, що затьмарює його власне існування. Він бачить у ньому те, чого ніколи не зможе досягти, те, що робить його життя ще більш нікчемним на тлі вічної краси.

Мідзогучі є глибоко трагічною постаттю. Його заїкання стає фізичним уособленням внутрішньої роздвоєності, нездатності знайти власне місце у світі, а життя є нескінченною низкою принижень, самоприниження і відчуженості. Він живе в тіні ідеалу,

у постійному контрасті з досконалістю храму, що постає перед ним як абсолютний зразок, символ вічності, що ніколи не буде досягнутим. Мідзогучі не просто ненавидить цей храм: він боїться і водночас поклоняється йому, оскільки розуміє, що його власне існування, сповнене сумнівів і страждань, завжди буде лише тінню цієї незмінної краси [3].

Саме у цьому протистоянні між мінливістю людського життя і вічністю ідеалу проявляється основна філософська проблема роману – питання смерті та безсмертя. Храм Кінкакудзі символізує безсмертя, застиглу досконалість, яку не торкається плин часу. Мідзогучі ж, навпаки, уособлює тлінність, слабкість і страх перед власною нікчемністю. Він усвідомлює, що ніколи не зможе досягти цієї вічності, що його власне життя розчиниться в безликій масі людей, не залишивши по собі жодного сліду.

Це протиріччя між вічністю і смертністю досягає кульмінації у сцені підпалу храму. Цей акт стає для Мідзогучі спробою знищити ідеал, що пригнічує його, спробою звільнитися від тиранії досконалості. Але водночас це і символічна спроба досягти власного безсмертя через акт руйнування, перетворити своє нікчемне існування на щось значуще, хоча б через знищення абсолютної краси. Він прагне вирватися з тіні храму, віднайти свою власну, хоч і короточасну, досконалість у акті руйнування.

Смерть для Місіми, як і для Мідзогучі, не є просто кінцем, а трансформацією, спробою подолати людську нікчемність і наблизитися до ідеалу, навіть якщо це вимагає самознищення чи руйнування. Через свою творчість і життя Місіма стверджує, що смерть може бути не лише кінцем, а й актом творення, можливістю подолати межі людської слабкості та наблизитися до ідеалу. Для Мідзогучі знищення Золотого храму було спробою звільнитися від

гніту вічної краси, а для Місіми сеппуку стало останнім виразом його прагнення до величі. У цьому трагічному парадоксі: знищенні заради творення, самознищенні заради вічності і представлена суть філософії Юкіо Місіми. Смерть для нього була не поразкою, а кульмінацією, моментом, коли нікчемне існування могло нарешті зрівнятися з абсолютном, залишивши по собі слід у безкінечності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Місіма Ю. Золотий храм (Kinkakuji). Переклад з японської І. Дзюби. К.: Видавництво "Юніверс", 2006.
2. Henry Scott-Stokes. The life and death of Yukio Mishima. New York, First print 1974.
3. Marguerite Y. Місіма: Бачення порожнечі (Mishima: A Vision of the Void). Чикаго: University of Chicago Press, 2001.
4. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 256 с.
5. Слюсар В. М. Вплив соціально-культурної кризи на самореалізацію особистості. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. № 32. С. 20 – 24.

Ольга Гордійчук,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та філософських студій
Державний університет «Житомирська політехніка»*

Валерія Савіцька,

*здобувачка вищої освіти
Державний університет «Житомирська політехніка»*

СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ: МАНІПУЦЯЦІЇ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ МИСЛЕННЯ

Актуальність теми у тому, що цифрові технології стрімко трансформують не лише способи комунікації, а й саму суть соціальної взаємодії. В умовах інформаційного суспільства кожна людина стає частиною глобального інформаційного потоку, де правда й маніпуляція, факт і дезінформація часто переплітаються. Особливо гостро ці виклики постають у часи суспільної нестабільності, як-от під час війни, коли інформаційний фронт стає не менш важливим, ніж військовий. Усе це вимагає глибокого осмислення впливу цифрових технологій на мислення, поведінку та світогляд сучасної людини.

У цифрову епоху, попри численні переваги, суспільство стикається з низкою серйозних загроз. Однією з ключових є маніпуляція – цілеспрямоване викривлення або подання фактів таким чином, щоб викликати у масової аудиторії бажану реакцію. Проблема маніпулятивного впливу в сучасній комунікації набуває все більшої гостроти. Соціальні мережі стали простором для використання складних технологічних механізмів впливу, серед яких – алгоритми персоналізації, автоматизовані акаунти (боти),

емоційно забарвлений контент та експлуатація психологічних особливостей поведінки користувачів. Такі методи значно ускладнюють процес виявлення маніпуляцій, оскільки вони часто маскуються під звичайну інформаційну взаємодію.

Маніпуляції можуть здійснюватися як в межах чітко спланованих інформаційних кампаній, так і хаотично, залежно від ситуації. У короткотривалій перспективі вони спрямовані на провокування швидкої емоційної реакції або миттєву зміну настроїв у суспільстві. Натомість у довгостроковій – здатні впливати на світогляд і поступово змінювати ставлення аудиторії до ключових соціальних чи політичних тем [3].

Дезінформація, на відміну від просто неточної чи помилкової інформації, завжди має ознаку умисності та певну мету: зазвичай це – завдання шкоди, дискредитація або маніпуляція громадською думкою. Дезінформація є свідомо неправдивою, провокаційно-тенденційною інформацією, що поширюється з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо [6].

У контексті військової агресії РФ проти України дезінформаційні кампанії ворога є справжньою інформаційною війною [1], де широко застосовується пропаганда, дезінформація часто містить в своїй основі емоційно насичені повідомлення, які використовують чутливі теми: соціальні страхи, регіональні відмінності, питання безпеки тощо, спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичного життя, створення напруги й ворожнечі між різними групами населення, дискредитацію лідерів, досягнень. Для підсилення емоційного впливу на аудиторію застосовується ефект гіперболізації, шокового контенту [5].

Разом із тим, цифрові трансформації впливають і на саму структуру мислення. Зокрема, поширення кліпового мислення –

поверхневого, фрагментарного сприйняття інформації у вигляді яскравих образів, що знижує здатність до глибокого аналізу, осмислення та встановлення логічних зв'язків. Інформаційне перевантаження, ефект новизни, швидкий темп споживання контенту стимулюють короткочасне реагування замість тривалого осмислення [7, с. 142].

У поєднанні з розвитком штучного інтелекту, який пропонує готові відповіді та рішення, це формує залежність від зовнішніх джерел інформації, поступове зниження рівня самостійного критичного мислення. У сфері освіти ці процеси проявляються в поширенні плагіату, використанні ГДЗ, шаблонних відповідей тощо. Втрата індивідуальності мислення веде до уніфікації свідомості, а креативність поступається споживацькому підходу до знань [4, с. 53].

В Україні правові механізми захисту приватності базуються на ряді законодавчих актів. Центральним документом у цій сфері є Закон України «Про захист персональних даних», прийнятий у 2010 році. Він регулює принципи обробки інформації, визначає права користувачів та передбачає санкції за порушення їх конфіденційності. Окрім цього, Конституція України (ст. 32) закріплює право громадян на недоторканність особистого життя, забороняючи несанкціонований збір або поширення даних без згоди особи [2, с. 254].

Проте, незважаючи на наявність правових гарантій, ефективність захисту персональної інформації залежить від технологічної безпеки, обізнаності користувачів та дотримання кібергігієни. В умовах стрімкої цифровізації суспільства розвиток механізмів протидії кіберзагрозам стає одним із ключових чинників забезпечення безпеки та приватності в інтернеті.

Отже, сучасна цифрова епоха, окрім численних переваг, створює серйозні виклики для суспільства, серед яких – маніпуляції, дезінформація, трансформація мислення та загрози для конфіденційності даних. Швидкий розвиток технологій, з одного боку, спрощує комунікацію та доступ до знань, а з іншого – робить людей вразливими до інформаційного впливу, кіберзлочинності та втрати критичного мислення.

Особливо небезпечними є цілісні дезінформаційні кампанії, які використовують емоційно заряджений контент для маніпулювання громадською думкою. Кліпове мислення та інформаційне перевантаження знижують здатність до глибокого аналізу, що робить суспільство менш стійким до пропаганди та фейків. Окремої уваги потребує захист персональних даних, адже несанкціонований доступ до них може призвести до серйозних соціальних, фінансових та політичних наслідків.

Протистояти цим загрозам можна завдяки комплексним заходам: розвивати медіаграмотність та критичне мислення, підвищувати обізнаність щодо питань кібербезпеки, вдосконалювати законодавчу базу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hordiichuk, O., Halapsis, A., & Kozlovets, M. (2023). How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*, (16), 345–362. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
2. Аніщук В. (2024). Проблема захисту персональних даних в кіберпросторі. *Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Вип. 84: частина 3, С. 252–256. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/40-2.pdf>

3. Гришин М. (2024). Маніпулятивні технології у соціальних медіа: основні тактики. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2024. Вип. 3(13). URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/philology/article/view/4429/4739>
4. Зеленов Є., Сідаш Н. (2023). Вплив кліпового мислення на світосприйняття молодого покоління. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 1(105). С. 45. URL: <https://surl.lu/gyuvuf>
5. Легкодух В. (2024). Роль інформаційної війни у російсько – українському конфлікті: аналіз впливу медіа. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 2(20). С. 866–876. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-866-876](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-866-876)
6. Павленко Т. (2022). Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал* URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/80.pdf
7. Симоненко С., Щубелка Н. (2021). Вплив інформаційних технологій на стиль мислення людини. *Вісник Львівського університету. Серія філософські та політологічні студії*. Вип. 36. С.139-145. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/36_2021/19.pdf
8. Слюсар, В., Яблонська, Н., Зайко, Л., Панченко, Н. (2024). Формування цифрової стійкості у підготовці фахівців з національної безпеки та вчителів «Захисту України». *Society and Security*. № 2-3(3). С.106–111.
9. Слюсар, В., Яблонська, Н., Мосієнко, О. (2024). Формування лідерських soft skills в закладах вищої освіти (на прикладі підготовки вчителів «Захисту України»). *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. №17. С. 66 – 76.

Ольга Гордійчук,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри журналістики та філософських студій

Державний університет «Житомирська політехніка»

Вікторія Шульська,

здобувач вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

Політичні комунікації є процесом передавання політичної інформації, яка циркулює між частинами політичної системи, між політичною та суспільною підсистемами, а також процес обміну інформацією між політичними структурами, суспільними групами та індивідами. Така комунікація має багаторівневу природу й охоплює як вертикальні, так і горизонтальні комунікативні зв'язки. Політична комунікація виступає механізмом взаємодії між інститутами влади й суспільством. Вона забезпечує поширення політичних меседжів, законодавчих ініціатив, стратегій державного управління, а також слугує інструментом зворотного зв'язку – реакції суспільства на політичні дії та рішення. Таким чином, політична комунікація не є одностороннім процесом, а передбачає активну участь як влади, так і громадянського суспільства [4; 5; 6].

У сучасному світі політичні комунікації набувають ключового значення для функціонування політичної системи, оскільки забезпечують зв'язок між владою та суспільством. Через них формуються, передаються і обговорюються політичні ідеї, рішення, програми, дії, що дозволяє громадянам отримувати інформацію про

діяльність органів влади та реагувати на неї (схвалювати, заперечувати), формувати свої політичні погляди, брати участь у суспільно-політичному житті.

Для політичних еліт комунікація є засобом легітимації влади, мобілізації підтримки, пояснення політичного курсу, а також реагування на суспільні запити. У свою чергу, суспільство через механізми зворотного зв'язку (вибори, громадську думку, медіа) впливає на прийняття рішень. Політична комунікація також сприяє стабільності системи, знижуючи ризик конфліктів, коли вона є ефективною, відкритою, доступною. Від її якості залежить довіра громадян до політичних інститутів, загальна ефективність політичної системи.

Політична комунікація виникла ще в часи Античності як публічне спілкування лідерів з народом через риторику, символи влади, маніфести. Вона супроводжувала становлення державності, розвиток парламентських інституцій, політичних партій та виборчого процесу. Вивчення історичного аспекту політичної комунікації дає змогу осмислити, як змінювались форми впливу на громадську думку – від трибун стародавнього Риму до газет XIX ст., радіопромов XX ст. та цифрових технологій XXI ст. Історична перспектива також дозволяє порівняти інструменти політичної мобілізації: від друкованих маніфестів Французької революції до теледебатів Джона Кеннеді та Річарда Ніксона (1960), що заклали нову еру мас-медіа у політичному процесі.

У XXI ст. політичні комунікації зазнали радикальних змін під впливом процесів глобалізації. Змінився й підхід до спілкування між владою, громадськістю та ЗМІ: комунікація стала неперервною, інтерактивною, персоніфікованою. Політики спілкуються з виборцями напяму через Twitter, Telegram, Instagram,

використовуючи мову емоцій, мемів, візуальних наративів. За даними дослідження Pew Research Center (2023), понад 64% виборців у США отримують політичну інформацію з соціальних мереж. У країнах ЄС майже 70% громадян молодшого покоління оцінюють соціальні медіа як головне джерело інформації про політику. Цифрова комунікація відкрила нові можливості для участі громадян – петиції, онлайн-форуми, краудсорсинг і електронне голосування. Однак вона також породила низку викликів: дезінформація, маніпуляція, кібервплив, що вимагає нових підходів до забезпечення інформаційної безпеки та цифрової грамотності [6].

При вибудові політичних комунікацій важливо враховувати національні особливості, політичні традиції, риси ментальності. Так на сучасному етапі в Україні доцільно зважати на низку історично сформованих аспектів (особливостей): слабкість раціонального компоненту та високий рівень емоційності значної частини українського суспільства; глибокий патріотизм та бажання зберегти національну ідентичність, власну державність; комплекс меншовартості, патерналістичні настрої, досить високий рівень толерування корупції та зловживань владою (переважно у старших поколінь, пов'язаних з перебуванням у складі СРСР); низький рівень довіри до політичних інститутів, політиків; високу чутливість до соціальних проблем, таких як бідність, нерівність, зловживання владою, порушення справедливості тощо; місцеві традиції та регіональні відмінності; популярність харизматичних лідерів й зловживання популістичними гаслами й обіцянками [3, с. 101].

Зростає значення політичних комунікацій під час війни, зокрема в контексті війни РФ проти України, що поєднує інформаційну війну та військові дії [1; 2]. У таких умовах політичні

комунікації відіграють ключову роль у інформуванні та підтримці населення, зміцненні національної єдності, мобілізації громадян, а також мають надзвичайне значення для залучення підтримки світової спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hordiichuk, O., Halapsis, A., & Kozlovets, M. 2023. How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*, (16), 345–362. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
2. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*. 2024. Vol. 15(1). P. 73–94. URL: <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>
3. Гордійчук О. 2025. Вплив ментальності та політичних традицій українців на зміст та ефективність політичної комунікації. *Політичне життя*. (Квіт 2025), 94-103. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.6>
4. Дяченко О. Основні моделі політичної комунікації та їх прояви в сучасну епоху. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2022. №7. С. 23-27. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2022.7.4>
5. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_3_17
6. Руднева А. О. Політичні комунікації: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Політологія» освітньо-професійних програм «Політологія» та «Міжнародна політика та політика національної безпеки». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 153 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/17176>

Ольга Ярошенко,
*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
головний науковий співробітник,
Інститут вищої освіти НАПН України*

ІННОВАЦІЇ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Деякі дослідники тлумачать інновацію як кінцевий результат інноваційної діяльності. Керуючись концепцією діяльності людини, ми не поділяємо цю думку і трактуємо інновацію як нововведення, що суттєво покращує або змінює існуючі процеси, продукти чи підходи до діяльності. Основну мету упровадження інновацій вбачаємо у підвищенні ефективності надання освітніх послуг. Для освітнього процесу інновації – це нововведення, що поліпшують, формування ключових компетентностей, оптимізують чи істотно змінюють викладання і навчання.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує модернізацію як дію, результатом якої є «зміна, удосконалення відповідно до сучасних вимог» [1, с. 683]. Таким чином модернізація є процесом, перебіг якого потребує запровадження інновацій задля досягнення прогнозованого результату. А це означає, що модернізація освітнього процесу можлива лише за наявності інновацій, що стосуються змісту, методики, способів і засобів викладання і навчання у закладі вищої освіти.

Освітні інновації – це «процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються

показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану» [2, с. 13].

Багатомірність модернізації дозволяє одночасно поєднувати в освітньому процесі кілька інновацій. Від цього залежить масштабність інноваційного процесу. За охопленням його складників розрізняємо універсальні і локальні освітні інновації. Універсальні охоплюють весь або значну частину освітнього процесу з підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою за конкретною спеціальністю. Локальні стосуються одного з аспектів освітнього процесу у закладі вищої освіти. До прикладу, така освітня інновація, як дуальна форма здобуття вищої освіти, якою врешті решт на законодавчому рівні [3] доповнено перелік форм здобуття вищої освіти, належить до універсальних, оскільки вона стосується всіх складників освітнього процесу та ще й має двоскладове освітнє середовище (академічне та виробниче). Формувальне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти (проводиться вербально з метою встановити здобувачам вищої освіти конструктивний зворотний зв'язок навчального поступу з досягнутими результатами та вчасно скоригувати індивідуальну освітню траєкторію) стосується конкретного структурного компонента освітнього процесу – контрольно-оцінювального. Тому формувальне оцінювання є локальною інновацією. Безперечно, за обсягом підготовки та процесуального втілення універсальні й локальні освітні інновації відрізняються.

Модернізаційні процеси пролонговані в часі, і це дозволяє здійснювати поетапне упровадження в освітній процес тієї чи іншої інновації. На підставі проведеного дослідження нами встановлено такі її основні етапи: «поява інновації → імплементація інновації в освітній процес → продуктивна інноваційна діяльність з реалізації

інновації → набуття інновацією статусу звичної діяльності, /явища → поява нової інновації [4, с. 7].

Створення нових чи запозичення з передової вітчизняної та зарубіжної практики освітніх інновацій продуктивно позначається на результативності освітнього процесу. Однак ризик упровадження освітніх інновацій криється у модернізаційних перетвореннях, нав'язаних директивними документами, вказівками керівництва закладу вищої освіти тощо. За такого підходу імплементація інновації в освітній процес як результат модернізації приречена на невдачу. Щоб уникнути цього, слід зважати на особистісні цінності освітньої інновації для суб'єктів освітнього процесу – викладачів і здобувачів вищої освіти. Тобто, інноваційна освітня діяльність, до якої вони залучені, потребує від них прояву високого рівня готовності до інноваційної діяльності.

Під впливом умов сьогодення зростає потреба у формуванні готовності здобувачів вищої освіти і викладачів до інноваційної діяльності. Попри незаперечну вагомість освітніх інновацій не слід протиставляти їх традиціям, а тим паче ігнорувати останніми. У їхньому раціональному поєднанні криється запорука модернізації вищої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни за рахунок упровадження освітніх інновацій, які з'являються внаслідок науково-педагогічної діяльності викладачів чи запроваджуються із вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду і мають усі перспективи суттєво покращити освітній процес, забезпечивши належну якість вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел.— К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.— 1728 с. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
2. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28. http://eprints.zu.edu.ua/13706/1/Innovatsii_v_osviti.pdf
3. Про вищу освіту : Закон України від 18.12.2019 № 392-IX. Ст. 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Ярошенко Ольга, Деркач Тетяна. Інноваційна освітня діяльність університетіві її трансформація в умовах інтеграції / Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки, 2025. № 1. С. 5–10. <https://new.ejournal.cdu.edu.ua/pedagogics/index>

Юлія Доброносова,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету*

ЕТИЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Сучасний розвиток української освіти і науки визначають різноманітні глобальні і локальні чинники. Більшість викликів, котрі постають перед українською гуманітаристикою, зумовлені тим, що нині українські науковці мають не лише відповідати на щоденні ризики воєнного часу, але й усвідомити, що від адекватності цих відповідей почасти залежить існування українського життєсвіту. В горизонті невизначеності розвивається й українська філософія, тому актуальності набувають дослідження, спрямовані на виявлення точок зростання її пізнавального, ціннісного й комунікативного потенціалу. Мета нашого розгляду — характеристика актуальних тенденцій в етичному дискурсі української філософії, що намітилися після початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну. Наші міркування зумовлені потребою міждисциплінарного пізнання ролі філософії в часи війни, а їх джерельною базою є публікації українських філософів в українських наукових журналах у 2022-2025 роки. У монографії, виданій за рік до повномасштабного вторгнення російської армії в Україну, Анатолій Єрмоленко наголошує на сучасній трансформації етики відповідальності в етику співвідповідальності [6, с. 241]. У цьому річищі сьогодні розгортається й етичний дискурс української філософії. Так у

журналі «Філософська думка» з 2022-го етична проблематика спочатку стає виразним напрямом у розмаїтому річищі філософського осмислення війни, та згодом очевидною стає його пріоритетність. Навіть тоді, коли дослідження українських філософів видаються не центрованими довкола тематики етики, етична лінія в них помітна, що засвідчують і матеріали кількох ініційованих часописом круглих столів. Локальні, глобальні і глокальні чинники появи етичних й аксіологічних викликів воєнного часу опиняються в полі зору українських філософів з середини 2022-го: протягом трьох років у їх працях присутня як власне етична тематика [1; 4; 5; 7; 8; 14], так й етичні питання в контексті пізнання екзистенційної специфіки війни й аксіологічної природи сучасних трансформацій глобалізованого світу [12; 13; 15], трансформацій філософського знання [3], єдності екологічної й етичної проблематики [9], питань філософії комунікації та філософії культури [11]. Етичні акценти присутні у філософсько-антропологічному (Вікторія Козачинська, Валерій Загороднюк, Надія Корабльова), аксіологічному і соціально-філософському (Сергій Пролєєв, Михайло Бойченко, Ярослав Любимий, Вікторія Шамрай), онтологічному і філософсько-культурному (Євген Бистрицький, Тетяна Гомілко, Світлана Лозниця, Людмила Ситніченко) напрямках осмислення війни. Цінними є передусім висновки, важливі для розвитку етики як дисципліни, та концептуальні орієнтири для пізнання соціокультурного, морального й ціннісного розвитку українського суспільства, екзистенційних вимірів існування людини в умовах війни та самореалізації особистості в рамці воєнного часу. Огляд праць українських філософів, опублікованих після лютого 2022-го, засвідчує, що увиразнення етичного дискурсу є однією із відповідей

української філософії на виклики, пов'язані з пошуком нової мови філософії, релевантної часам війни. Відтак можна говорити не просто про новий етап в розвитку української етики, а про усвідомлення її зв'язку з актуальними пошуками філософського-антропології, філософії культури, аксіології, феноменології. Серед прикладів оригінальних підходів до розвитку етичних сюжетів на увагу заслуговують ті, в яких окреслені нові шляхи розвитку етичного знання, створеного науковцями з середини ситуації війни. Це має мотивує філософську спільноту до діалогів всередині українського кола філософії чи гуманітаристики та дискусій із зарубіжними колегами, приклади чого потребують окремого розгляду. Виняткове значення має сміливість науковців у формулюванні пропозицій, в яких відбувається актуалізація етичного знання в розвитку гуманітаристики й освіти в цілому. У цьому плані привертає увагу розмисел Вікторії Шамрай про знецінення цінностей в сучасному глобалізованому світі [15], Сергія Пролеєва — про розлюднення як прикмету війни [11], а в спільній статті двох дослідників [12] маємо приклад осмислення засад новітньої етики утримань, в якій інтерсуб'єктивність постає як моральний імператив. До діалогу філософів із психологами, соціологами і педагогами спонукають міркування Євгена Бистрицького щодо нинішньої війни як екзистенціальної [2; 11], розгляд Євгеном Мулярчуком [10] феноменологічної комплексності почуття ненависті того, хто захищається, до агресора, розкриття Дмитром Шевчуком [16] потенціалу етичних вчень минулого в сучасному контексті та комплексний розгляд українськими філософами окремих категорій етики в актуальному горизонті [1; 4; 7]. Взаємодія філософії з соціумом передбачає також її присутність у публічному просторі, тож етичний дискурс, народжений в наукових

пошуках, нерідко пов'язаний із залученістю філософів як публічних інтелектуалів до сучасного медіапростору, їх спроможністю робити філософське знання відкритим для широкої аудиторії та висловлюватися в форматі філософської есеїстики. Важливою гранню ефективної присутності етичного дискурсу в житті українського суспільства може стати його залученість до інноваційних проєктів в освіті й медіаосвіті та онлайн-енциклопедистики, заходів з протидії інформаційним аспектам війни. Простором апробації пропозицій сучасних українських філософів можуть бути також діалоги в рамках медіамережєвих проєктів, пов'язаних із популяризацією знань про філософію, мистецтво, українську культуру. У цьому плані дороговказом для української філософії у її актуальних пошуках можуть стати думки українського релігієзнавця, історика, громадського діяча Ігоря Козловського [8] про філософію у її первинній орієнтації на самопізнання і самоперевершення людиною себе, в якій увиразнюється єдність антропологічної, етичної й аксіологічної проблематики не лише в форматі теоретизування, а й у форматі досвіду і втілення цінностей в житті людини. У майбутніх наших дослідженнях ми плануємо розглянути потенціал розвитку аретологічної етики в сучасній українській філософії з врахуванням традиції етики чеснот в історії української філософської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Афанасьєва Л., Цюрупа М., Вишневський О. Гідність людини як найвища чеснота громадянина-борця за умов воєнної ситуації: соціально-філософський аналіз. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 33. С. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.1>

2. Бистрицький Є., Ситніченко Л. Філософія і дискурс війни: конфлікт світів як межа комунікативної теорії Юргена Габермаса. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 64–82. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.03.064>
3. Волковський В., Самчук Р. Чи можлива філософія після Бучі: філософсько-теологічні міркування. *Філософія освіти*. 2023. Том 29. № 1. С. 22–51.
4. Гардашук Т. Сучасні інтерпретації щастя та їх застосовність для України. *Філософська думка*. 2023. № 2. С. 172–186. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-2>
5. Дишкант Т. М., Тарароєв Я. В. Дослідження війни з урахуванням її сучасної трансформації з позиції етичної рефлексії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. №42. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.4>
6. Єрмоленко А. Дискурс. Комунікація. Моральність. Київ: Наукова думка, 2021. 438 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1y16HUm4gzQawA-ypCdvI4Kz0X02_4n1q/view
7. Йосипенко С. Від справедливої війни до справедливого миру. Моральні засади та межі компромісів під час війни. *Філософська думка*. 2024. № 4. С. 87–112. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2024.04.087>
8. Козловський І. Гідність – це правдивість. Київ: Дух і Літера, 2024. 92 с.
9. Криза довкілля: етичні та екзистенційні виклики: колективна монографія. Київ.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2024. 313 с.
10. Мулярчук Є. Ненависть як моральне почуття за часів війни. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 98–110. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.03.098>

11. Пролеєв С. В., Бистрицький Є. К., Зимовець Р. В., Кобець Р. В. Інший та чужість у глобальному світі: Колективна монографія. Київ: Інститут філософії НАН України, 2024. 372 с.
12. Пролеєв С., Шамрай В. Обстоювання цінностей як місія освіти в контексті війни. *Філософія освіти*. 2024. № 30 (2). С. 8–27. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-2-1>
13. Стебельська О. Особливості екзистенційної кризи в сучасному українському суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Вип. 52. С. 273–279. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.34>
14. Толстов І., Москвін Я. Етика в контексті миру та війни. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2023. Вип. 69. С. 15– 20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2023-69-2>
15. Шамрай В. Війна як знецінення цінностей у глобальному світі. *Філософська думка*. 2023. № 4. С. 5 – 20. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2023.04.05>
16. Шевчук Д. Стоїцизм як філософія екзистенційної стійкості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філософія»*. 2023. № 24. С. 55 – 60. DOI: <https://doi.org/10.25264/2312-7112-2023-24-55-60>

Ганна Таран,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Київський національний університет будівництва та архітектури

ДИЗАЙН ЯК НАПРЯМОК ВСЕОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Мета дизайну (художнього конструювання) полягає у формуванні гармонійного предметного середовища, яке найбільш повно задовольняє матеріальні та духовні потреби людини.

Завдання дизайну – формування гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні і духовні потреби людини. Тому дизайн створює матеріальні цінності, які безпосередньо в процесі художнього конструювання набувають естетичної цінності.

Завдячуючи філософському осмисленню дизайну як напряду можемо прогнозувати успіх розвитку галузі за рахунок інноваційних технологій та спрямувань.

Доступність та важливість дизайнерської галузі вже сьогодні голосно про себе заявляє у багатьох сферах, а у майбутньому тільки зростатиме.

Візуальний дизайн важливий, оскільки він допомагає створювати привабливі та незабутні враження, покращує користувацький інтерфейс і взаємодію з користувачем, сприяє ефективній комунікації та сприяє впізнаваності та ідентифікації бренду.

У відповідності з іншою точкою зору виникнення дизайну відносять до початку ХХ сторіччя, коли художники зайняли ведуче

місце в ряді галузей промисловості і отримали можливість формувати фірмовий стиль підприємств і впливати на товарну політику випуску товарів. Початком історії дизайну вважається 1907 рік, коли художник, архітектор, дизайнер Петер Беренс почав роботу в компанії «Allgemeine Elektrizital Gesellschaft». Попередні ж десятиліття були лише періодом теоретичної підготовки майбутнього практичного дизайну.

Відповідно до третьої точки зору щодо історії виникнення дизайну про професію дизайнера можна казати тільки після появи перших дипломованих спеціалістів. Це відбулося в 1920 році, коли у деяких країнах світу були створені перші учбові заклади, які готували художників – мастерів вищої кваліфікації для промисловості, а також інструкторів і керівників для професійно-технічної освіти. Цей напрямок дизайну вважається європейським «академічним». Поступово в Англії, Німеччині, Австро-Угорщині, Скандинавських та деяких інших європейських країнах почали формуватися такі художньо-промислові школи, де перейшли від малювання античних голів та копіювання орнаментів до нових засад навчання: роботі з формою і кольором на ґрунті загальних закономірностей, що зустрічаються в природі.

Уявімо суспільство, де кожен громадянин володіє не лише знаннями з різних галузей, а й дизайнерським мисленням. Це не просто вміння малювати чи створювати красиві об'єкти. Це набагато глибше.

Філософський погляд на дизайн у всеосвіті майбутнього, на нашу думку передбачає:

Розвиток критичного та системного мислення: Дизайн за своєю суттю є процесом розв'язання проблем. Він вимагає аналізу ситуації, виявлення потреб, генерації ідей, їхньої оцінки та

втілення. Включення дизайну у всеосвіту сприятиме формуванню людей, здатних комплексно мислити, бачити зв'язки між різними явищами та приймати обґрунтовані рішення.

Виховання емпатії та людиноцентричності: Хороший дизайн завжди орієнтований на користувача, на його потреби та досвід. Вивчення принципів дизайну спонукатиме до розуміння інших, до врахування їхніх перспектив, що є ключовим для побудови гармонійного суспільства.

Формування креативності та інноваційності: Дизайн – це про пошук нових рішень, про вихід за межі звичного. Освоєння дизайнерських інструментів та методологій стимулюватиме творчий потенціал кожної людини, незалежно від її основної професії. У світі, що постійно змінюється, здатність до інновацій стає життєвою необхідністю.

Усвідомлення естетичної та етичної відповідальності: Дизайн має потужний вплив на наше оточення та наше сприйняття світу. Всеосвіта, що включає дизайн, повинна виховувати розуміння цієї відповідальності, спонукати до створення естетично привабливих та етично обґрунтованих рішень, які не завдають шкоди людині та довкіллю.

Інтеграцію знань з різних дисциплін: Дизайн не існує у вакуумі. Він спирається на знання з інженерії, психології, соціології, мистецтва, технологій та багатьох інших галузей. Включення дизайну у всеосвіту сприятиме глибшому розумінню взаємозв'язку між різними сферами знань та їхньому практичному застосуванню.

Таким чином, дизайн у контексті всеосвіти майбутнього перестане бути лише професійною галуззю. Він стає фундаментальною складовою гуманітарної культури, інструментом

для розвитку особистості, формування відповідального громадянина та створення кращого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Манціні, Е. (2015). Дизайн, коли кожен – дизайнер: Вступ до дизайну соціальних інновацій. Кембридж: MIT Press.
2. Флюссер, В. (1999). Філософія дизайну. Роттердам: Verlag der Buchhandlung Walther König.
3. Harvard Design Magazine. (н.д.). Штучний інтелект у дизайні. Отримано з: <https://www.harvarddesignmagazine.org/>

Хавроненко В. Д.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії,

Київський Національний університет будівництва і архітектури

Гетун С. Ю.,

аспірант кафедри будівельної механіки,

Київський Національний університет будівництва і архітектури

Кобзар А. Ю.,

доцент кафедри мовної підготовки і комунікації,

Київський Національний університет будівництва і архітектури

ПОРІВНЯЛЬНА ШКАЛА КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ: ВІД РЕПТИЛІЙ ДО СУЧАСНОГО ШІ ТА ЛЮДИНИ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ), особливо великих мовних моделей, актуалізує питання порівняння його можливостей з біологічним, зокрема людським, інтелектом. Розуміння поточного стану ШІ є критичним для оцінки прогресу до Штучного Загального Інтелекту (ШЗІ), його потенціалу та ризиків [1, 3]. Однак таке порівняння стикається з методологічними викликами через багатогранність поняття «інтелект» та різницю метрик оцінки у тварин, людей та ШІ [2, 5, 10].

Мета та завдання дослідження: проаналізувати когнітивні профілі рептилій, мишей, людей з низьким та високим IQ, та сучасного передового ШІ; розробити концептуальну шкалу складності вирішення завдань для цих сутностей; оцінити позицію та швидкість руху ШІ на цій шкалі; сформулювати прогнози щодо майбутніх можливостей ШІ.

Запропоновано концептуальну якісну шкалу, що впорядковує сутності (рептилія, миша, людина з низьким IQ, людина з середнім IQ, людина з високим IQ, сучасний передовий ШІ станом на 2024-2025 рр.) за максимальною продемонстрованою здатністю вирішувати проблеми зростаючої складності. Ключові виміри шкали:

Складність: кількість кроків міркування, обсяг інформації, рівень невизначеності.

Загальність: широта доменів застосування навичок, адаптація до нових завдань.

Абстрактність: оперування символами, концепціями, метакогнітивне мислення.

Горизонт планування: здатність до цілеспрямованої поведінки на тривалих часових проміжках. Аналіз базується на синтезі наукової літератури з порівняльної психології [10], нейронауки, психометрії, досліджень ШІ (бенчмарки, технічні звіти) [1, 9].

Результати дослідження та їх обговорення. На основі аналізу сутності розміщено на шкалі в такому порядку зростання можливостей:

Рептилія: базове асоціативне навчання, проста просторова орієнтація, обмежена поведінкова гнучкість [10].

Миша: складна просторова когніція, гнучка навігація, але обмежене абстрактне міркування.

Людина з низьким IQ: якісний стрибок завдяки мові та символічному мисленню; вирішення простих конкретних проблем, обмеження у складному міркуванні.

Людина з середнім IQ: типовий рівень; вирішення широкого кола повсякденних завдань, помірна абстракція.

Сучасний передовий ШІ (класу GPT-4o, Claude 3 Opus, Gemini 1.5 Pro): унікальний «нерівний» профіль. Перевершує людей у доступі до інформації, розпізнаванні патернів, продуктивності у специфічних складних завданнях (код, переклад) [9]. Однак фундаментально обмежений у здоровому глузді, каузальному міркуванні [11], надійному узагальненні поза тренувальними даними та адаптивності до якісно нових ситуацій [6, 7, 8].

Людина з високим IQ: висока здатність до абстрактного міркування, складного планування, креативність, метапізнання, гнучка адаптація [4].

Сучасний ШІ демонструє «крихку надінтелектуальність» [6]: потужний, але ненадійний поза межами тренувального розподілу. Рух ШІ до вищих рівнів шкали (ШЗІ) стримується фундаментальними проблемами: відсутність справжнього розуміння світу та здорового глузду, дефіцит каузального міркування, проблеми з узагальненням та адаптивністю, обмеження міркування, ненадійність (галюцинації), відсутність втілення (embodiment). Подолання цих проблем ставить під сумнів достатність простого масштабування поточних архітектур і може вимагати фундаментальних зрушень [6, 7]. Дослідження має обмеження: концептуальність шкали, суб'єктивність оцінок, недоліки бенчмарків [2], швидкий розвиток ШІ. Позиціонування ШІ порушує етичні та соціальні питання: надійність, безпека [12], вплив на зайнятість, упередженість, автономія, дезінформація. Прогнози вказують на значний прогрес ШІ у вузьких сферах (5-10 років), але досягнення ШЗІ залишається невизначеним і залежить від наукових проривів [1, 3].

Запропонована концептуальна шкала візуалізує якісні стрибки у розвитку когнітивних здібностей. Сучасний ШІ посідає унікальну

позицію, демонструючи надлюдські здібності в одних сферах та глибокі обмеження в інших, критичних для загального інтелекту. Його профіль суттєво відрізняється від збалансованого людського інтелекту. Шлях до ШЗІ вимагає подолання фундаментальних наукових викликів. Необхідна розробка кращих методів оцінки ШІ та механізмів для його безпечного й етичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. AI Index Steering Committee. The AI Index 2025 Annual Report. Stanford Institute for Human-Centered AI, Stanford University, 2025. URL: https://hai-production.s3.amazonaws.com/files/hai_ai_index_report_2025.pdf (дата звернення: 28.04.2025)
2. Bommasani R. та ін. Can we trust AI benchmarks? An interdisciplinary review of current issues in AI evaluation. arXiv preprint arXiv:2502.06559. 2025. [Preprint]. DOI: 10.48550/arXiv.2502.06559.
3. Grace K., Stewart H. та ін. Thousands of AI authors on the future of AI. arXiv preprint arXiv:2401.02843. 2024. [Preprint]. DOI: 10.48550/arXiv.2401.02843.
4. Haier R. J. The neuroscience of intelligence. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. DOI: 10.1017/9781316105771.
5. Leffer L. As AI advances, the meaning of artificial general intelligence remains murky //Science News. URL: <https://www.sciencenews.org/article/artificial-general-intelligence-ai-unclear> (дата звернення: 28.04.2025)
6. Maes S. H. The Trouble with GenAI: LLMs are still not any close to AGI. They will never be. Zenodo. 2024. [Preprint/Report]. DOI: 10.5281/zenodo.14567206.

7. Marcus G. The next decade in AI: Four steps towards robust artificial intelligence. arXiv preprint arXiv:2002.06177. 2020. [Preprint]. DOI: 10.48550/arXiv.2002.06177.
8. Morris M. R., Sohl-Dickstein J., Fiedel N. та ін. Levels of AGI for operationalizing progress on the path to AGI. arXiv preprint arXiv:2311.02462v4. 2024. [Preprint]. DOI: 10.48550/arXiv.2311.02462.
9. OpenAI. GPT-4 Technical Report. arXiv preprint arXiv:2303.08774. 2023. [Preprint]. DOI: 10.48550/arXiv.2303.08774.
10. Schubiger M. N., Fichtel C., Burkart J. M. Validity of cognitive tests for non-human animals: Pitfalls and prospects // Frontiers in Psychology. 2020. Vol. 11. Art. 1835. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.01835.
11. Schölkopf B., Locatello F., Bauer S. та ін. Towards causal representation learning. Proceedings of the IEEE. 2021. Vol. 109, № 5. P. 612–634. DOI: 10.1109/JPROC.2021.3058954.
12. UK AI Safety Institute. International AI Safety Report. DSIT 2025/001. 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/international-ai-safety-report-2025> (дата звернення: 28.04.2025)

Олександр Галушко,

кандидат філософських наук, доцент,

Київський Національний університет будівництва і архітектури

РОЗШИРЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ТІЛЕСНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Сучасні інформаційні технології фундаментально змінюють взаємодію людини з навколишнім світом, розширюючи межі нашої тілесності та трансформуючи наше розуміння втіленого досвіду.

Розуміння розширеної тілесності має глибоке коріння у феноменологічній традиції, особливо в роботах М. Мерло-Понті. У своїй праці «Феноменологія сприйняття» М. Мерло-Понті розглядає тіло не як фізичний об'єкт, а як джерело живого досвіду, через яке людина пізнає світ. Тіло, за М. Мерло-Понті, є не лише біологічним організмом, але й сутнісним аспектом нашого буття-у-світі, основою всього нашого досвіду та пізнання [4].

Ця феноменологічна перспектива набуває нового значення в контексті інформаційних технологій. Як зазначає П. Доріш у своїй роботі «Де відбувається дія: основи втіленої взаємодії», технологічна взаємодія повинна розглядатися не як абстрактний когнітивний процес, а як втілена практика, що відображає нашу фундаментальну включеність у світ [2].

Концепція втіленого пізнання, розроблена у праці Ф. Варели, Е. Томпсона та Е. Рош «Втілений розум», пропонує радикальну альтернативу картезіанському дуалізму, стверджуючи, що когнітивні процеси нерозривно пов'язані з тілесним досвідом. Ця теорія підкреслює, що наше мислення формується через

сенсомоторну взаємодію з навколишнім середовищем, а не відбувається виключно в ізольованому мозку [6].

Розвиваючи цю ідею, Е. Кларк і Д. Чалмерс запропонували впливову тезу про «розширений розум», стверджуючи, що когнітивні процеси не обмежуються черепом або навіть шкірою біологічних індивідів, а активно включають елементи зовнішнього середовища. У своїй основоположній статті 1998 року вони поставили провокаційне питання: «Де закінчується розум і починається решта світу?» і відповіли на нього радикально: когнітивні процеси «не лише в голові», а середовище відіграє активну роль у формуванні пізнання [1]. Ця теза має глибокі наслідки для розуміння взаємодії людини з технологіями взагалі і інформаційними технологіями зокрема. Як зазначає Е. Кларк цифрові артефакти можуть функціонувати як автентичні компоненти когнітивних процесів. Технологічні пристрої стають не просто інструментами, а «частинами нас», розширюючи нашу когнітивну архітектуру і, відповідно, трансформуючи наше втілене існування.

Історично технології завжди функціонували як розширення людських можливостей. Однак, як підкреслює Е. М. Пол у своїй праці «Розширений розум: сила мислення за межами мозку», сучасні інформаційні технології відрізняються від традиційних інструментів глибиною своєї інтеграції з людським пізнанням. Вона стверджує, що культура наполягає на тому, що мозок є єдиним місцем мислення, але насправді наше мислення відбувається через складну взаємодію з навколишнім середовищем, включаючи технологічні артефакти [5].

Ця інтеграція набуває різних форм – від використання смартфонів як зовнішньої пам'яті до алгоритмів штучного

інтелекту, що доповнюють наші когнітивні здібності. З філософської точки зору, особливо важливим є розуміння того, як ці технології стають невід'ємною частиною нашого досвіду, а не просто зовнішніми доповненнями.

Розширення людської тілесності через інформаційні технології порушує фундаментальні онтологічні питання щодо природи нашого буття. Якщо когнітивні процеси виходять за межі біологічного тіла, як стверджує теза про розширений розум, то де пролягають межі особи? Чи можемо ми розглядати технологічні артефакти як автентичні частини нашого буття?

Р. Менері [3] та інші дослідники розширеного розуму пропонують розглядати когніцію як «гібридний» процес, що включає нейронні, тілесні та середовищні компоненти. Ця перспектива вимагає фундаментального переосмислення традиційних онтологічних категорій, включаючи розмежування між людиною і технологією, природою і артефактом.

Водночас, розширення тілесності через інформаційні технології порушує важливі етичні питання щодо автономії, ідентичності та відповідальності, які потребують подальшого філософського осмислення. Балансування між технологічним оптимізмом і критичною рефлексією є необхідним для розробки етично обґрунтованих підходів до технологічного розширення людських можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Clark A., Chalmers D. The Extended Mind *Analysis*. 1998. Vol 58, No. 1. P. 7–19.
2. Dourish P. Where the action is: the foundations of embodied interaction / P. Dourish. – Cambridge: MIT Press, 2001. 256 p.

3. Menary R. (ed.). The Extended Mind. – Cambridge, MA: MIT Press, 2010. 392 p.
4. Merleau-Ponty M. Phenomenology of Perception / Maurice Merleau-Ponty; ed. by Donald A. Landes. – New York: Routledge, 1962.
5. Paul A. M. The extended mind: The power of thinking outside the brain. New York: HarperCollins, 2021. 368 p.
6. Varela, F J., Thompson E., Rosch, E. The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience. – Cambridge, MA: MIT Press, 1991.

Тетяна Євдокимова,

кандидат філософських наук, доцент

Київський національний університет будівництва і архітектури

ХУДОЖНЯ СТРУКТУРА – КОНСТРУЮВАННЯ СМISЛУ

Теоретична думка сучасної естетики дедалі більше розвивається у напрямку виявлення найзагальніших закономірностей естетичного освоєння світу. Філософія має на меті пізнати ставлення людини до світу як єдиний, закономірно пов'язаний процес. Мистецтво, яке є частиною цього процесу, з одного боку підпорядковується загальним принципам його розвитку, з другого, як якісно своєрідне утворення, особливий соціокультурний феномен, розвивається за своїм, іманентним принципам і законам. Спробуємо проаналізувати, спираючись на вже відомі дані, деякі загальні ідеї та методи семіотики, які можуть бути використані при аналізі певних аспектів і рівнів мистецтва, оскільки в них використовуються знакові «мовні» в широкому сенсі засоби для подання, вираження, фіксації деякого змісту. Особливу увагу приділимо поняттям значення художніх знаків та змісту художньої структури. Значення кореспондується з когнітивними компонентами, а сенс із семантичною структурою.

Мистецтво здатне впливати на різні сфери нашого психічного життя (емоційну, інтелектуальну тощо). Щоправда, бувають випадки, коли реципієнт не сприймає ті ідеї, почуття, які висловлені автором у творі, не поділяє авторське уявлення про зображені речі. Але всупереч цьому все ж таки потрапляє під незрозумілий вплив емоційно-чуттєвої сфери твору. Пояснити це він не може навіть самому собі, але й чинити опір не в змозі цьому впливу. Такий вплив

називається сугестією (емоційним зараженням) і є пильним об'єктом насамперед клінічної та соціальної психології. У мистецтві сугестивність може бути своєрідним комунікативним актом, в якому зміст психічної діяльності автора через систему вдало знайдені художніх знаків може передаватися іншій особистості.

Комунікація відбувається між реципієнтом та конкретним твором, а сам автор ніби відчужується, усувається, йде в тінь. Цікаво, що Леся Українка, ще задовго до Р. Барта, якось помітила, що «не погоджується з тим, що для розуміння чийхось віршів потрібно знати біографію автора» [4, с. 145]. Художник має своєрідне мислення, що забезпечує особливе бачення світу. У більшості видів мистецтва переважають невербальні структури інтелекту. Як співвідносяться вербальні та невербальні структури інтелекту? Гіпотеза про невербальне домінування структури інтелекту у художників (у широкому значенні слова, музикантів, письменників, акторів тощо) вимагають подальшого вивчення психофізіологічних основ такого мислення.

Спілкування з мистецтвом розвиває в людини асоціативно-образне мислення, здатність схоплювати явище в цілому, бачити єдність там, де вона ледве намічена. Основна відмінність між типами мислення (вербальним аналітичним, дискретним) і (образно-просторовим, невербальним, синтетичним, симультанним) визначається не матеріалом, що відображається, а «характером організації контекстуального зв'язку між словами та образами». Завдання такого контекстуального зв'язку вибрати та зафіксувати з усього можливого багатства значень та смислових відтінків слова та встановити лінійний зв'язок між одинарними значеннями окремих слів. Образне мислення забезпечує безпосередність сприйняття реальності такою, якою вона є сама по

собі. Симультанність сприйняття виявляється тут вирішальною, оскільки кількість зв'язків між окремими образами нічим не обмежена. Якщо між ними був би тільки зв'язок який має бути між словами в звичайному повідомленні, то симультанність у мистецтві нічого б не додала до кожного образу і художній ефект порівняння дорівнював би нулю.

Мислення не буває суто образним чи виключно понятійно-дискурсивним. В мистецтві ми зустрічаємося з синтетичним мисленням, що органічно поєднує чуттєве уявлення та сприйняття, вербальне мислення, практичну чуттєву діяльність, мисленнєву переробку художніх абстракцій, створених упорядкованих елементів мови різних видів мистецтва. Усі форми художнього мислення, опосередковані вербальним мисленням. Більш того, вони генетично не мислимі без нього, саме їх розвиток можливий лише на рівні мовної культури та традиційних форм мислення, органічно включених у практику. Розкриття глибокого зв'язку художнього мислення з вербальним, з чуттєвими формами пізнання ще потребують глибшого і всебічного дослідження.

Художній образ – це цілісне сприйняття, що отримується внаслідок розкодування художніх знаків. Але образ, це щось більше, ніж проста сукупність знаків, у ньому вираз епохи, культури, світогляду тощо. Якщо більшість символів конвенційні, то образ позбавлений конвенційності. Знаки грають підлеглу роль, будучи засобом висловлювання образу. Звичайно, повніший простір застосування та використання знаків створює наука, у мистецтві існує психофізіологічний бар'єр, що встановлює обмеження людського сприйняття простору-часу. Художник не оголошує значення використаних знаків: їхнє освоєння та інтерпретація відбувається в процесі індивідуального чи колективного

сприйняття. Відсутність чітко фіксованого значення знаку є наслідком специфіки художньої творчості. Художній твір як певна знаково-символічна система має два аспекти: комунікативний та когнітивний. Неоднозначність і нестабільність цих компонентів навіть у межах одного й того ж художнього тексту у різних ситуаціях застосування робить необхідним звернення до понять смислу та значення. Поняття смислу насамперед визначає відносини адресату та твору, а значення – дійсності та твору. Значення швидше за все кореспондується з когнітивними компонентами, а смисл із семантичною структурою. Разом ці компоненти становлять «глибинну» структуру твору. «Поверхнева» структура сприймається безпосередньо і є свого роду ключем до «глибинної». Основним методом розуміння глибинного сенсу є «відновлювальне», інтегруюче розуміння, спрямоване на розуміння несвідомих мотивів творчого процесу автора, переведення їх у план свідомості інтерпретаторів і на розкриття різноманіття смислів твору. Критерієм адекватного розуміння Р. Барт називає глибину розуміння змісту тексту. Точність розуміння художніх текстів він пов'язує з подоланням «чужинності чужого без перетворення його на чисто своє» [1]. Це визначення можливе за допомогою прийому "вживання". Вживання необхідна, але недостатня умова розуміння: творче розуміння не має відмовлятися від сучасності, своєї власної культури. (Це добре ілюструється інтерпретаціями класичних творів на сцені або в кіно). Мистецтво має здатність бути провідником «іншого» до мого Я. Воно конкретніше, ніж кожна наука вказує шлях від мене до іншого.

Зовні твір – це особливе матеріальне утворення, особлива система знаків, що дає шанс реципієнту для вільної гри уяви, конструювання свого сенсу. Художній текст входить до

комунікативної системи, що має свої особливості, які пов'язані з імпліцитним урахуванням очікувань реципієнта. Неоднозначне та невизначене послання містить багату інформацію, ставить читача, глядача, слухача перед необхідністю різних інтерпретацій. Ціла низка видів мистецтва вимагають безпосереднього контакту з публікою, художній твір набуває життя лише в процесі його сприйняття публікою. Італійський кінорежисер Дж. де Сантіс говорив: «кінематограф – це глядач». Публіка має бути в центрі уваги. Можна сміливо сказати, що твір поза сприйняття, є лише можливістю. Реальне соціальне життя художнього твору, обумовлюється його можливістю бути сприйнятим, це означає, що мистецтво є як би двосуб'єктною діяльністю, повністю здійсненою лише за наявності двох суб'єктів творця та реципієнта. Воістину великих письменників створює великий читач. З однієї сторони, мистецтво, дозволяючи художнику усвідомити і виразити себе, допомагає публіці за створеною художником реальністю побачити митця як особливу неповторну особистість. З іншої, мистецтво дає можливість порівнювати свої почуття та оцінки, виявити і поглибити свою самотність, водночас, відзначити свою спільність, єдність з іншими. Через чуттєво сприйняті форми мистецтво прагне поринути у саму суть внутрішнього життя людини, через рух художньо-поетичної думки в рух самого переживання. Духовний світ людини є найголовнішим і найцікавішим предметом розкриття в мистецтві. Для виявлення його художник іноді застосовує весь арсенал виразності одночасно кількох видів мистецтва. Наприклад, М.К. Чурльоніс для найефективнішого впливу поєднує засоби різних видів мистецтва – слова, музики, живопису («Казки», «Фуги», цикл «Створення світу»). В сучасному мистецтві, навіть, стало характерним використовувати

одночасно декілька засобів вираження і каналів передачі інформації (перформанси, інсталяції, архітектурні простори, відео-і цифрове мистецтво тощо).

Оскільки мистецтво відбиває не предмети самі по собі, а предмети і явища у відношенні до людини, то міра їх впізнавання багато в чому залежить від ступеня пізнаваності, знайомості. Така «пізнаваність», «знайомість» об'єкта, що сприймається, дає можливість дещо віддаляти ідеальний образ сприйняття від чуттєвої безпосередності окремих предметів або явищ, які представлені у творі, з усіма їхніми випадковостями, винятками тощо, для того, щоб краще схопити дух зображеного чи вираженого засобами мистецтва. Суть змісту твору ніколи не буває остаточною. Естетична ідея мистецтва існує у нерозривному зв'язку з виразними елементами. Неможливо розірвати єдність особливої поетики та особливого сенсу. У зв'язку з цим, інтерпретація художньої структури виступає ні як пояснення, а як створення нового сенсу, смислотворчість. Попри те, що художній твір завжди таїть у собі щось не досказане, приховане, не піддається адекватному переказу, все ж таки виявлення внутрішніх закономірностей, перетворення твору в єдину поетичну структуру завжди було і залишається сьогодні важливим завданням цілого ряду гуманітарних дисциплін (психології, естетики, естетики).

Філософська герменевтика своє основне завдання бачить не в реконструкції задуму, а конструкції сенсу. Оскільки смисловий зміст тексту множинний за своєю природою, остільки «двозначність» не може бути прибрана з інтерпретації художнього твору. Г.-Г. Гадамер, засновник філософської герменевтики, зміщує фокус проблематики з особистості смисл, з приводу якого ця особистість розмірковує.

Поняття твору вказує на сферу загального вживання і цим самим на загальне для всіх розуміння, на «комунікацію всередині розуміння» – пише Гадамер. Ще Кант помітив, що якщо мені подобається те, що я вважаю прекрасним, то я закликаю до згоди кожного. Людина, яка сприймає мистецтво не може не поділитися своїми думками, оцінками сприйнятого. Тим більше це нерідко пов'язано з сильними емоційними станами, переживаннями. Бажання спілкування, комунікації з приводу переглянутої виставки картин чи скульптур, вистави чи кінофільму, буває викликане і тим, що глядач не впевнений у деяких своїх оцінках і хотів би поділитися своїми сумнівами з компетентнішими на його думку людьми. Хоча правильність будь-якого судження щодо художнього об'єкта не може бути визначена, водночас критичний розум завжди готовий коригувати свої оцінки, вносити у них ті чи інші зміни. Як зауважив Гадамер, витвір мистецтва є унікальним не просто як носій якогось сенсу, що може передаватися і за допомогою інших носіїв, «сенса мистецького твору скоріше в самому його існуванні» [3, с. 300].

Внутрішнім планом будь-якого мистецтва, будь-якої художньої діяльності виступає естетичне ставлення людини до світу, через що можна розкрити складну діалектику взаємозв'язку універсального, загального й одиничного, особливого в процесі вивчення такого складного явища як мистецтво. Мистецтво, з одного боку, виявляється вплетеним у конкретні суспільні зв'язки та відносини, що і визначає можливість комунікації, загальнозначущості художніх цінностей та художніх форм їхнього вираження. З іншого боку, мистецтво як знакове утворення, як своєрідна мова має суто специфічні якості, що визначає автономність, певну замкнутість, розвиток за власними законами, не підвладними загальним принципам і закономірностям суспільного розвитку. Звідси новації,

відхід від традиції, порушення міри та встановлених канонів і норм, усунення смислів та постійне оновлення художніх форм. Це є вихідною методологічною роллю для розв'язання багатьох проблем розуміння мистецтва: співвідношення комунікативності та автономності, образності та знаковості, розуміння та інтерпретації та ін. Важливим засобом комунікації мистецтва виступає сам текст, художній твір, який зовні постає своєрідним комплексним знаком. У тексті можна назвати структурні елементи і смислову структуру, створювану поєднанням цих елементів. Складність теоретичного аналізу у тому, щоб усвідомити яким чином із поєднання елементів, які мають власні смисли, утворюється деяке сукупне значення, яке зводиться до суми значень елементів.

Список використаних джерел:

1. Барт Р. Від твору до тексту (переклад Юрія Гудзя) // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів: Літопис, 2001. 832 с.
2. Bal, Mieke. Reading "Rembrandt": Beyond the Word-Image Opposition. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. 494 p.
3. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. К.: Юніверс, 2001. 288 с.
4. Про мистецтво / Леся Українка, упоряд. Олега Бабишкіна. – Київ: Мистецтво, 1966. 296 с. : іл.
5. Філософія науки, техніки, архітектури: навчальний посібник / Чорноморденко І.В. та ін. Київ: 7БЦ, 2025. 308 с.

Олена Слободянюк,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

Інститут вищої освіти НАПН України

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Упродовж останнього десятиліття в науковому середовищі формується новий підхід до наукового процесу – Open Science, який «базується на співпраці та нових способах поширення знань з використанням цифрових технологій та інструментів» [3]. Даний підхід передбачає відкритість усіх етапів наукового процесу – від розробки методології до публікації результатів і доступності первинних даних. Серед переваг запровадження нового наукового підходу є: підвищення ефективності науки завдяки зменшенню дублювання та витрат на створення, передачу та повторне використання даних; підвищення прозорості та якості у процесі підтвердження достовірності результатів досліджень; прискорена передача знань; підвищення впливу результатів досліджень на економіку та пришвидшення пошуку відповідей на глобальні виклики; сприяння залученню громадян до досліджень, активної участі в наукових експериментах та зборі даних [3]. Цінності, на яких ґрунтується відкрита наука, узгоджені з принципами дослідницької доброчесності – чесністю, відповідальністю, прозорістю, справедливістю, повагою до учасників дослідження [1; 5].

Попри переваги відкритості, даний підхід до досліджень створює нові виклики для наукової етики та доброчесності:

відкриті репозитарії створюють ризики плагіату, недотримання авторських прав, фальсифікації або неповноти даних; так звані «відкриті» журнали-хижаки експлуатують ідею відкритого доступу без забезпечення якісного рецензування [7]; публікація чутливої інформації без належної етичної експертизи може порушити права учасників дослідження.

Процес імплементації принципів відкритої науки потребує актуалізації питання дослідницької доброчесності, оскільки відкритість у науці значно підвищує вимоги до етичності, прозорості та підзвітності наукової діяльності. За умов впровадження відкритої науки доброчесність перестає бути лише індивідуальним моральним вибором, а є відповідальністю на інституційному рівні, на рівні дослідницьких команд.

Особливої уваги до розвитку наукової дослідницької доброчесності потребує питання підготовки молодих науковців, які не мають належних знань/умінь/ навичок/компетентностей до роботи з відкритими ресурсами:

- правильного оформлення відкритих ліцензій (Creative Commons);
- дотримання стандартів управління дослідницькими даними (FAIR-принципів)[10];
- оприлюднення методів та результатів відповідно до стандартів прозорості.

Система формування компетентності наукової доброчесності аспірантів у країнах Європи базується на чітких етичних принципах, нормативних актах, освітніх програмах та підтримці академічного середовища [1; 2; 4] та передбачає високий рівень координації, нормативної підтримки та активну участь академічної спільноти у розвитку культури доброчесності.

Проаналізуємо ключові документи та ініціативи в європейському науковому середовищі, які носять рекомендаційний характер та мають на меті підвищити рівень обізнаності про наукову дослідницьку доброчесність серед науковців, зокрема науковців-початківців:

- Європейська мережа академічної доброчесності (ENAI) є ключовою платформою, що об'єднує дослідників, освітян і фахівців для обміну досвідом, розробки стандартів та навчальних матеріалів, що сприяє підвищенню компетентності в цій сфері [2; 4];

- щорічні конференції, зокрема European Conference on Ethics and Integrity in Academia (ECEIA), організовані ENAI та провідними університетами, як-от Uppsala University (Швеція), слугують платформою для обговорення актуальних питань етики, академічної доброчесності, політики досліджень, а також нових викликів, зокрема етичного використання штучного інтелекту [2];

- інституційна підтримка та розвиток політик на рівні ЄС і національних органів спрямовані на створення гармонізованої системи, яка включає розробку практичних інструментів, стандартних операційних процедур і дорожніх карт для підтримки дослідників і навчальних закладів у дотриманні доброчесності [6];

- міжнародні ініціативи/конференції/семінари, як, наприклад, 4th International Colloquium for Research and Action on Academic Integrity, сприяють глобальній співпраці та поширенню кращих практик у сфері академічної доброчесності [9];

- акцент на освіту і підвищення обізнаності включає проведення літніх шкіл, тренінгів та розробку освітніх ресурсів, що допомагають формувати компетентність у дослідників різних рівнів, зокрема аспірантів [8].

Незважаючи на системний підхід до формування наукової доброчесності науковців (зокрема аспірантів), існує низка викликів, які потребують реагування з боку університетів, наукових установ, керівників наукових проектів, наукових керівників та інших зацікавлених сторін:

1. Недостатнє розуміння концепції доброчесності. Часто дослідницька доброчесність сприймається формально, без глибокого усвідомлення її цінностей і принципів, що призводить до поверхневого ставлення до етичних норм у науці та освіті.

2. Формалізований підхід до реалізації заходів. Навчальні курси з дослідницької доброчесності іноді проходять у формі формальних вимог, без реального залучення студентів і дослідників до розуміння і практичного застосування принципів доброчесності, що знижує їх ефективність.

3. Відсутність системи моніторингу та підтримки. Брак комплексних механізмів контролю, оцінювання та підтримки доброчесної поведінки у науковій діяльності призводить до того, що порушення залишаються непоміченими або не мають належних наслідків.

4. Неоднорідність підходів до процесів формування дослідницької доброчесності між закладами вищої освіти та науковими установами. Відсутність уніфікованих стандартів і політик щодо наукової дослідницької доброчесності у різних закладах ускладнює формування єдиного культурного простору, де доброчесність була б загальноприйнятою нормою.

Для подолання вище визначених проблем нами сформульовано комплекс рекомендацій:

– поглиблювати розуміння сутності наукової дослідницької доброчесності через інтерактивні навчальні програми, що

формують ціннісне ставлення, а не лише формальне виконання вимог;

- впроваджувати системи постійного моніторингу та підтримки, включно з використанням спеціалізованих програм для виявлення плагіату та інших порушень;

- розробляти уніфіковані політики і стандарти на рівні національних і міжнародних освітніх платформ для забезпечення однорідності підходів;

- забезпечувати активну участь усіх учасників наукового процесу (від керівників проектів до аспірантів) у формуванні культури доброчесності, включаючи підтримку викривачів порушень і прозорі процедури розслідувань;

- враховувати нові технологічні виклики, зокрема етичне використання штучного інтелекту в дослідженнях, через спеціалізовані вебінари, тренінги та інформаційну підтримку.

Таким чином, формування наукової дослідницької доброчесності в межах підготовки докторів філософії потребує комплексного, системного підходу, який поєднує освітні, організаційні та технологічні заходи для її розвитку, як ключової складової якості докторської підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ALLEA. The European Code of Conduct for Research Integrity. Revised edition. 2023. URL: <https://allea.org/code-of-conduct>.
2. ENAI. European Conference on Ethics and Integrity in Academia (ECEIA). 2024. URL: <https://www.academicintegrity.eu/events/eceia2024/>.
3. European Commission. Open Science Policy. 2023. URL: <https://research-and-innovation.ec.europa.eu>.

4. European Network for Academic Integrity (ENAI). About ENAI. n.d. URL: <https://www.academicintegrity.eu/about/>.
5. French Office for Research Integrity. Research integrity and open science: Summary of discussions (Conference held April 4, 2019). Université de Paris, 2019. URL: https://www.hceres.fr/sites/default/files/media/downloads/hceres_colloque_is-so_avril2019_principaux-enseignements_en.pdf.
6. Institute of Research and Action on Fraud and Plagiarism in Academia (IRAFPA). 4th International Colloquium for Research and Action on Academic Integrity: A Call for Collaboration in Higher Education [Online conference, June 19–20, 2025]. 2025. URL: <https://opusproject.eu/openscience-news/4th-international-colloquium-for-research-and-action-on-academic-integrity-a-call-for-collaboration-in-higher-education/>.
7. Sorokowski, P., Kulczycki, E., Sorokowska, A., & Pisanski, K. Predatory journals recruit fake editor. *Nature*, 2017, 543(7646), 481–483. DOI: <https://doi.org/10.1038/543481a>.
8. Universitas Europea. eUniv joins the ENAI European network. 2024, July 16. URL: <https://euniv.eu/en/euniv-joins-the-enai-european-network/>.
9. Wager, E., & Kleinert, S. Responsible research publication: international standards for authors. In: *Promoting Research Integrity in a Global Environment*. World Scientific, 2012. pp. 309–316. DOI: https://doi.org/10.1142/9789814366496_0038.
10. Wilkinson, M. D., et al. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 2016, 3, 160018. DOI: <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>.

Марина Турчин,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Київський національний університет будівництва і архітектури

Юрій Павлов,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та методології науки

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОРАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЮДИНИ В КУЛЬТУРНОМУ БУТТІ

Міграційні процеси, тимчасовий чи вимушено-довготривалий переїзд за кордон безпосередньо впливають на почуття ідентичності людини. Людина, як істота соціальна, тією чи іншою мірою, прагне мати відчуття приналежності до певної культурної спільноти. Адже традиційно вважається, що особа є представником однієї національності, належить до певної культури чи суспільства. Зазначені переконання формують у багатьох уявлення про власну цивілізаційну ідентичність та спосіб життя. З одного боку, ідентичність є історично усталеною і сформованою цілісністю, сукупністю уявлень людини, нації, суспільства, що ґрунтується на певних цінностях, ментальних, етнічних, культурних рисах, відповідних соціально-політичних інституціях та соціальних відносинах. З іншого боку, ідентичність – суб'єктивне переживання людиною своєї цінності, неповторності, індивідуальності. Позаяк, поняття ідентичності тісно пов'язане з поняттями «особистість» та «індивідуальність», то у філософському дискурсі спостерігаємо конструювання концептів «Я-Інший», «інакшість», «автентичність». Саме З. Фройд одним із перших запропонував розділяти поняття

«групова» та «індивідуальна» ідентичності. Розглянувши людину в структурі філософських категорій «загальне-особливе-одиничне» матимемо наступне: 1.) людство в цілому і загальнолюдське в кожному конкретному представникові нашого роду; 2.) певну спільноту людей (національну, класову, професійну, конфесійну та ін.) і прояви цієї спільноти в конкретних індивідах; 3.) окрему людину в конкретній самості свого реального життя. Побудова такої багаторівневої структури є, очевидно, одним з найважливіших концептів буття, самосвідомості та самоідентичності особистості.

Для багатьох народів дотримання моральних цінностей та чеснот є загальним імперативом вираження власної ідентичності. Наприклад, українці, як і англійці бояться «вратити лице» – намагаються не порушити норми і правила моралі, не йти всупереч суспільному благу. Моральна ідентичність людини дихотомічно поділяється на інтраідентичність («моє лице») та інтерідентичність («наше лице»), тобто відбувається ідентифікація людини з певною групою або спільнотою. Моральна ідентичність українців має високий ступінь кореляції з національною ідентичністю. Інакше кажучи, моральне «Я» людини асоціюється здебільшого з її етнічним «Я», тобто з «лицем», честю і гідністю нації. Інтраідентичність як самоідентичність (self identity) чи особиста ідентичність фіксує індивідуальний аспект образу «Я», що насамперед, пов'язано з моральною самооцінкою і самоконтролем, з внутрішнім поглядом на себе, на своє місце і призначення. Це не що інше, як совість – внутрішній вартувий людини, що задає моральнісні параметри гідної поведінки, регламентує здійснення власних вчинків. Совість є не лише формою моральної самооцінки, але й моральна самооцінка, водночас, є одним з її компонентів, оскільки совість виконує і низку інших функцій, наприклад,

функцію самоконтролю. У процесі самооцінки особа судить про свій вчинок ніби з боку, на підставі вимог суспільства [2, с. 102].

У феномені совісті відображається процес самовизначення, індивідуалізації, співставлення себе як індивідуального, унікального суб'єкта всезагальному – поняттю «людина». Порівняння має місце в системі діалектичних категорій «я – буття» і «я – сутність». Конфлікт особи з собою виникає внаслідок розбіжності між здійсненим вчинком і уявленням про морально цінне. Навіть мимоволі скоєний негідний вчинок викликає муки совісті і обурення людини проти себе самої.

Совість – це основа самоідентифікації. Е Фромм вважає совість голосом, що живе в людині і дає їй настанови як діяти, щоб не втратити себе. Поняття «совість» відображає самооцінку суб'єктом моральної значущості намірів та дій, а отже, і цінності власної особи. На його думку, «істинна совість є невід'ємною рисою повноцінно розвинутої особистості: керуючись вимогами свого сумління, така особа утверджує себе» [3, с. 121]. Філософ розрізняє авторитарну та гуманістичну совість. Авторитарна совість – це «зовнішній голос» авторитетного оточення, авторитету батьків, вчителів, спільноти, держави тощо. Гуманістична совість – це власний голос, який не залежить від зовнішніх санкцій і настанов, керується особистими переконаннями. Вона дає можливість «індивіду стати самодостатнім, замикаючи на себе всю множинність світу, його особисте сприйняття дійсності постає як критерій істинності, а множинність інтерпретацій наявного у людини знання сприяє розкриттю повноти та різноманітності світу» [1, с. 59].

З одного боку, совість як вища форма моральної самооцінки пов'язана з санкціями самозвинувачення і самоосуду за здійснення негідних вчинків. З іншого – є способом моральної саморегуляції,

що заснована на відповідальності людини не тільки за себе, але й за інших, сприяє виконанню вимог громадського обов'язку. Саме тому у совісті індивідуальний обов'язок підіймається до рівня громадського обов'язку – відповідальності перед суспільством, таким чином сприяючи творенню власної особистості згідно з мірилом людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлов Ю. В. Самоідентифікація «людини постмодерну» як проблема сучасного гуманітарного знання. Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри: Матеріали Міжнар. наук. конф. Чернівці : Рута, 2007. С. 58–60.
2. Турчин М. Моральна самооцінка як основа самосвідомості та самоідентичності особистості. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». 2013. Вип. 13. С. 101–105.
3. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2019. 288 с.

Марія Шляхтіна,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет*

Наталія Крохмаль,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет*

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій суспільне життя переживає кардинальні трансформації. За останні десятиліття цифрові платформи та інноваційні технології стали не тільки засобом комунікації, але й потужним інструментом, що формує соціокультурні практики і визначає нові моделі взаємодії між людьми. Перші кроки в цифровій революції пов'язані з виникненням персональних комп'ютерів та інтернету, що поступово привели до створення мобільних пристроїв, соціальних мереж, хмарних сервісів. Ці інновації створили основу для нового етапу соціального розвитку.

«Поняття «соціокультурний простір» є багатовимірним та інтегративним внаслідок його міждисциплінарної природи. Воно перебувало в предметному полі філософів, психологів та соціологів, зокрема Е. Гуссерля, Ю. Хабермаса, К. Ясперса. Функцією соціокультурного простору є формування спільних норм і забезпечення членам спільноти визнання їх соціальної афіліації та сприяння самоідентифікації» [2, с. 9].

Цифрова трансформація соціокультурного простору охоплює не лише зміну способів обміну інформацією, а й переосмислення

традиційних уявлень про спільноту, ідентичність та колективну пам'ять.

Цифрова епоха започаткувала нову парадигму комунікації. Сучасні цифрові платформи створили безліч варіантів для миттєвого зв'язку між людьми з різних куточків планети. Це не лише прискорило процес обміну думками та ідеями, але й сприяло формуванню нових культурних протоколів спілкування.

З появою цифрових платформ і соціальних мереж відбулася кардинальна зміна в уявленні про ідентичність. Цей процес відкриває нові можливості для самовираження, творчості та соціальної взаємодії. Соціальні мережі дозволяють людям розвиватися, навчатися та отримувати нову інформацію.

Завдяки цифровим технологіям відбувається процес глобалізації культур, де традиційні елементи культури зливаються з новими цифровими форматами. Окремо варто зазначити про зростання цифрового мистецтва. Фотографії, 3D-графіка, цифровий живопис та ілюстрація, інтерактивні інсталяції та інші інноваційні форми творчості розширюють межі культурної взаємодії [3].

Водночас із позитивними досягненнями цифрова трансформація спричинила появу нових викликів, що потребують ретельного аналізу та виваженого підходу до їх вирішення. Серед найбільш гострих проблем – цифровий розрив, проблеми конфіденційності та етики, а також загроза дезінформації та розрив між реальним та віртуальним. Діти та підлітки, особистісні орієнтири яких ще формуються, стають особливо вразливими до впливу віртуальних ідентичностей. Невміння критично оцінювати створений контент може призвести до того, що молоді люди прийматимуть як норму штучно створені образи.

«Експерти зазначають, що розвиток інформаційного суспільства створює суттєві загрози фундаментальним механізмом самоорганізації «Я» людини. Відбувається втрата самоідентифікації внаслідок захоплення нав'язуваними ідентичностями віртуального світу ігрової та іншої продукції, широко пропонованої в Інтернет-середовищі» [1, с. 115].

Отже, цифрова трансформація приносить як численні переваги, так і серйозні виклики для соціокультурного простору. Цифрові технології значною мірою змінюють традиційні моделі соціальної взаємодії. Вони не лише розширюють можливості отримання інформації, а й змінюють уявлення про безпеку, комфорт та соціальну самореалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андросович К. Соціальний розвиток особистості у суспільстві інформаційних технологій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2023. № 1(60) 2023. С. 111–122. URL: <http://tpppjournal.com.ua/n60y2k23a9.html>.
2. Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій: [монографія] / О. Онищенко, Л. Дубровіна, В. Горовий [та ін.] ; відп. ред. О. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. 224 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004207.pdf
3. Digital art: що потрібно знати про мистецтво цифрового простору [Електронний ресурс] / Вікна: інтернет- сайт. 23 квітня 2023 р. URL: <https://vikna.if.ua/cikavo/132881/view>.

Наталія Конон,

вчитель історії,

Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №189

з поглибленим вивченням англійської

та німецької мов м. Києва

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

У сучасну епоху, що характеризується швидким розвитком інформаційних технологій, формування історичної пам'яті отримує нові виміри та загрози. Учнівська молодь стає одним із головних акторів цього процесу, оскільки саме вони використовують цифрові середовища як основне джерело інформації [8]. Поширення мережових наративів, альтернативних трактувань історії та постійна потреба в оперативній інтерпретації подій обумовлюють перегляд педагогічних орієнтирів.

Особливої актуальності ця тема набула за умов початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 році. Умови війни оголили проблеми історичної освіти, зокрема в аспекті національно-патріотичного виховання [1] та опору проти російської пропаганди [5].

Цифрові медіа кардинально змінюють спосіб сприйняття історичних подій [4]. Школярі дедалі рідше звертаються до друкованих видань, натомість активно споживають контент із соціальних мереж, відеоплатформ, блогів [8]. У цьому контексті особливу загрозу становить дезінформація, фейки та історичні маніпуляції, спрямовані на спотворення фактів, дискредитацію національного спротиву та легітимізацію агресії [5]. Російська

пропаганда активно використовує символи, терміни та псевдоісторичні наративи, аби впливати на масову свідомість, особливо молоді, яка недостатньо критично осмислює інформацію.

Реалії війни в Україні активізували потребу в оновленні методичних підходів до вивчення історії [7]. Виникла гостра потреба в адаптації змісту освіти з урахуванням новітніх подій та державної інформаційної безпеки [3]. Суттєвими стали зусилля вчителів щодо включення в навчальний процес уроків з медіаграмотності, критичного мислення та аналізу джерел [4].

Значне місце у новій освітній парадигмі посідає антифейкова робота – викриття та спростування історичних фейків, поширених у медіапросторі [9]. Зокрема, на уроках історії набули популярності кейс-методи, коли учні аналізують приклади маніпулятивних повідомлень, порівнюють інтерпретації подій, вивчають документи та первинні джерела [2]. У цьому процесі ефективними є платформи «Вивчай і розрізняй: інфо-медійна грамотність» [2], StopFake, Освітній марафон з медіаграмотності від Міністерства освіти і науки України, «Детектор медіа», Baza Trainee та «Правда чи брехня», які дозволяють учителям інтегрувати антифейкові практики у зміст історичних курсів. Ці ресурси містять вправи, відеоаналізи, бази фейків та аналітичні статті, які можна адаптувати до теми уроку.

Окремої уваги заслуговує діяльність учителів історії у цифровому просторі. Багато освітян створюють власні YouTube-канали, сторінки у Facebook, Telegram-блоги чи публікують матеріали на платформах типу Medium або Substack [5]. Через ці канали вони популяризують об'єктивний погляд на події, пояснюють складні історичні явища, розвінчують міфи, що активно продукуються російською пропагандою, наприклад щодо причин і перебігу війни, ролі УПА, Майдану, чи незалежності України в ХХ

столітті [5]. Такі ініціативи не лише допомагають формувати в учнів історичну свідомість, що ґрунтується на доказах, а й підтримують моральний дух, формують відчуття належності до історичної спільноти та державницької позиції [1; 6].

Цифрова епоха надає широкі можливості для візуалізації навчального контенту, що значно підвищує ефективність засвоєння історичних знань. Серед таких інструментів – створення інфографіки, інтерактивних карт, ліній часу, візуальних презентацій, анімацій та навіть коротких відео [10].

Учителі можуть використовувати сервіси Canva, Genially, Google Earth, TimelineJS для створення наочних матеріалів. Учні, у свою чергу, залучаються до підготовки власних проєктів, відеоесе або постів, що ілюструють події чи постаті, які вивчаються. Залучення до процесу створення візуального контенту формує в учнів глибше розуміння історичних процесів, стимулює дослідницький підхід і розвиває креативність. Такі практики сприяють формуванню візуальної грамотності, навичок роботи з джерелами і створення власного наративу в межах українського історичного дискурсу.

Отже, цифрова епоха кардинально трансформує процес формування історичної пам'яті, особливо серед учнівської молоді. З одного боку, вона відкриває нові освітні можливості, зокрема завдяки використанню інтерактивного контенту, візуалізації та інструментів цифрової комунікації. З іншого боку, стрімке поширення дезінформації, маніпулятивних наративів і пропаганди, особливо в умовах повномасштабної війни росії проти України, висуває нові виклики до педагогічної спільноти.

В умовах інформаційної війни особливої ваги набувають такі педагогічні орієнтири, як розвиток критичного мислення, медіаграмотності, навичок роботи з джерелами та здатності до

інтерпретації історичних подій з позиції національних інтересів. Учитель історії в цифрову добу перетворюється не лише на провідника знань, а й на активного учасника інформаційного спротиву, формуючи стійкий імунітет учнів до фейків і маніпуляцій.

Інтеграція цифрових інструментів у викладанні історії – інфографіки, відео, карт, блогів – дозволяє зробити навчання більш осмисленим, емоційно залученим і націленим на формування глибокої історичної свідомості. Участь учнів у створенні візуального контенту сприяє їхньому критичному та креативному осмисленню минулого, формуванню почуття національної ідентичності та громадянської відповідальності.

Таким чином, формування історичної пам'яті в цифрову епоху вимагає переосмислення підходів до історичної освіти, де педагогічна місія розширюється до виховання цифрово грамотного, патріотично свідомого громадянина. Цей процес має спиратися на міжшкільну взаємодію, постійне підвищення кваліфікації педагогів та системну підтримку на рівні освітньої політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранник Г. Медіаосвітній потенціал уроків історії. *Історія в школах України*. 2020. № 4. С. 3–8.
2. Вивчай і розрізняй: навчальні матеріали з інфомедійної грамотності. *Академія української преси*. URL: <https://medialiteracy.org.ua>
3. Гармаш С. Історична пам'ять як складова національної ідентичності. *Науковий вісник ХДУ*. Серія: Історичні науки. 2019. № 9. С. 21–25.
4. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п>

5. Діяльність вчителів-інфлюенсерів у TikTok та YouTube: нові практики формування історичної пам'яті. *Український інститут національної пам'яті*. 2024.
6. Канішевська Л. Військово-патріотичне виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: основні поняття дослідження. *Scientific Collection «InterConf»*. 2024. No. 206. P. 99–103. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/658>
7. Кульчицький С. Осмислення війни в історичній перспективі. *Дзеркало тижня*. 2022. № 13. С. 12–14.
8. Ніколаєнко Л. Цифрова історія: виклики та можливості. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2(38). С. 45–50.
9. Противенко Т. Фейкова історія: як не стати жертвою маніпуляцій. *Історія в рідній школі*. 2023. № 3. С. 17–21.
10. Yilmaz K. Historical thinking and digital literacy in social studies education. *Journal of Education and Learning*. 2017. Vol. 6, No. 3. P. 239–247.

Алла Маяка,

вчитель історії

Спеціалізована школа I-III ступенів №189

з поглибленим вивченням англійської

та німецької мов м. Києва

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ: ПРАКТИКИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасна система освіти в Україні зазнала глибоких трансформацій унаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року. Одним із найсуттєвіших наслідків воєнного конфлікту стала вимушена внутрішня та зовнішня міграція мільйонів громадян, серед яких значну частину становлять діти шкільного віку. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, понад 6 мільйонів українців були змушені покинути свої домівки, рятуючись від бойових дій, і опинилися в нових соціальних, культурних та мовних середовищах [6].

У таких умовах перед закладами загальної середньої освіти постають нові, безпрецедентні виклики:

Психоемоційна травма учнів. Багато дітей зазнали втрат (рідних, домівки, друзів), стали свідками насилля, обстрілів. Вони переживають тривожність, замкненість, втрату довіри. У таких умовах звичайні форми навчання виявляються недостатніми [5].

Нерівність у рівні засвоєних знань. Учні, які змінюють школи через міграцію, часто мають прогалини у знаннях. Часто через відсутність інтернету чи техніки в попередньому місці перебування діти пропускали уроки, не мали змоги виконувати завдання. Це призводить до дезадаптації, а також втрати інтересу до предмету.

Мовна адаптація. Частина дітей опиняється у середовищі, де навчання ведеться іншими мовами (переважно в європейських країнах), що ускладнює збереження україномовної історичної освіти та культурного контексту [3].

Виклики для педагогів. Учителі самі є учасниками війни – багато хто також є переселенцем, втратив житло, колектив, навчальну базу. У них бракує ресурсів для повноцінного оновлення програм, психоемоційного супроводу, використання нових форматів.

За таких обставин особливої уваги потребує історична освіта, яка за своєю суттю покликана формувати національну свідомість, ідентичність, гідність та громадянську позицію. Історія як шкільний предмет у період вимушеної міграції повинна не лише передавати знання про минуле, а й слугувати інструментом підтримки особистості, формування її внутрішньої стійкості та усвідомленого патріотизму. Вивчення історії України в таких умовах стає чинником, що допомагає дітям не втратити зв'язок із Батьківщиною, краще розуміти сучасні події, відчувати себе частиною великої національної спільноти, яка бореться за своє майбутнє.

Сьогодні педагоги опинилися в епіцентрі освітніх і гуманітарних викликів, беручи на себе ролі не лише вчителів, а й вихователів, психологів і наставників. Це зобов'язує систематизувати та поширювати ефективні педагогічні практики, адаптовані до умов кризи, зокрема ті, які вже впроваджуються в українських школах – як на підконтрольній території, так і в освітніх закладах за кордоном, що приймають українських дітей.

Історична освіта в умовах війни і міграції виконує трансформаційну роль. Вона перетворюється на інструмент

відновлення, зшивання, укорінення. Через глибше розуміння історичного досвіду учні вчаться осмислювати сьогодення не як трагедію, а як черговий етап боротьби за волю, як момент, що потребує гідності, стійкості та солідарності.

Історичний наратив може стати засобом психоемоційної реабілітації. Розуміння, що Україна багаторазово долала труднощі, втрати, окупації, сприяє підвищенню оптимізму, віри в перемогу та в майбутнє. Крім того, історія як шкільний предмет має консолідуючу функцію: вона єднає дітей із різних регіонів, різного досвіду в межах єдиного національного дискурсу, формує спільні цінності, образ майбутньої України [1].

В умовах війни та масової міграції постала потреба в актуалізації історичних тем, які посилюють національну ідентичність [2]. Школи в регіонах, які приймають переселенців, інтегрують до викладання теми про сучасну війну, героїзм українського народу, формування незалежної державності, історію Збройних Сил України, Революцію Гідності, українське підпілля та рух опору.

На уроках активно використовуються візуальні матеріали, відеофрагменти, інтерактивні карти, документи з архівів, що робить навчання живим та залучає навіть тих учнів, які мають знижену мотивацію. Один із ефективних методів – це індивідуалізація історії, коли учень залучається до дослідження історії своєї родини, села, краю. Такі практики сприяють формуванню усвідомлення власного місця у великій національній історії, а також допомагають учневі відчувати гордість за своє походження.

Усе частіше впроваджуються проєктні форми роботи: учні досліджують історію свого регіону, створюють сімейні хроніки,

беруть участь у шкільних виставках пам'яті. Історія як наука дозволяє пояснити кризові події через досвід поколінь, через наративи стійкості, боротьби, перемог. На уроках історії доцільно використовувати наративний підхід – залучення учнів до усного історичного свідчення, що не лише активізує пам'ять і критичне мислення, а й допомагає пережити травматичний досвід [4]. Проведення історичних дискусій, дебатів, рольових ігор дає учням можливість безпечно артикулювати свої думки, виявити ставлення до подій, а також емоційно «проговорити» пережите.

Сучасний учитель історії повинен бути не лише фахівцем, а й гуманістом, комунікатором, фасилітатором. Усе більше педагогів проходять онлайн-курси (на платформі Prometheus, EdEra, «Всеукраїнська школа онлайн») щодо викладання в умовах війни, психологічної допомоги дітям, цифрових інструментів [5].

Поширюється практика взаємопідтримки освітніх колективів: вчителі організовують професійні спільноти, вебінари, методичні клуби, де обмінюються досвідом, сценаріями уроків, порадами щодо роботи з дітьми-переселенцями.

В умовах вимушеної міграції історична освіта в Україні має стратегічне значення. Вона допомагає зберегти не лише академічну безперервність, а й особистісну цілісність учнів. Через вивчення історії діти знаходять відповіді на складні запитання, зміцнюють внутрішню опору, усвідомлюють своє коріння й майбутнє. Практики, що вже застосовуються в закладах загальної середньої освіти, демонструють адаптивність української педагогіки та її здатність трансформуватись під виклики часу.

Надалі потребує системного розвитку національна політика в сфері гуманітарної освіти, зокрема розробка оновлених програм з історії, врахування регіонального досвіду, підтримка вчителів у

кризових умовах та створення платформ для поширення успішних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горбатенко В. Надмірна міграція і порушення політичної стабільності на європейському континенті. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2017. Вип. 7. С. 20-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2017_7_5.
2. Про оновлення змісту шкільної історичної освіти у 2022-2023 н. р. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>
3. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. *Міністерство освіти і науки України*. 2023. 64 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf?utm_source=chatgpt.com
4. ЮНІСЕФ Україна. Навчання під час війни: рекомендації для вчителів і батьків. Київ: ЮНІСЕФ. 2023. 28 с.
5. Prometheus. Психологічна підтримка вчителів та учнів в умовах війни. 2023. URL: <https://prometheus.org.ua>
6. UNHCR. Ukraine Situation Flash Update #44. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/100004>

Ірина Пашинська,

заступник директора з навчальної роботи,

Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №189

з поглибленим вивченням англійської

та німецької мов м. Києва

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Освітній процес в умовах війни є складним і багатограним викликом для системи загальної середньої освіти України. Внаслідок військових дій, численних руйнувань, вимушених переміщень населення та зміни соціальних реалій, заклади освіти змушені адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому ефективність навчання і забезпечуючи безпеку учнів та вчителів. Водночас, ці виклики ставлять перед адміністрацією закладів загальної середньої освіти завдання щодо забезпечення психоемоційного благополуччя учасників освітнього процесу, підтримки національної ідентичності та інклюзивності, організації навчання для дітей, які перебувають у різних умовах – від внутрішньо переміщених осіб до учнів, що знаходяться за кордоном.

У даному контексті актуальною є необхідність розробки та впровадження адаптивних механізмів управління освітніми установами в умовах війни, оскільки ефективність освітнього процесу вимагає гнучкості, швидкої реакції на зміни ситуації, а також стратегічного підходу до інтеграції різних форм навчання (очно, дистанційне, гібридне) для учнів в Україні та за її межами. Важливим аспектом є також питання безпеки, що включає не лише

фізичний захист учнів і вчителів, а й психологічну підтримку, яка стає надзвичайно важливою в умовах стресу та невизначеності.

У контексті війни пріоритетним завданням для освітніх закладів є забезпечення фізичної безпеки учнів, педагогічного персоналу та адміністрації [4]. Адаптивне управління полягає у постійній готовності закладу освіти до змін в обстановці: від тимчасових переміщень учнів і педагогів до організації навчання за допомогою засобів дистанційного навчання в умовах обмеження мобільності. У багатьох випадках адаптивне управління включає розробку планів евакуації, забезпечення укриттів, організацію психологічної підтримки для учнів та вчителів.

Адміністрація школи повинна розробити детальний план евакуації та безпеки на випадок обстрілу або інших надзвичайних ситуацій. Цей план має враховувати наявність укриттів (бомбосховищ або спеціальних підвальних приміщень) та маршрути евакуації учнів і персоналу. У разі відсутності спеціалізованих укриттів, адміністрація повинна вжити заходів для швидкого облаштування тимчасових сховищ, враховуючи вимоги безпеки.

Усі працівники школи, включаючи педагогів, технічний персонал та учнів, повинні пройти регулярні тренування та інструктажі щодо дій під час обстрілів [1]. Це дозволяє забезпечити швидке і ефективне реагування на загрозу, а також підвищити рівень готовності всіх учасників освітнього процесу до надзвичайних ситуацій. Тренування мають включати не тільки евакуацію, а й дії в укриттях та використання засобів першої допомоги.

У разі загрози обстрілів адміністрація школи повинна мати можливість оперативно комунікувати з учасниками освітнього процесу. Для цього необхідно забезпечити функціонування

інформаційних каналів для сповіщення про зміни в режимі навчання та заходи безпеки. Це можуть бути повідомлення через спеціальні платформи для закладів освіти, телефонні повідомлення або інші засоби.

У разі обстрілів, замінування або загроз іншого характеру адміністрація має бути готовою оперативно повідомити педагогів та учнів про загрозу через спеціальні канали зв'язку [1]. В умовах війни ще однією загрозою є замінування шкіл. Тож потрібно забезпечити регулярні навчання з евакуації, роботу з службами безпеки, а також наявність планів на випадок надзвичайних ситуацій. У разі неможливості продовжувати очне навчання, адміністрація закладів має бути готовою до швидкого переходу на дистанційне навчання.

Усі ці загрози можуть стати сильним стресовим фактором для учнів та педагогів. Тому, адміністрація має забезпечити психологічну підтримку в таких ситуаціях. Психологічний супровід може включати індивідуальні консультації для учнів, батьків та персоналу, а також проведення сеансів групової терапії для подолання стресових ситуацій [2]. Взагалі, психологічна підтримка вчителів в умовах війни є важливим елементом підтримки стабільності в освітньому процесі. Вчителі переживають стресові ситуації, які можуть впливати на їхній професіоналізм і емоційну стійкість. Адміністрація шкіл має активно впроваджувати системи психологічної підтримки, що допомагають зберігати професіоналізм, покращувати психоемоційний стан педагогів та сприяють ефективній роботі в умовах кризи.

Для забезпечення психологічної підтримки вчителів в умовах війни адміністрація навчального закладу повинна [2]:

Організувати психологічні консультації та групи підтримки: Психологічні групи для вчителів допомагають знижувати рівень стресу та тривожності, а також формувати атмосферу взаємної підтримки серед педагогічного колективу. Це особливо важливо в умовах постійної напруги та невизначеності. Вчителі мають бути в змозі отримати підтримку в разі потреби. Індивідуальні консультації з психологами дають можливість розібратися в проблемах і знайти шляхи їх вирішення.

Навчати методам стрес-менеджменту: Вчителі мають бути ознайомлені з техніками, які допомагають знизити рівень стресу та підтримувати емоційну стійкість. Це може включати курси або тренінги для педагогів.

Робота з вчителями-ВПО: Вчителі, які стали внутрішньо переміщеними особами, потребують особливої уваги. Вони часто стикаються з труднощами адаптації до нових умов праці та життя. Особливу роль у їхньому емоційному відновленні відіграє надання спеціалізованої психологічної допомоги, а також інтеграція їх у нові освітні колективи [5].

В умовах війни важливою задачею є забезпечення доступу до освіти для всіх учнів, незалежно від їхнього місцеперебування. Заклади освіти повинні організувати навчання у різних форматах для учнів, що навчаються очно, дистанційно, з-за кордону, а також для ВПО [3]. Незважаючи на складнощі, багато шкіл намагаються продовжувати роботу в очному форматі, забезпечуючи безпеку учнів та вчителів. У разі зміни ситуації (наприклад, обстріли або загроза замінування) адміністрація закладу повинна мати можливість оперативно перейти на дистанційне навчання. Для учнів, які перебувають в інших регіонах України або за кордоном, важливо організувати дистанційну освіту. Вчителі мають

забезпечити інтеграцію цих учнів у навчальний процес через онлайн-заняття, зберігаючи зв'язок з українською освітньою програмою.

Багато учнів виїхали з України, і для них потрібно організувати можливість навчання через онлайн-заняття. Важливо, щоб такі учні могли продовжувати навчання за українською програмою, мати доступ до ресурсів і не втрачати зв'язок з рідною освітньою системою. Діти, які стали вимушеними переселенцями, потребують спеціальних освітніх умов. Це включає не лише адаптацію до нових закладів освіти, але й психологічну підтримку в умовах стресу від переміщення.

Окрема категорія – учні з інвалідністю та особливими освітніми потребами (ООП). У кризових умовах вони стають ще більш вразливими. Адаптивне управління передбачає забезпечення фізичної доступності приміщень і укриттів; використання адаптованих підручників та цифрових засобів; застосування жестової мови, альтернативної комунікації, спеціальних пристроїв; залучення тьюторів, асистентів вчителя; підготовку педагогів до роботи з учнями з ООП; забезпечення емоційної підтримки для дітей з ПТСР.

Таким чином, в умовах війни інклюзивне навчання має не просто зберігатися як стратегічний пріоритет державної політики у сфері освіти, а трансформуватися в адаптивну систему підтримки, здатну гнучко реагувати на індивідуальні потреби учнів з інвалідністю. Це є запорукою збереження їхнього права на якісну освіту навіть у кризових ситуаціях.

Адаптивне управління закладом загальної середньої освіти в умовах війни виступає важливим інструментом забезпечення безперервності, безпеки та якості освітнього процесу. З огляду на

складність воєнних реалій, адміністрація ЗЗСО змушена оперативно реагувати на динамічні зміни в безпековій ситуації, організовувати гнучкі моделі навчання (очно, дистанційно, гібридно), впроваджувати механізми швидкої евакуації та створювати безпечне освітнє середовище. Особлива увага приділяється психоемоційній підтримці учасників освітнього процесу – як учнів, так і педагогів, зокрема внутрішньо переміщених осіб.

У підсумку, адаптивне управління в освіті повинне стати не лише реактивною відповіддю на виклики війни, а й стратегічною платформою для розбудови стійкої та гнучкої освітньої системи. Розробка чітких алгоритмів дій, підготовка персоналу до кризових ситуацій, підтримка психологічної стійкості та розширення доступу до освіти у складних умовах – все це є невід’ємною частиною ефективного управлінського процесу в сучасній українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпечне освітнє середовище: аналітичні матеріали. Державна служба якості освіти України. 2023. URL: <https://sqe.gov.ua>
2. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. Інститут модернізації змісту освіти. 2023. URL: <https://imzo.gov.ua>
3. Кравченко С. А. Стратегії адаптації освітнього процесу під час збройного конфлікту. *Журнал освітніх досліджень*. 2022. № 20(6). С. 33-40. URL: <https://www.example2.com>
4. Рекомендації щодо організації навчання в умовах воєнного стану. Освітня практика в Україні. Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://www.mon.gov.ua>
5. Шевченко І. М. Психологічна підтримка педагогічних працівників в умовах війни: проблеми та шляхи вирішення. *Психологія освіти в Україні*. 2023. № 15(4). С. 45-52. URL: <https://www.example.com>

Крістіан Хіцков,

аспірант кафедри опору матеріалів,

Київський національний університет будівництва і архітектури

САМОТНІСТЬ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

1. Розділення родин і нові форми самотності

Повномасштабна війна, яка триває в Україні, спричинила глибокі зміни у структурі соціального життя. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки: частина виїхала за кордон або перемістилась в середині країни у пошуках безпеки, частина залишилась у прифронтових зонах або вступила до лав Збройних сил. Це призвело до масового розриву сімейних зв'язків: подружжя розлучаються на невизначений термін, діти залишаються без батьків, старші родичі - без підтримки. У таких умовах самотність набуває не лише побутового, але й екзистенційного виміру.

Як підкреслював Мартін Гайдеггер, самотність – це не тільки фізична ізоляція, але й відчуття відчуження у самому бутті, де людина "кинута у світ" [5, с. 234].

2. Соціалізація під час воєнного стану: зміни норм і очікувань

Соціалізація – це процес, за допомогою якого індивід засвоює норми, цінності та моделі поведінки суспільства. В умовах війни ці норми суттєво змінюються: робота, навчання і дозвілля відступають перед пріоритетами служби, виживання, допомоги та жертви.

На людину чиниться сильний суспільний тиск: очікується патріотизм, солідарність, готовність до самопожертви. Ті, хто не відповідає цим очікуванням – наприклад, молодь, яка продовжує

жити "звичайним життям", – нерідко стикаються з критикою та осудом.

Це створює напругу між тими, хто на фронті, і тими, хто в тилу. У таких умовах, як зазначає Юрген Габермас, важливим стає збереження відкритого суспільного діалогу, а не ізоляція через мовчазний осуд [4, с. 329].

3. Віртуальна соціалізація і "цифрова самотність"

Через війну цифрові технології стали головним засобом підтримки соціальних контактів. За даними звіту DataReportal (2023), понад 79% населення України є активними користувачами інтернету, а близько 74% отримують новини із соцмереж [7].

Онлайн-спілкування, відеозв'язок та соціальні мережі дозволяють підтримувати зв'язок із близькими, навіть коли вони фізично далеко. Проте це не замінює реальної емоційної присутності. Як наслідок, виникає феномен "цифрової самотності" - люди постійно в мережі, але почуваються ще більш ізольованими [2].

Крім того, за даними дослідження CEDEM (2023), понад 70% українців довіряють інформації з соціальних мереж лише частково або взагалі не довіряють, що підсилює відчуття тривоги і дезорієнтації [3].

4. Нові спільноти та форми підтримки

Попри руйнування традиційних соціальних структур, в Україні виникають нові форми солідарності: волонтерські організації, громадські ініціативи, мережі допомоги переселенцям.

Ці спільноти часто виникають спонтанно – у чергах до гуманітарної допомоги, у волонтерських центрах, у сховищах. Як стверджував Арістотель, людина за своєю природою є соціальною

істотою і досягає повноти життя лише у взаємодії з іншими [1, с. 125].

Війна актуалізує цю соціальну природу людини, підкреслюючи важливість підтримки навіть у найважчих умовах.

5. Війна як фільтр самотності і солідарності

Війна виступає не тільки як зовнішній конфлікт, але й як випробування внутрішніх якостей людини. Частина людей відкриває у собі джерела сили, співчуття та готовності допомагати, інші замикаються у собі або втрачають сенс.

Як писав Віктор Франкл, навіть у найстрашніших обставинах людина має свободу обирати своє ставлення до ситуації, і саме пошук сенсу допомагає долати навіть найглибшу самотність [6, с. 86].

Самотність і соціалізація в умовах війни - це не тільки психологічні, але й філософські явища. Війна зруйнувала звичні соціальні зв'язки, але водночас дала поштовх до виникнення нових форм об'єднання.

Соціалізація під час війни - це не просто адаптація до нових умов, а переосмислення того, що означає бути частиною спільноти, залишатися поруч із іншими й зберігати людяність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістотель. *Політика* / пер. з давньогрец. О. Кисленка. Харків : Фоліо, 2001. 352 с.
2. Вплив війни на психічне здоров'я молоді в Україні [Електронний ресурс] // UNICEF Ukraine. 2023. Режим доступу: <https://www.unicef.org/romania/stories/war-ukraine-taking-heavy-toll-childrens-mental-health-learning-and-development?>

3. Вплив соціальних мереж на інформаційний простір України після повномасштабного вторгнення [Електронний ресурс] / Центр демократії та верховенства права (CEDEM). 2023. Режим доступу: <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Social-medias-impact-on-the-Ukrainian-news-and-publishing-space-after-the-full-scale-invasion.pdf>
4. Габермас, Ю. *Між фактами і нормами: внесок у дискурсивну теорію права та демократії* / Ю. Габермас ; пер. з нім. М. Кушнір. Львів : Видавництво УКУ, 2006. 620 с.
5. Гайдеггер, М. *Буття і час* / пер. з нім. Ю. Павленко. Київ : Основи, 2008. 504 с.
6. Франкл, В. Е. *Людина в пошуках справжнього сенсу* / В. Е. Франкл ; пер. з англ. О. Можаєва. Київ : КМ-Букс, 2020. 192 с.
7. Digital 2023: Ukraine [Електронний ресурс] // DataReportal. 2023. – Режим доступу: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-ukraine>

Галина Ковальчук,

доктор педагогічних наук, професор,

головний науковий співробітник,

відділ взаємодії університетів та суспільства

Інститут вищої освіти НАПН України

Праксеологічний підхід у розвитку соціального підприємництва та соціальної інклюзії для згуртованості громад

Соціальна інклюзія є важливим елементом суспільного розвитку в сучасних умовах згідно концепції ЮНЕСКО та Світового Банку «Освіта для всіх» та забезпечує динаміку реалізації парадигми «суспільство для всіх». Серед вагомих чинників забезпечення соціальної інклюзії є ресурси соціального підприємництва й навчання підприємництву у вищій освіті, за рахунок чого здійснюється співпраця членів локальних громад, у т.ч. вразливих і мало представлених соціальних груп для згуртованості й перетворення життя, зміцнення взаємодії, розвитку демократії та культурної ідентичності.

У зв'язку із вказаним, важливою є мета статті – висвітлити окремі теоретичні аспекти освітнього чинника соціального підприємництва у праксеологічній парадигмі соціальної інклюзії.

У сучасних умовах суспільного розвитку особливе значення для подолання кризових та дискримінаційних явищ й забезпечення позитивних життєвих трансформацій має вища освіта, зокрема університетська, яка передбачає вплив університету на розвиток суспільства, локальних спільнот, бізнесів та соціальної підприємливості (Третя місія університету) [6]. Освіта є рушійною силою життєвих трансформацій, розвиток вищої освіти і

практичного навчання як базису соціальної підприємливості забезпечує створення інтегрованих, інклюзивних і справедливих спільнот в сучасному світі [5; 8]. Подолання дискримінаційних практик сприяє учасникам громад (в т.ч. з соціально вразливих і мало представлених груп) повною мірою реалізувати своє право на соціальну включеність і належність, громадсько-активну участь та отримання користі від освіти й соціальної підприємливості, реалізує керівний принцип соціальної політики ЄС «Рівність для всіх у всіх її проявах» [4; 7].

Соціальна підприємливість та проекти спільного соціального розвитку мають особливе значення в контексті необхідності спільних дій для повоєнного відновлення України, «... оскільки їх розроблення й реалізація вимагають консолідації зусиль багатьох інтересантів, врахування потреб усіх соціальних суб'єктів, забезпечення бізнесових і соціо-психологічних зв'язків, і, зрештою, соціальної згуртованості й тісної співпраці, створення сприятливого середовища «Економіки, яка працює для людей», забезпечення єдиного простору для проектування суспільних перспектив [1; 4]. Формування соціальної підприємливості реалізується через застосування праксеологічного підходу в процесі практико-орієнтованого навчання. Практиологічний підхід зорієнтовується на продуктивну результативність навчально-професійної діяльності, що вимагає професійної та соціальної самоідентифікації, розвиток соціальної належності, здатності включитися у самостійне пізнання як предиктор процесу самозмін, нарощування особистісних потреб і здібностей, уміння трансформувати набуті знання у творчі результати власної праці у середовищі полісуб'єктної взаємодії [1; 2; 3; 5; 8].

Університети можуть сприяти формуванню соціальної підприємливості серед студентів та учасників локальних спільнот через власні дидактичні ресурси, як то: створення навчальних цифрових платформ відкритого доступу, проведення відкритих підприємницьких і гуманітарних заходів, тематичних і професійних коучинг- і майстер-класів, діяльність «Центрів регіональної співпраці», розширення спектру дидактичних підходів у професійній підготовці студентів – майбутніх фахівців (зокрема праксеологічного підходу), сприяння формуванню соціальної належності серед учасників навчання із соціально вразливих та мало представлених груп. Відчуття належності є серед фундаментальних базових потреб людини в теорії самовизначення та означає необхідність відчувати зв'язок з іншими, бажання шукати «іншого» як спосіб відображення власного образу себе, переживання відчуття схожості й зв'язку в складі широкого колективу (Pedler M. L., Willis R., Nieuwoudt J. E. (2022), Ryan R. M., Deci E. L. (2020)). Зрештою, такі відчуття сприяють зростанню внутрішньої мотивації досягнень та оптимального функціонування у локальному середовищі (Freeman T. M., Anderman L. H., Jensen J. M. (2007)) [9]. Університети можуть сприяти розвитку відчуття соціальної включеності й належності через свої фактори інституційного впливу та організаційної культури для зменшення соціальної дистанції (персоналізовані послуги, поза навчальні заходи, тематичні спільноти/клуби), що стає визначальним для зростання рівня інклюзії та соціального благополуччя здобувачів освіти (Ahn MY, Davis HH (2020), Gillen-O'Neel, 2021 ; Neel & Fulini, 2013) [9].

Висновки. Вища освіта в сучасних кризових умовах суспільного розвитку має особливе значення для забезпечення позитивних

життєвих трансформацій усіх суб'єктів навчального процесу, що передбачає вплив університету на розвиток суспільства, локальних спільнот, бізнесів та соціального підприємництва. Формування соціальної підприємливості реалізується через застосування праксеологічного підходу в процесі практико-орієнтованого навчання у ЗВО. Університети сприяють становленню соціальної підприємливості серед студентів та членів спільнот через власні дидактичні ресурси. Розвиток у процесі вищої освіти відчуття соціальної включеності й належності через фактори інституційного впливу та організаційної культури сприяє зменшенню соціальної дистанції, що стає визначальним для рівня інклюзії та соціального благополуччя здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баніт Ю.С., Ковальчук Г.О. Від власної справи до спільних соціальних проєктів: психолого-педагогічні предиктори локального соціально-економічного розвитку. *Наукові праці МАУП: Психологія*. 2023, № 4(61). С. 16-21. DOI:10.32689/maup.psych.2023.4
2. Конюкова І., Сидоровська Є. Концепція різноманітності, справедливості та інклюзії як основа сучасного ділового етикету. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв*. 2024, № 4. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2024.322804>
3. Пришляк, О., Пришляк, В., Субтельний, М., Янчишин, В. (2024). Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. *Ввічливість. Humanitas*, 2024, № 3, 131–140, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19>
4. An economy that works for people. Ensuring social fairness and prosperity/ Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people_en

5. European Network of Human-Centered Artificial Intelligence.
Retrieved from: <https://www.humane-ai.eu/>
6. Orzhel, O. University Social Mission in the Wartime under Knowledge Society. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2022. Vol. 13. P. 26-36. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36>.
7. Salazar, L., Gil Hernandez, C., Villani, D., Vidal Lorda, G., Fernandez Macias, E., Mazzeo Ortolani, G. and Torrejon Perez, S., Social Classes in the Digital Age: 2022-2023 Seminar Series Highlights, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023, doi:10.2760/525559, JRC134601. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134601>
8. Transforming lives through education. URL: <https://www.unesco.org/ru/transforming-lives-through-education>
9. Understanding the Impact of Social and Academic Factors on Sense of Belonging in Higher Education: A Study From the Georgian Educational Landscape. Lasha Khojanashvili, Mzia Tsereteli, Lasha Labadze (2024). *Journal of Eurasian Studies*. [Volume 16, Issue 1. https://doi.org/10.1177/18793665241261728/](https://doi.org/10.1177/18793665241261728/)

Володимир Ковтунець,

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент, провідний науковий співробітник,
Інститут вищої освіти НАПН України*

КУРС ДІЛОВОЇ МОВИ В ОСВІТНІЙ ТРАЄКТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Загальна та мовна культура ділового спілкування, а саме професійна компетентність, толерантність, точність слововживання, мовні та етичні норми висловлювання відіграють важливу роль у професійному становленні сучасних випускників театрального ЗВО, особливо майбутніх організаторів театральної справи.

Особливої уваги заслуговує публічний виступ як складова іміджу ділової людини.

Кембриджський словник англійської мови дає ширше визначення інновації (innovation) як нової ідеї чи нового методу, їх створення та застосування [2].

Проблема інновацій в освіті є популярною серед дослідників. Разом з тим треба визнати, що немає єдиного визначення інновацій в освіті [3].

Варто наголосити, що Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР-OECD), яка об'єднує провідні економічно розвинені держави, питанню інновацій в освіті та професійній підготовці повертає їх економічний зміст. Команда з розроблення стратегії ОЕСР інноваційного розвитку освіти та професійної підготовки декларує, що інновації в освіті повинні забезпечити здобувачам інноваційні вміння та здатність

підтримувати інновації. «Інновації є ключовим рушієм зростання та добробуту. Створення екосистеми, сприятливої для інновацій, є ключовим фактором створення освітніх систем, придатних для майбутнього. Це означає плекання інноваційних умінь та навичок, таких як креативність і критичне мислення, і забезпечення активності основних рушійних сил інновацій: а саме індивідуального, організаційного та системного навчання» [4].

З позицією ОЕСР перегукується позиція Європейської університетської асоціації (EUA) [5].

Університети США бачать такі основні напрямки інноваційної діяльності:

- інновації викладання,
- винахідництво,
- захист патентів,
- ліцензування та комерціалізація наукових розробок [6].

Таким чином, більшість дослідників та професійних об'єднань дотримуються економічної в широкому розумінні точки зору на інновації в освіті. Найперше завдання університетів в умовах швидкого інноваційного розвитку економіки – дати суспільству фахівців, спроможних бути успішними в такій економіці. Але інноваційне мислення не формується лекціями, інноваційне мислення формується всім освітнім процесом. Тому інноваційний університет повинен бути інноваційним у власне викладанні, але також і у розробленні нових інноваційних технологій та давати базові вміння для запровадження інновацій.

Інновації в економіці потребують додаткових зусиль, як правило, додаткового фінансування. В ринкових умовах це означає, що інновації мають приносити додатковий прибуток, збільшення доходів чи інші вигоди, які можна конвертувати в матеріальні

(наприклад, розвиток ефективного маркетингу). Тобто мотивом для запровадження інновацій завжди є матеріальні вигоди. Інновації, як запроваджують адміністративним шляхом, практично ніколи не приносили вигоди (можна нагадати «інновації» в ССРСР, діяльність створеного в Україні у 90-х роках за інерцією соціалістичної економіки Інноваційного фонду тощо).

Тому треба відзначити, що інновації в економіці можуть бути успішними лише за умов чесної справедливої конкуренції, що може забезпечуватись лише правовою демократичною державою та відповідно ринковою економікою.

Звідси випливає, що заклади вищої освіти, які прагнуть стати інноваційними, мають функціонувати на засадах ринкової економіки. Незважаючи на те, що в державах-членах ЄС вища освіта фінансується переважно з Державного чи місцевих бюджетів, університети володіють достатньою автономією в економічній і, зокрема, фінансовій діяльності [7].

У Сполучених Штатах Америки та Сполученому Королівстві Британії та Північної Ірландії функціонує кредитна модель фінансування вищої освіти, підтримувана державою. Це робить університети повноцінними автономними суб'єктами господарювання в умовах добре організованої економічної конкуренції. (Можливо, саме тому університети цих держав є лідерами більшості рейтингів).

Проблеми реформування механізмів економічної діяльності університетів добре відомі [8, 9]. Частина розроблених рекомендацій втілені в законодавстві [10].

Зокрема, цитованим Законом України передбачено три статуси закладів вищої освіти: бюджетний заклад, неприбутковий заклад, прибутковий заклад. До прикладу, в жодній з держав – членів ОЕСР

– публічні університети (як і заклади освіти загалом) не є бюджетними установами. Вони є переважно неприбутковими закладами, наділеними правами вести економічну діяльність і отримувати прибуток, однак обмежені у вилученні прибутку: прибуток спрямовується лише на статутну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інновація. Тлумачний словник української мови.
<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
2. Innovation. Cambridge dictionary,
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/innovation>
3. The Global College. 2025. <https://theglobalcollege.com/blog/what-is-innovation-in-education/>
4. OECD. Innovations in education and skills.
<https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/innovations-in-education-and-skills.html>
5. EUA Study. The Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems. Brussles, March, 2019.
<https://www.eua.eu/publications/reports/the-role-of-universities-in-regional-innovation-ecosystems.html>
6. Hall, Randolph. (2020). Creating the innovative university. Technology & innovation. 21. 1-14. <http://dx.doi.org/10.21300/21.4.2020.3>
https://www.researchgate.net/publication/348955882_Creating_the_Innovative_University
7. University Autonomy in Europe IV: Country Profiles (II). 2023.
<https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-country-profiles-ii.html>

8. Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : Колективна монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жиляєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. – 240 с. <https://ihed.org.ua/publications/>
9. Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : методичні рекомендації / Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жиляєв, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник; за ред. Ю. Вітренка. -Київ: Прінтеко, 2020. – 85 с. <https://ihed.org.ua/publications/>.
10. Закон України «Про вищу освіту».

Дарина Горбач,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет*

Наталія Крохмаль,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, політології та соціології
Державний торговельно-економічний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ СЕРЕД УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

У контексті трансформаційних змін в українському суспільстві, війни, а також соціально-економічної і політичної нестабільності країни, виникає нагальна потреба у соціально-психологічному захисті та наданні психологічної підтримки особам, які перебувають у кризових станах. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із найпоширеніших і найсерйозніших наслідків пережитих травматичних подій, особливо серед учасників бойових дій. В умовах війни в Україні ця проблема набуває особливої актуальності через великий потік ветеранів і цивільних, які пережили травматичні ситуації. Вивчення психології кризових станів і розробка ефективних методів подолання ПТСР мають велике соціальне значення для підтримки психічного здоров'я і реінтеграції постраждалих у суспільство. Саме тому робота з кризовими станами особистості стала важливим і загальноприйнятим напрямом у сфері соціальної роботи.

«Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це хронічне порушення психічного стану, що може розвинутися після

травматичної події. Близько 8% чоловіків та 20% жінок, що пережили травматичні події, мають ПТСР. Якщо нічого не робити, це може закінчитися руйнацією стосунків, роботи, здоров'я чи навіть життя. ПТСР можна подолати чи навчитися ним керувати» [2].

З погляду соціології особистості, ПТСР – це не лише індивідуальна реакція на психотравматичні події, а й соціально зумовлений стан. Він формується під впливом соціального оточення, рівня соціальної підтримки, наявності чи відсутності стигматизації та включеності в соціальні мережі.

Що сприяє розвитку ПТСР:

- втрата соціальних ролей: після демобілізації військові втрачають роль «захисника», що була вагомою в ідентичності. Відсутність альтернативної ролі породжує екзистенційну кризу;
- соціальна ізоляція: повернення до мирного життя супроводжується нерозумінням з боку «цивільного» населення, що веде до самотигматизації та відчуження;
- недовіра до інституцій: ветерани часто не отримують належної допомоги від держави, що підриває довіру до соціальних інституцій;
- суспільна байдужість: втрата сенсу служіння, коли суспільство ігнорує проблеми ветеранів, посилює симптоми ПТСР [3].

Сучасні методи лікування ПТСР включають:

- психотерапія: когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) є найбільш ефективною, спрямованою на зміну негативних думок і поведінки; експозиційна терапія допомагає поступово зменшувати страхи через безпечне повторне проживання травматичних подій; арт-терапія та інші творчі методи допомагають виразити емоції;

- медикаментозне лікування: застосування антидепресантів і стабілізаторів настрою може допомогти зменшити симптоми тривожності і депресії;
- групова терапія: підтримка однолітків, обмін досвідом та відчуття спільності є важливими факторами подолання ізоляції;
- соціальна підтримка: реабілітаційні програми, допомога у працевлаштуванні, робота з сім'ями – усе це важливі елементи комплексної підтримки [4].

Важливим аспектом соціологічного підходу до подолання ПТСР є увага до процесів ресоціалізації ветеранів – їхньої інтеграції у мирне суспільство через відновлення соціальних зв'язків, формування нових соціальних ролей і подолання стигми. Ефективна соціальна підтримка, яку надають як державні, так і громадські організації, відіграє ключову роль у цьому процесі [1]. Підтримка включає не лише психологічну допомогу, а й соціальні програми реабілітації, допомогу у працевлаштуванні, роботу із сім'ями та групову взаємодію.

Отже, підтримка учасників бойових дій, які страждають на посттравматичний стресовий розлад, є необхідною умовою для їхнього повноцінного соціального життя і соціальної адаптації. Важливо розвивати системний підхід до діагностики, лікування і реабілітації, поєднуючи психотерапію, медикаментозну допомогу і соціальну підтримку. Подальше вдосконалення державних і громадських програм допоможе підвищити якість життя ветеранів та забезпечить стійкість суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інтеграція та соціалізація ветеранів АТО/ООС: проблеми, практика та досвід надання допомоги [Електронний ресурс] / HealthRight

International. 02.03.2021. URL: <https://www.healthright.org.ua/news-by-hr/integraciya-ta-socializaciya-veteraniv-atoos-problemi-praktika-ta-dosvid-nadannya-dopomogi-yak-cyu-problemu-virishuyut-v-ukrajini/>.

2. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад [Електронний ресурс] / Міністерство охорони здоров'я України: офіційний вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/uk/scho-treba-znati-pro-posttravmatischnij-stresovij-rozlad>.

3. *Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – що це таке?* [Електронний ресурс] / Розмова. Ментальне здоров'я починається тут. URL: <https://www.rozmova.me/blog/ptsr>.

4. Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) [Електронний ресурс] / Royal College of Psychiatrists. URL: <https://www.rcpsych.ac.uk/mental-health/translations/ukrainian/post-traumatic-stress-disorder-PTSD#:~:text=Що%20таке%20ПТСР%3F,людей%20з%20часом%20почуватимуться%20краще>.

Олена Лавринович,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та педагогіки

Національний транспортний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасному, динамічному та мінливому світі концепція освіти впродовж життя («Life Long Learning» (LLL)) стала не просто бажаним трендом, а життєвою необхідністю. Стрімкий розвиток технологій, трансформація ринку праці, постійне зростання обсягів інформації, в умовах VANI-реальності, гіперскладності та невизначеності зумовлюють потребу в постійному оновленні знань і навичок для особистого та професійного успіху [2]. Щоб залишатися конкурентоспроможними та успішними, фахівці повинні безперервно опановувати нові інструменти та методи діяльності. Водночас концепція LLL не обмежується лише професійною сферою, а спрямована на гармонійне формування особистості [1]. Вона передбачає розвиток м'яких (soft skills) та метанавичок (meta skills), що забезпечує здатність швидше та ефективніше адаптуватися до нових обставин, знаходити інноваційні рішення в умовах швидких змін. З огляду на посилення значущості освіти впродовж життя, як важливого чинника особистісного та професійного розвитку, особливої актуальності набуває вивчення сутності, функцій та форм її реалізації. Зокрема, особливої уваги потребує осмислення теоретико-концептуальних підходів до визначення феномену неформальної освіти, аналіз її потенціалу для особистісного розвитку та адаптації до вимог сучасного ринку праці.

Вагомий внесок у просуванні ідеї та розвитку концепції LLL, інтеграції в національні освітні системи належить міжнародним організаціям. Так, починаючи з 70-х років минулого століття у становленні та поширенні дискурсу освіти впродовж життя відіграє ЮНЕСКО [2]. Освіта уперше була визнана не привілеєм еліти чи прерогативою певного віку, а універсальним і безперервним процесом. Було окреслено чотири «стовпи» навчання (знати, діяти, бути, жити разом) та сформульовано концепцію суспільства, де кожна людина може навчатися відповідно до своїх індивідуальних потреб та інтересів, у будь-який час та способом. По суті, LLL ґрунтується на інтеграції навчання в повсякденне життя, охоплюючи навчальну діяльність для людей будь-якого віку (дітей, молоді, дорослих та літніх людей, дівчат та хлопців, жінок та чоловіків) у всіх життєвих контекстах (сім'я, школа, громада, робочому місці тощо) і через різноманітні форми (формальну, неформальну та інформальну) які разом задовольняють широкий спектр навчальних потреб та запитів [3, с. 2]. Рівний доступ до можливостей навчання виступає незмінною умовою для реалізації права на освіту для всіх.

Попри тривалу історію функціонування та загальне визнання, у дискурсі неформальної освіти й досі зберігаються розбіжності щодо її змісту та ознак. Узагальнюючи наявні потрактування, можна виокремити кілька теоретико-концептуальних підходів до визначення неформальної освіти. З одного погляду неформальна освіта розглядається як інституціолізована та цілеспрямована освітня діяльність. У межах даної позиції неформальна освіта охоплює будь-який вид організованої й систематичної діяльності, яка здійснюється поза межами закладів формальної освіти (шкіл, коледжів, університетів), але має конкретні форми роботи, чітко

визначені та сформульовані освітні цілі, спрямовані на здобуття конкретних знань, навичок або кваліфікацій. Організація та проведення цього процесу забезпечується конкретною особою або установою (приміром, курси, тренінги, онлайн-платформ тощо). Характеризується гнучкими програмами, адаптованими розкладами, можливістю вибору місця проведення з урахуванням індивідуальних потреб людини.

З іншого, альтернативного погляду, неформальна освіта постає як неорганізоване навчання, спрямоване на задоволення особистих інтересів та потреб. Ця форма освіти не підпорядковується жорстким інституційним рамкам і тісно пов'язана з аматорською діяльністю та розширенням світогляду, набуття навичок, необхідних у побуті та міжособистісної комунікації. Навчання може відбуватися спонтанно, поза просторово-часовими обмеженнями. Головною метою такого навчання є реалізація індивідуальних запитів (вивчення нової мови, опанування хобі тощо). Якщо відповідно до першої позиції неформальна освіта розглядається як спосіб заповнення прогалин в знаннях чи як компенсація недостатніх знань, то за цим підходом акцент переноситься на особистісний розвиток. Йдеться про усвідомлене прагнення до самозростання, самореалізації та підвищення якості життя, що робить неформальну освіту максимально адаптованою до потреб особи, яка самотійно визначає власну індивідуальну траєкторію навчання. Такий підхід представляє особистісно-орієнтовану модель освіти, що характеризується високим ступенем автономії, самоспрямування та внутрішньою мотивацією, що суттєво відрізняє його від більш структурованих та стандартизованих освітніх практик.

Наступний підхід інтегрує риси обох попередніх позицій, наголошуючи на усвідомленості, організованості, але водночас зберігаючи гнучкість та орієнтацію на індивідуальні потреби. У цьому контексті неформальна освіта розглядається як відкрита форма набуття знань, орієнтована на конкретні освітні запити представників різних соціальних, професійних та демографічних груп. Вона зберігає гнучкість програм, розкладу та місця проведення, що забезпечує врахування індивідуальних потреб здобувачів освіти та її тісний зв'язок із практичною діяльністю. Головною характеристикою цього підходу є відсутність єдиних, стандартизованих вимог до результатів навчання. На відмінну від формальної освіти за цією формою навчання не передбачається обов'язкового надання офіційного документа про здобуту кваліфікацію, хоча реалізація освітньої діяльності сприяє підвищенню рівня знань та поглибленню розуміння певних явищ та процесів.

Окремі дослідники інтерпретують неформальну освіту як спеціально організовану діяльність, спрямовану на сприяння особистісному розвитку. Її мета полягає у допомозі індивіду самостійно використовувати власний потенціал у процесі соціальної взаємодії та діяльності. За цим підходом акцент робиться на підвищенні рівня знань і розуміння, співвіднесені власної думки й почуттів з думками інших людей, а також формування навичок ефективного самовираження. Неформальна освіта охоплює широкий спектр освітніх активностей, які не передбачають отримання офіційного диплома або визнаного сертифіката та реалізуються поза межами інституційного, планованого шкільного або професійного навчального середовища.

На основі аналізу представлених теоретико-концептуальних підходів до потрактування неформальної освіти, можна констатувати, що, попри певні відмінності (за рівнем організованості, головної мети та спрямуванню), деякі основні характеристики залишаються незмінними. До таких сталих ознак, що простежуються у всіх розглянутих визначеннях належить розмежування неформальної та формальної освіти, відсутність офіційного документа як основного результату навчання, спрямованість на розширення знань, розвиток умінь та набуття нових навичок, підвищення якості життя, адаптованість до індивідуальних потреб та інтересів здобувачів освіти, гнучкість. Неформальна освіта є результатом ініціативи особистості, її свідомого вибору спрямованого на задоволення потреб у навчанні та власному розвитку, коли усталені знання швидко втрачають свою актуальність. Саме ці спільні риси зумовлюють високу цінність й актуальність неформальної освіти в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій. Вони дозволяють швидко реагувати на мінливі вимоги ринку праці, що є важливим для підтримки конкурентоздатності та досягнення успіху в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лавринович О.А. Інструменти неформальної освіти у формуванні громадянської компетентності. *Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці*: Збірник тез доповідей ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (наукове видання), 15-16 жовтня 2024 р.: у 2 ч. Київ: НТУ, 2024. Ч.2. С. 75-79. URL:https://drive.google.com/file/d/1RPtJUmNlwejhWs7_k-XMzXI3yoyP9pFq/view

2. Lavrynovych O. A. The life-long learning concept in the conditions of the BANI-reality. *International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society»: conference proceedings*, July 30–31, 2022. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 344 – 347. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/245/7217/15007-1>
3. UNESCO Institute for Lifelong Learning Technical Note Lifelong Learning. URL: [https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/LifelongLearning/en/UNESCO TechNotesLLL.pdf](https://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/LifelongLearning/en/UNESCO_TechNotesLLL.pdf)

Олена Скляр,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державний торговельно-економічний університет*

Наталія Крохмаль,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет*

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

В умовах настання постіндустріальної доби і формування суспільства нового типу – інформаційного, поняття безпеки також набуває нового змісту. Зокрема, з'являються і нові способи протистояння такі, як гібридна війна. Незважаючи на те, що даний термін почав широко використовуватись у 2006 році для оцінки Другої ліванської війни, військово-політичного протистояння між Хезболлою та Ізраїлем, застосування інструментів та методів гібридних війн має глибокі історичні корені. Особливої актуальності проблема гібридних загроз та гібридних війн набуває в контексті досліджень сучасної неімперської політики РФ, яка виражається у провадженні політики «розумної сили», яка водночас є комбінацією методів «soft» і «hard power». Найяскравішими прикладами держав, проти яких росія застосовує стратегію ведення гібридної війни, є країни Балто-Чорноморської осі, а саме Білорусь, Молдова, Грузія та Україна. На думку української політичної та громадської діячки С. Бобровської, Кремль докладає всіх можливих зусиль для збереження цих держав у своєму фарватері, створюючи

так званий “пояс нестабільності”, тим самим зберігаючи контроль над виходом у Чорне море, і ширший вплив на Кавказі [1].

Російсько-українська війна продемонструвала необхідність пошуку нових концепцій безпеки у відповідь на якісну зміну загроз. Гібридні загрози характеризуються комплексною природою, що підкреслює актуальність застосування міждисциплінарного підходу до їх аналізу.

Метою даної статті є обґрунтування важливості застосування міждисциплінарних підходів для дослідження гібридних загроз, зважаючи на сутність цього явища.

Європейський центр з протидії гібридним загрозам «визначає гібридні загрози як скоординовані та синхронізовані дії, які навмисно спрямовані на системні вразливості демократичних держав та інститутів, за використанням широкого кола засобів» [2, с. 45]. Гібридна загроза поєднує в собі декілька типів загроз, що робить її більш складною та мультиаспектною. Український дослідник А. Хряпинський у своєму дослідженні виділяє та описує тринадцять сфер впливу гібридних загроз: політичну, економічну, інфраструктурну, правову, соціальну, культурну, військову, інформаційну, кібернетичну, публічного управління, дипломатичну, розвідувальну, комунікаційну [5, с. 62]. Зважаючи на комплексність і багатовимірність гібридних загроз, світова спільнота постала перед новим викликом – пошук нових, якісно-інноваційний підходів до їх вивчення та виявлення. Виявлення фактів застосування методів гібридного впливу є складним процесом як на практичному, так і на правовому рівні, оскільки одним з мотивів використання засобів гібридного впливу є уникнення від відповідальності. Оскільки гібридні загрози є результатом конвергенції звичайних та нетрадиційних форм тиску, їх

дослідження вимагають інтеграції та синтезу знань різних галузей науки. Перевагою міждисциплінарного підходу є використання теорій і методів різних дисциплін, що дозволяє сформувати спільне аналітичне поле і створити цілісну характеристику досліджуваного явища. Поданий підхід до дослідження феномену гібридних загроз має охоплювати такі дисципліни, як політологія, соціологія, військова справа, економіка, психологія, комунікаційні технології, кібернетика та інші. Також варто відзначити і роль міждисциплінарних галузей знань, які виникли у відповідь на потребу наукового осмислення комплексних проблем. Для дослідження гібридних загроз необхідно застосовувати такі напрями, як ризикологія, когнітивістика, глобалістика та інші. Ризикологія як поєднання політології, соціології, економіки, допоможе у дослідженні гібридних загроз як ризиків, які мають власні причини виникнення, особливості оцінювання та способи контролю над ними. Когнітивістика пропонує комплексне дослідження аспектів пізнання, мислення та ролі штучного інтелекту в процесах сприйняття інформації. Метод когнітивного моделювання негативного впливу гібридних загроз на національну безпеку держав вже активно застосовується в державному управлінні. Зокрема, метод побудови когнітивних карт оцінювання впливу гібридної загрози на визначені сфери національної безпеки держави «дає змогу кількісно оцінювати рівні небезпеки гібридних загроз та прогнозувати збитки для кожної сфери національної безпеки» [3, с. 11].

Вітчизняні вчені зазначають, що міждисциплінарність в гуманітарних науках характеризується такими тенденціями: «1) критичне відношення до дисциплін як окремих сфер; 2) стирання кордонів між гуманітарними та соціальними науками,

формування «неясного жанру», «подорожуючих концепцій»; 3) перехід від одиницності, неподільності знання і культури до узагальнюючих, об'єднавчих стратегій в рамках різних контекстів; 4) розвиток трансдисциплінарності та підприємництва в гуманітарній сфері, де гуманітарій працює в реальному часі з партнерами поза межами академічної установи» [4, с. 6]. З огляду на всеосяжний характер загроз і високий рівень взаємодії та взаємозалежності сфер їх впливу, міждисциплінарний метод може бути застосований для ґрунтового всебічного аналізу гібридних загроз з інтерпретацією науково значущих фактів і наданням рекомендацій для побудови стратегій управління ними і ліквідації їх впливу.

Для дослідження гібридних загроз сучасні дослідники застосовують широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів. Наприклад, системний метод дозволяє здійснити аналіз взаємозв'язків між елементами гібридного впливу. Структурно-функціональний метод допомагає у виявленні лінійних та нелінійних ефектів, що спричинені гібридними загрозами. Компаративний аналіз може бути застосований для порівняння особливостей застосування інструментів гібридного впливу в регіонах світу протягом різних історичних періодів. Метод case-study дозволяє дослідити конкретні випадки гібридних загроз – військового, інформаційного, економічного, дипломатичного характеру, з можливістю екстраполяції отриманих результатів на інші приклади. Метод математичного моделювання дозволяє створити формалізовану модель компонентів гібридної загрози і описати їх особливості та динаміку. Метод політичного прогнозування, який може включати сценарний метод та метод експертних оцінок, може бути застосований з метою надання

кваліфікованої оцінки можливих сценаріїв та варіантів розвитку політичної ситуації в умовах гібридних загроз, зокрема, він включає моделювання самої атаки, а також можливих сценаріїв реакції та протидії.

Як висновок, можна зазначити, що гібридні загрози – це характерна форма конфліктів ХХІ століття, що являє собою синтез традиційних і новітніх форм протистояння. Міждисциплінарний підхід до вивчення гібридних загроз забезпечує ряд переваг у вивченні цього явища: всебічне розуміння комплексного явища гібридних загроз завдяки інтеграції знань різних галузей наук, можливість застосування інноваційних методів дослідження, можливість формування нових наукових і дослідницьких парадигм, відсутність фрагментарності і забезпечення систематичності під час проведення досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобровська С. Вибори в Грузії та Молдові: шанс для українського лідерства. *Українська правда*. 31 жовтня 2020. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bobrovska/5f9dbd354ca15/>.
2. Глосарій з гібридних загроз. Erasmus + project WARN “Academic Response to Hybrid Threats”, 2024. 203 с.
3. Метод когнітивного моделювання негативного впливу гібридних загроз на національну безпеку держави / В. Ю. Богданович та ін. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2023. № 1 (77). С. 6-12. URL: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2023-1-77/6-12>.
4. Огнев'юк В. О., Проценко О. Б., Мельниченко О. В. Міждисциплінарний підхід у професійній підготовці здобувачів вищої освіти в умовах магістратури (на прикладі навчальної дисципліни

«Освітологія»). *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 1-15.
URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36918>.

5. Хряпинський А. П. Сфери впливу та інструменти реалізації гібридних загроз: моделі та механізми. *Державне будівництво*. 2022. № 1 (31). С. 60-67. URL: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06>.

Анастасія Васильєва,

студентка 4 курсу

Київський національний університет будівництва і архітектури

Ганна Тарган,

кандидат наук, доцент

Київський національний університет будівництва і архітектури

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У ХХІ столітті роль університетів трансформується: вони стають не лише освітніми установами, а й потужними центрами інноваційного розвитку. У контексті повоєнного відновлення України університети здатні відіграти ключову роль у формуванні нової моделі суспільства, орієнтованої на цифровізацію, безпеку та сталий розвиток [1, с. 23].

Соціальна роль університетів у повоєнний період. Університети стають осередками відбудови, інтеграції й підтримки постраждалих територій. Серед основних функцій:

- підготовка фахівців з урахуванням нових викликів;
- гуманітарна реінтеграція суспільства;
- підтримка внутрішньо переміщених осіб та ветеранів;
- збереження й розвиток культурної ідентичності [2, с. 45].

Трансформація інноваційної діяльності під час війни. Війна змінила фокус досліджень ЗВО:

- розвиток цифрових сервісів та дистанційного навчання;
- дослідження в галузі безпеки, військової медицини, безпілотних систем;

– участь у міжнародних проєктах (Erasmus+, Horizon Europe) [3, с. 91].

Інституційні механізми розвитку інновацій.
Інфраструктура.

– створення центрів трансферу технологій, хабів відкритих інновацій, бізнес-інкубаторів;
– наукові парки як майданчики для стартапів і науково-дослідних проєктів [4, с. 112].

Фінансування.

– залучення грантів, зокрема Twinning-проєктів з університетами ЄС;

– підтримка стартапів студентів;
– розвиток державно-приватного партнерства [5, с. 73].

Партнерства.

– об'єднання з локальними громадами та промисловими партнерами;
– формування регіональних кластерів інновацій [6, с. 54].

Освітній компонент в інноваційному середовищі.
Сучасні виклики вимагають переосмислення змісту освіти:

– впровадження практико-орієнтованого навчання;
– міждисциплінарні освітні програми з управління інноваціями;
– мобільність як інструмент залучення нових практик [7, с. 88].

Освіта в умовах екстремальних суспільних ситуацій.
Гнучкість, стресостійкість та інклюзія – три ключові принципи сучасної вищої освіти. Необхідно:

– впроваджувати адаптивні програми;
– розробляти психологічну підтримку студентів і викладачів;
– враховувати потреби ветеранів, осіб з інвалідністю, ВПО [8, с. 67].

Висновки

Повоєнне відновлення України значною мірою залежить від університетів як центрів інновацій. Потрібно:

- розвивати інноваційну інфраструктуру;
- забезпечити фінансування прикладних досліджень;
- адаптувати освітні програми до потреб суспільства;
- сприяти міжнародній інтеграції через партнерства та мобільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко А. А. Освіта в Україні в умовах суспільних трансформацій / А. А. Гриценко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2020. – № 2. – С. 52–59.
2. Жаліло Я. А. Інституційні основи повоєнного відновлення України / Я. А. Жаліло // Економіка України. – 2022. – № 9. – С. 20–30.
3. Кваснюк Б. Є. Стійкість національної економіки в умовах гібридної війни / Б. Є. Кваснюк. – Львів : Сполом, 2023. – 188 с.
4. Кондратюк І. М. Інновації у сфері військової медицини: університетські дослідження / І. М. Кондратюк // Медична освіта. – 2023. – № 3. – С. 40–46.
5. Литвин О. І. Цифрова трансформація вищої освіти: виклики війни / О. І. Литвин // Освіта і управління. – 2023. – № 1(37). – С. 199–207.
6. Прокопенко І. Ф. Інноваційні стратегії розвитку університетів / І. Ф. Прокопенко. – Харків : Факт, 2022. – 212 с.
7. Савченко Т. Є. Освітні програми з підприємництва у вишах: європейський досвід / Т. Є. Савченко // Вища освіта України. – 2021. – № 4. – С. 85–91.
8. Черниш Н. М. Психологічна підтримка студентів під час війни / Н. М. Черниш // Психологія і суспільство. – 2023. – № 2. – С. 64–69.

Володимир Ковтунець,

кандидат фіз.-матем наук,

доцент, провідний науковий співробітник,

Інститут вищої освіти НАПН України

ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ

Інновація – це перш за все економічне поняття, яке означає комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, нових технологій, винаходів тощо, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу [1].

Кембриджський словник англійської мови дає ширше визначення інновації (innovation) як нової ідеї чи нового методу, їх створення та застосування [2].

Проблема інновацій в освіті є популярною серед дослідників. Разом з тим треба визнати, що немає єдиного визначення інновацій в освіті [3].

Варто наголосити, що Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР-OECD), яка об'єднує провідні економічно розвинені держави, питанню інновацій в освіті та професійній підготовці повертає їх економічний зміст. Команда з розроблення стратегії ОЕСР з інноваційного розвитку освіти та професійної підготовки декларує, що інновації в освіті повинні забезпечити здобувачам інноваційні вміння та здатність підтримувати інновації. «Інновації є ключовим рушієм зростання та добробуту. Створення екосистеми, сприятливої для інновацій, є ключовим фактором створення освітніх систем, придатних для майбутнього. Це означає плекання інноваційних умінь та навичок,

таких як креативність і критичне мислення, і забезпечення активності основних рушійних сил інновацій: а саме індивідуального, організаційного та системного навчання» [4].

З позицією ОЕСР перегукується позиція Європейської університетської асоціації (EUA) [5].

Університети США бачать такі основні напрямки інноваційної діяльності:

- інновації викладання,
- винахідництво,
- захист патентів,
- ліцензування та комерціалізація наукових розробок [6].

Таким чином, більшість дослідників та професійних об'єднань дотримуються економічної в широкому розумінні точки зору на інновації в освіті. Найперше завдання університетів в умовах швидкого інноваційного розвитку економіки - дати суспільству фахівців, спроможних бути успішними в такій економіці. Але інноваційне мислення не формується лекціями, інноваційне мислення формується всім освітнім процесом. Тому інноваційний університет повинен бути інноваційним у власне викладанні, але також і у розробленні нових інноваційних технологій та давати базові вміння для запровадження інновацій.

Інновації в економіці потребують додаткових зусиль, як правило, додаткового фінансування. В ринкових умовах це означає, що інновації мають приносити додатковий прибуток, збільшення доходів чи інші вигоди, які можна конвертувати в матеріальні (наприклад, розвиток ефективного маркетингу). Тобто мотивом для запровадження інновацій завжди є матеріальні вигоди. Інновації, як запроваджують адміністративним шляхом, практично ніколи не приносили вигоди (можна нагадати «інновації» в ССРСР,

діяльність створеного в Україні у 90-х роках за інерцією соціалістичної економіки Інноваційного фонду тощо).

Тому треба відзначити, що інновації в економіці можуть бути успішними лише за умов чесної справедливої конкуренції, що може забезпечуватись лише правовою демократичною державою та відповідно ринковою економікою.

Звідси випливає, що заклади вищої освіти, які прагнуть стати інноваційними, мають функціонувати на засадах ринкової економіки. Незважаючи на те, що в державах-членах ЄС вища освіта фінансується переважно з Державного чи місцевих бюджетів, університети володіють достатньою автономією в економічній і, зокрема, фінансовій діяльності [7].

У Сполучених Штатах Америки та Сполученому Королівстві Британії та Північної Ірландії функціонує кредитна модель фінансування вищої освіти, підтримувана державою. Це робить університети повноцінними автономними суб'єктами господарювання в умовах добре організованої економічної конкуренції (можливо, саме тому університети цих держав є лідерами більшості рейтингів).

Проблеми реформування механізмів економічної діяльності університетів добре відомі [8,9]. Частина розроблених рекомендацій втілені в законодавстві [10].

Зокрема, цитованим Законом України передбачено три статуси закладів вищої освіти: бюджетний заклад, неприбутковий заклад, прибутковий заклад. До прикладу, в жодній з держав – членів ОЕСР – публічні університети (як і заклади освіти загалом) не є бюджетними установами. Вони є переважно неприбутковими закладами, наділеними правами вести економічну діяльність і

отримувати прибуток, однак обмежені у вилученні прибутку: прибуток спрямовується лише на статутну діяльність.

На жаль, Закон суттєво обмежує українські університети у можливостях заснування підприємств, зокрема і інноваційних (стартапів). До статутного капіталу ЗВО можуть вносити лише об'єкти права інтелектуальної власності. Вартість таких об'єктів до запровадження у виробництво як правило невисока і автори суттєво втрачають.

Практика урядування у вищій останніх років свідчить, що часткове проведення економічних реформ не дає результату, а нерідко приводить до руху назад і погіршення стану справ.

Для того, щоб університети в нинішній економіці стали рушіями інноваційного розвитку, потрібно провести кардинальні економічні реформи у системі вищої освіти.

Підсумовуючи сказане, треба сказати що для створення можливостей інноваційного розвитку університетів необхідна системна реформа, яка відкриє університетам шлях до роботи в ринковій економіці, з очевидними обмеженнями, що впливають із Конституції України та специфіки освітнього процесу.

Основними завданнями реформ повинні стати такі.

1. Надання всім публічним ЗВО статусу неприбуткових закладів.
2. Надання ЗВО майнових прав, якими володіють державні підприємства.
3. Надання ЗВО права створення інноваційних підприємств із внесенням до статутного капіталу майна і коштів та права продажу таких підприємств.
4. Економічно обґрунтована вартість навчання студентів, які отримали право навчатися за кошти бюджету.

5. Надання ЗВО права встановлювати розмір оплати праці викладачів залежно від якості викладання та наукової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інновація. Тлумачний словник української мови. 2025.
URL:<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
2. Innovation. Cambridge dictionary. 2025.
URL:<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/innovation>
3. The Global College. 2025.
URL:<https://theglobalcollege.com/blog/what-is-innovation-in-education/>
4. OECD. Innovations in education and skills. 2025.
URL:<https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/innovations-in-education-and-skills.html>
5. EUA Study. The Role of Universities in Regional Innovation Ecosystems. Brussles, March, 2019.
URL:<https://www.eua.eu/publications/reports/the-role-of-universities-in-regional-innovation-ecosystems.html>
6. Hall R. Creating the innovative university. *Technology & Innovation*. 21(4):1-14,2020.DOI:[10.21300/21.4.2020.3](https://doi.org/10.21300/21.4.2020.3).URL:
https://www.researchgate.net/publication/348955882_Creating_the_Innovative_University
7. University Autonomy in Europe IV: Country Profiles (II). 2023. 74 с.
URL:<https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-country-profiles-ii.html>
8. Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : Колективна монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І.Жиляєв, С.Мельник, В. Ковтунець,

О.Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

9. Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України: методичні рекомендації / Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жилияєв, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник; за ред. Ю. Вітренка. - Київ: Прінтеко, 2020. – 85 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>.

10. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Вікторія Віроzub,

*студентка 3 курсу 6 групи ФЕМП «053» Психологія,
Державний торговельно-економічний університет*

ПСИХОСОМАТИКА, ТРАВМА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ

У сучасному світі, сповненому викликів та потрясінь, проблематика психологічної травми набуває особливої актуальності. В українському контексті, де значна частина українського населення зазнала впливу травматичних подій внаслідок війни, питання психічного здоров'я та відновлення після травми стає критично важливим. Однак, фокусуючись переважно на негативних наслідках травми, ми ризикуємо випустити з уваги інший важливий аспект – вплив психологічних переживань на фізичне здоров'я людини та його наслідки.

Психосоматика, травма та реабілітація – це взаємопов'язані галузі, що досліджують, як психологічні фактори впливають на фізичне здоров'я та одужання. Психосоматика досліджує взаємозв'язок між розумом і тілом. Вона розглядає, як емоційні та психологічні фактори сприяють фізичним захворюванням. Термін виник на початку ХХ століття, завдяки значному внеску таких діячів, як Зигмунд Фройд, який припустив, що невирішені емоційні конфлікти можуть проявлятися як фізичні симптоми. Цей зв'язок між психологічним дистресом та фізичними захворюваннями був підтверджений широкими дослідженнями, які ілюструють, що такі стани, як хронічний біль, шлунково-кишкові розлади та навіть серцеві захворювання, можуть залежати від психологічних станів. Психосоматичний підхід, що розглядає зв'язок психіки та тіла, дозволяє по-новому осмислити процеси травматизації та шляхи

відновлення психологічного і фізичного благополуччя особистості [3, с. 23].

Травма відіграє ключову роль у психосоматичній системі. Вплив травматичних переживань на психічне здоров'я людини добре задокументований. Це може призвести до тривоги, депресії та розладів, пов'язаних зі стресом, що, у свою чергу, може створювати або загострювати проблеми з фізичним здоров'ям. Наприклад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) характеризується сильною тривогою після переживання травматичних подій, що може призвести до різних фізичних симптомів. Травматичний досвід відображається не лише на психічному, але й на соматичному рівні, проявляючись у вигляді різноманітних фізичних симптомів та захворювань. Тіло "зберігає спогади" про травматичні події, навіть коли свідомість їх витісняє чи блокує. Як зазначає у своїх дослідженнях Бессел ван дер Колк, "тіло пам'ятає те, що розум забуває"[1, с. 21], що підкреслює значущість цілісного підходу до розуміння травми. Найпоширенішим прикладом, що підкреслює взаємодію між травмою та фізичним здоров'ям, є поширеність хронічного болю у людей, які пережили травму, що свідчить про складний, взаємопов'язаний зв'язок між психологічними та фізіологічними компонентами їхнього здоров'я.

Розуміння цього зв'язку є важливим для ефективного лікування та реабілітації. У контексті сучасної української реальності психосоматичні прояви травми набувають особливого значення. Військові дії, переміщення, втрати та постійна тривога спричиняють масову травматизацію населення, що вимагає розробки та впровадження ефективних програм реабілітації. Важливо розуміти, що відновлення після травми включає не лише

подолання психологічних симптомів, але й трансформацію тілесних проявів травматичного досвіду.

Реабілітація зосереджена на відновленні фізичного та психічного здоров'я людини після травми або хвороби. Це міждисциплінарний процес, який може залучати фізичних терапевтів, психологів, соціальних працівників та лікарів. Включення психосоматичних принципів у реабілітаційну практику зростає. Терапевтичні підходи, такі як когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), усвідомленість та соматичне переживання, спрямовані на вирішення як розуму, так і тіла.

Сучасні погляди на психосоматику свідчать про те, що комплексний підхід до лікування може дати кращі результати. Психіатр Бессель ван дер Колк відомий своєю роботою з травм та її впливу на організм. У своїй книзі «Тіло веде лік» він наголошує на тому, як травма може накопичуватися в тілі, впливаючи як на психічне, так і на фізичне здоров'я. Ван дер Колк виступає за методи лікування, які усувають розрив між фізичним та психологічним відновленням, такі як йога та EMDR (десенсибілізація та переробка рухів очей) [1, с. 250].

Наш співвітчизник та доктор психологічних наук Климчук Віталій у своїй статті зауважив, що незважаючи на різні терміни для позначення феномену посттравматичного зростання, усі вони містили спільний знаменник – позитивний погляд на людину, яка пережила травму. Позитивний – не у сенсі «рожевих окулярів», а в сенсі фокусу уваги на сильних сторонах, на ресурсах, на здатності психіки адаптуватися, справлятися з негараздами і перетворювати їх на потенціал для змін. Разом з тим, хоч зараз і є згода дослідників щодо спільної термінології, саме явище є складним і комплексним, не є остаточно дослідженим, тому ми будемо вести мову не лише

про «визначення», але й про низку «вимірів» посттравматичного зростання [2, с. 47].

Медичні працівники все більше визнають важливість вирішення психологічних проблем у пацієнтів із хронічними захворюваннями. Наприклад, хронічні захворювання, такі як діабет або хвороби серця, часто мають психологічні компоненти, які впливають на дотримання пацієнтами лікування та практики самодогляду. Розглядаючи як психологічні, так і фізичні аспекти цих станів, медичні працівники можуть допомогти покращити результати лікування пацієнтів.

Крім того, досягнення в нейронауці поглибили наше розуміння зв'язку між розумом і тілом. Дослідження нейропластичності показують, що мозок може змінюватися з досвідом, що свідчить про те, що психологічна терапія може мати глибокий вплив на фізичне здоров'я. Підходи, що сприяють емоційній регуляції та управлінню стресом, можуть призвести до значного покращення станів, які раніше вважалися суто психосоматичними. Інтеграція технологій, таких як телемедицина та цифрова терапія, може полегшити доступ до психологічної підтримки для ширшого кола пацієнтів, особливо в регіонах з обмеженими ресурсами.

Крім того, постійні дослідження біологічних механізмів, що пов'язують травму, стрес та фізичне здоров'я, прокладуть шлях для інноваційних протоколів лікування. Глибше розуміння того, як екологічні, генетичні та психологічні фактори впливають на фізичні стани, може призвести до більш персоналізованих та ефективних втручань. Вивчення профілактичних стратегій, що включають підтримку психічного здоров'я як частину первинної медичної допомоги, також може бути корисним. Найважливішим є те, що це дає нам емпіричний базис для сприймання подолання травми не

лише як виклику, але й як шансу до оновлення, досягнення мудрості та більшого цінування життя й стосунків [2, с. 50].

На завершення, галузі психосоматики, травматизму та реабілітації є важливими для розуміння складної взаємодії між нашим розумом і тілом. Історичний внесок ключових постатей сформував наше сучасне розуміння, а сучасні перспективи підкреслюють необхідність цілісних підходів до охорони здоров'я. Хоч феномен посттравматичного зростання постав у центрі уваги дослідників не так давно, але за цей час встиг посісти важливе місце у розумінні наслідків психічної травми та травма-фокусованої психотерапії [2, с. 50]. Продовжуючи дослідження та інтеграцію висновків з різних дисциплін, можна покращити реабілітації у майбутньому, що призведе до покращення результатів лікування людей, які постраждали від психосоматичних розладів, що пов'язаних з травмою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bessel van der Kolk. The Body Keeps the Score. Mind, Brain and Body in the Transformation of Trauma. London : Penguin, 2015. P. 464
2. Климчук В. О. ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЯК МОЖНА ЙОМУ СПРИЯТИ У ПСИХОТЕРАПІЇ. "Наука і Освіта". 2016. Т. 5. С. 46–52.
3. Sigmund Freud. Beyond the Pleasure Principle. New York : Dover Publications, 2015. P. 80

Катерина Гнатюк,

*здобувач вищої освіти ОП «Соціологія економічної діяльності»,
Державний торговельно-економічний університет*

Наталія Шуст,

*доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії,
соціології та політології*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СЕРЕД МОЛОДІ

З становленням суспільства людство почало усвідомлювати необхідність у інформації та розумінні процесів, що відбуваються у навколишньому світі. Так саме освіта вже протягом довгого часу є важливою складовою життя кожної людини. В умовах інформаційного суспільства існує безліч дитячих садочків, шкіл, університетів – структур, які забезпечують різні соціальні групи певними знаннями та навичками соціалізації[5, с. 368]. В дошкільних навчальних закладах починають адаптовувати вихованців до дисциплінованості та вчити елементарній граматиці та арифметиці. Шкільна програма орієнтована на базове пізнання широкого спектру дисциплін різного напрямку (філологічні, природничі, математичні науки, тощо). А університет, свою чергу, надає студентам знання, які будуть потрібні для майбутньої професії.

Суспільство завжди прагнуло до самовдосконалення[6, с. 358] і, враховуючи, що вік дошкільнят, молодших школярів та підлітків – найсприятливіший до розвитку особистості, актуалізується значення творчості. З часом і дотепер з'являються гуртки, секції, які не включає, шкільна програма. Вони спрямовані на всебічний

розвиток і відповідають інтересам молоді. Таке явище у сучасному суспільстві має загальну назву – позашкілля[4].

Згідно з статтею 1 Закону України «Про позашкільну освіту» «позашкільна освіта – це освіта, що здобувається здобувачами освіти у позаурочний та/або позанавчальний час відповідно до їхніх інтересів, здібностей, нахилів у закладах позашкільної освіти та/або інших закладах освіти, у тому числі у гурткових, секційних заняттях, курсах, екскурсіях тощо» [3].

Метою цього дослідження є визначити роль позашкільної діяльності серед молоді, її вплив на розвиток сучасного суспільства; дізнатись багатоманітні можливості самореалізації юного покоління та майбутні перспективи.

Для отримання результатів двох опитувань, зазначених нижче, використовувались такі методи соціологічного дослідження, як анкетування та аналіз соціальних мереж.

Перше дослідження на тему “Дозвілля підлітків в умовах воєнного стану”[2] проводилось в період 04.10-18.10.2024 року серед жителів м.Києва. Вибірка склала 55 осіб, серед яких 44 ос. – жіночої статі, 11 ос. – чоловічої. Середній вік опитуваних становив 12 років. Завданням наукової роботи було визначити активність підлітків, різноманітність їх можливостей в сучасних умовах та рівень соціалізації молоді в суспільстві. І, за даними, отриманих від респондентів стає відомо, що 89,1% дітей та юнацтва займається певним видом позашкільної діяльності, що включає відвідування гуртків, секцій та додаткових занять, варто зазначити, що з них 87,3% має власне бажання присвячувати свій час позапрограмній активності. Щодо адаптації та соціальної ролі молоді, яка бере участь у діяльності у вільний час, то можна помітити позитивні результати. У 85,5% всіх респондентів є друзі в колективі, а серед

тих відсотків, що залишились, низький рівень взаємодії з іншими учасниками групи мають лише 3,6% опитаних. Такі статистичні говорять про те, що сучасна молодь має гарні навички у взаємодії з соціальними групами[1], в яких вона перебуває.

Тема наступного соціологічного дослідження, яке варто розглянути в цьому контексті – «Позашкілля як складова системи освіти». Дата проведення 12.05-21.05.2025 року, місце проведення – місто Київ. Проаналізувавши результати, можна охарактеризувати загальні дані таким чином: вибірка – 24 особи, з яких 91,7% – жіноча стать, а переважний вік опитаних становить від 14 до 18 років. Основними аспектами, які розглянуті в соціологічному дослідженні є усвідомлення важливості позашкільної діяльності в житті дітей та юнацтва; з'ясувати різноманітність напрямів розвитку молоді у сучасних умовах; ідентифікувати користь від позашкільної діяльності в суспільстві. Згідно з результатами даного опитування стає відомо, що 95,9% респондентів вважає діяльність у вільний час потрібною, проте слід відзначити, що 41,7% вирізняють необхідність гуртків, секцій додаткових занять тільки в тому випадку, якщо це відповідає бажанню їх потенційних вихованців. Це твердження, безпосередньо, відображається на даних про здобування молодим поколінням додаткової освіти. Зокрема, 70,8% опитаних наразі заповнює свій освітній простір за межами школи і перевага надається саме спортивним (70,8%) та творчим (54,2%) напрямкам, і важливим є те, що ці сфери захоплення можуть перетинатися або бути паралельними між собою. У зв'язку з активним життям сучасного покоління майбутні очікування набувають достатнього рівня, адже в перспективах молоді, в кількості 54,2%, продовжувати самовдосконалення за допомогою неформальної освіти більше 5 років, 16,7% планують розвивати свої

творчі, спортивні та інші навички ще в термін від 3-5 років, зокрема,, як зазначають респонденти, до поки не прийде час екзаменаційного періоду та підготовки до нього, розвитку робочої кар'єри , приділення часу переважно навчальному процесу. Проте, попри необов'язковість, учасники опитування, характеризують вплив позашкілля як позитивне явище і найбільше відповідей, на цьому етапі, схилиються до того, що неформальна освіта сприяє саморозвитку та гарному настрою.

Таким чином, можна зробити висновок, що позашкілля є одним із вагомих складових процесу розвитку молоді у позашкільному просторі. Наразі, існує досить великий вибір секцій, гуртків, додаткових занять і, незважаючи на вплив воєнного стану, вони користуються популярністю серед молодого покоління. На сьогодні діти та юнацтво є досить соціалізованою групою в системі людства. Зараз переважна більшість нового покоління наділена тим рушієм, завдяки якому може самостійно формувати власне бачення потреб у особистісному зростанні поза навчальним процесом, має широкий спектр інтересів і можливостей для саморозвитку в умовах інформаційного суспільства, а також позиціонує себе як багатогранних та цікавих особистостостей. Крім важливості позашкілля у житті респондентів на теперішній час, соціологічне дослідження дає можливість зробити припущення, що його вплив буде поширюватись і на майбутні процеси соціальної динаміки суспільства, пов'язаної зі спрямованістю, наявних у житті молоді, зайнятості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер П. Л., Лукман Т. *Соціальне конструювання реальності* : трактат з соціології знання / П. Л. Бергер, Т. Лукман ; пер. з англ. О. Крижановської. К. : Основи, 2004. 312 с.

2. Гнатюк К. П. *Дозвілля підлітків в умовах воєнного стану : соціологічне дослідження* / К. П. Гнатюк. Київ : Державний торговельно-економічний університет, 2024. (Доповідь представлена на круглому столі «Українська молодь після війни», 8 листопада 2024 р., ДТЕУ, м.Київ).
3. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 р. № 1841-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 46. Ст. 393. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
4. Стефаненко І. Н. *Інтеграція навчального процесу у позашкілья* [Електронний ресурс] / І. Н. Стефаненко. – Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/integracia-navcalnogo-procesu-u-pozaskilla-126427.html>
5. Шуст Н.Б. Освіта - об'єкт чи суб'єкт реформування суспільства? *Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти: Тези допов. Всеукр. наук.-практ.конф., Київ 27 березня 2015 р. У 2 ч. Ч. І. / М-во освіти і науки України;М-во культури України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видав.центр КНУКіМ, 2015. С.367-370.*
6. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу* [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко.Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360. URL:<http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>

Катерина Андрієвська,

студентка 4 курсу,

Державний торговельно-економічний університет

Наталія Шуст,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри філософії, соціології та політології

Державний торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У БІЗНЕСІ

Протягом тривалого періоду часу на ринку праці в організаціях переважали чоловіки, а жінки були представлені у значно менших кількостях. Чоловіків асоціювали з роллю «годувальників», тоді як жінки здебільшого виконували функції «домогосподарок». Однак зміни в соціальному середовищі та практиках працевлаштування призвели до трансформації ставлення до жінок. Вони почали більш активно долучатися до робочої сили, хоча темпи цього процесу залишаються відносно низькими. Гендерна нерівність в організаціях є складним соціальним явищем, яке проявляється в організаційних структурах, процесах і практиках, часто сприймається як «самопідтримувана система, що може увічнювати дискримінацію [7, с. 78].

Жінки зазвичай вважають, що джерелом гендерної дискримінації є соціалізація в дитинстві та культурний тиск, а не біологічні фактори. Вони переконані, що чоловіки і жінки повинні отримувати рівне ставлення, оскільки є рівними в усіх аспектах, хоча деякі наукові спільноти все ще вважають, що біологічні відмінності зумовлюють різниці між статями [4, с. 915].

У минулому жінки стикалися з значними труднощами під час працевлаштування в організаціях, де домінували чоловіки, що виражалося у значному опорі з боку колег та керівництва, а також в обмеженнях щодо виконання певних завдань і обіймання високих посад. Проте за останні роки жінки досягли значного прогресу на робочому місці, рівень спротиву зменшився, однак проблема нерівності в оплаті праці та доступу до керівних посад залишається актуальною [4, с. 916].

У Великій Британії частка працюючих жінок зросла до 71%, що наближається до 80% серед чоловіків.

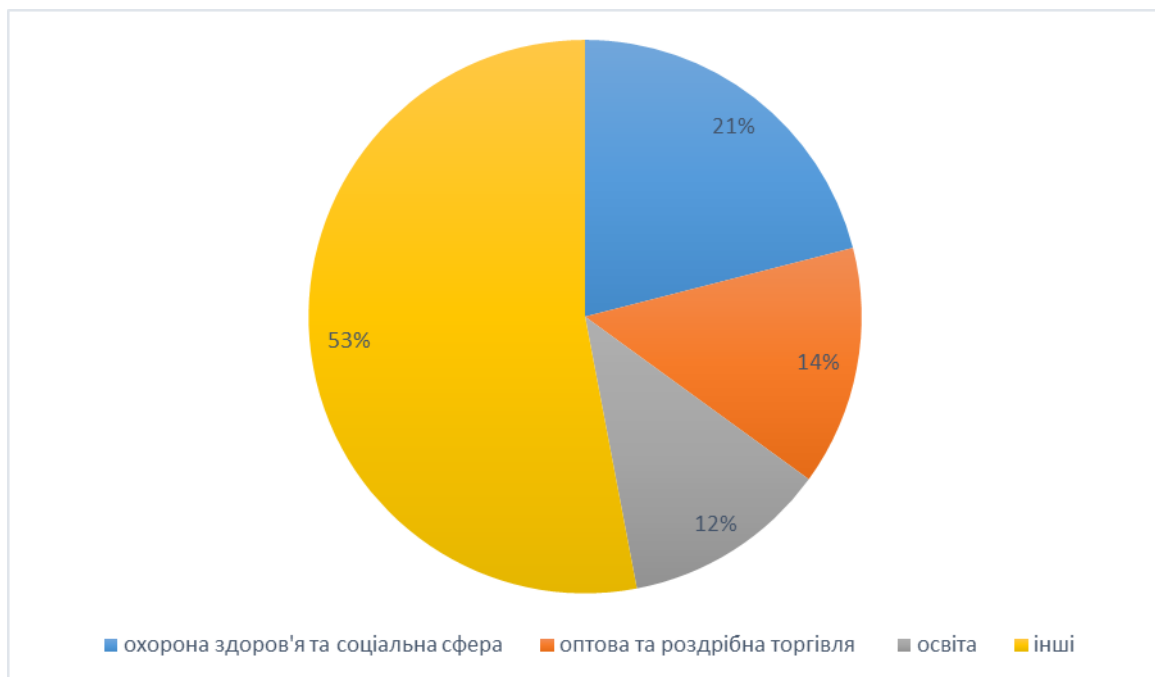


Рис. 2.1 Відсоток жінок в професіях

Найбільш представленими галузями для жінок є охорона здоров'я та соціальна сфера (21%), оптова та роздрібна торгівля (14%), а також освіта (12%). Відзначається, що в охороні здоров'я жінки займають 79% посад, а в освіті – 70%. Загалом, 75% жінок у Великій Британії є працевлаштованими, що є найвищим показником серед країн Європейської економічної спільноти. Проте певні сфери, зокрема виробництво, транспорт, зв'язок і

будівництво, продовжують залишатися домінованими чоловіками [5, с. 80].

Дослідження вказують на те, що стиль життя та робоча культура жінок значно відрізняються від чоловічих. Жінкам часто складніше побудувати або просувати свою кар'єру через наявність обов'язків перед сім'єю та вихованням дітей. Matsui, Ohsawa та Onglatco (1995) та Nelson (1990) зазначають, що жінки часто переживають депресію та психологічне виснаження, намагаючись поєднувати економічну діяльність з сімейними обов'язками. Зазвичай кар'єра жінок уповільнюється після народження дитини.

Гендерна нерівність в окремих організаціях є складним феноменом, що проявляється в організаційній структурі, практиках і процесах, зокрема у вищих управлінських відділах, таких як HR. Тут рішення про найм, навчання та заробітну плату, як правило, приймають чоловіки, що сприяє інституційній дискримінації, яка перешкоджає жінкам досягати вищих посад і посилює нерівність в оплаті праці [7, с. 80].

Нестача жінок на керівних посадах залишається значною проблемою [3, с. 810]. Жінки часто потребують більше часу для просування кар'єрою, ніж чоловіки. Гендерна нерівність присутня в більшості організацій по всьому світу, і зазвичай ґрунтується на статі, класі та расі. Це соціально конструйована відмінність між статями, яка підтримується переконаннями, що виправдовують цю нерівність. Керівні посади в більшості випадків надаються чоловікам, тоді як жінки отримують нижчі посади. Практики управління та визначення рівня заробітної плати сформувалися на основі фізичних характеристик, культурних уявлень і історичного домінування чоловіків, оскільки їх часто вважали більш придатними для лідерських ролей і фізично сильнішими.

У США гендерна нерівність в організаціях також поєднується з расовою дискримінацією, зокрема, коли чорношкірих призначають на нижчі посади. У чоловічих організаціях голоси жінок часто пригнічуються, що знижує їх вплив. Збільшення чисельності жінок і їх перетворення на основну групу в організації може бути важливим кроком до подолання гендерної нерівності [6, с. 730].

Нижчі заробітки жінок можуть бути пояснені меншими інвестиціями в освіту порівняно з чоловіками. Однак майбутні ролі жінок демонструють значний прогрес: уряди та приватні організації реалізують заходи, спрямовані на сприяння рівним можливостям для жінок у працевлаштуванні та забезпеченню рівної оплати праці. У країнах регіону MENA, де гендерний розрив є найбільшим, було прийнято численні ініціативи, орієнтовані на подолання цього розриву, зокрема у сферах людського розвитку та економічних можливостей жінок, шляхом зняття бар'єрів до доступу до високих посад та підприємництва [2, с. 580].

Отже, останнім часом спостерігається значний ріст робочих місць у сферах охорони здоров'я для людей похилого віку та в інфраструктурі й енергетиці, що відкриває нові можливості для жінок у працевлаштуванні. Прогнози показують, що до 2030 року жінки можуть збільшити своє представництво на ринку праці на 20%. Як індустріальна революція 3.0 змінила підхід до роботи, так і революція 4.0 має бути орієнтована на інтерактивну взаємодію людини з технологіями, що створить нові перспективи для жінок і чоловіків, які здобуватимуть відповідні навички та знання, дозволяючи їм обіймати керівні посади. Жінки повинні інвестувати більше ресурсів в освіту та здобуття нових навичок, щоб мати можливість обіймати лідерські посади. Водночас лише 19% малих та середніх підприємств очолюються жінками. Загалом лише 11%

бізнесів керуються жінками, у той час як у галузі освіти цей показник складає 50%, а в охороні здоров'я – 52% [1, с. 730].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Braun S., Stegmann S., Hernandez Bark, A. S., Junker N. M., & van Dick R. Think manager-think male, think follower-think female: Gender bias in implicit followership theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 2017. Vol. 47(7), p. 377–388.
2. Cortis, R., & Cassar, V. (2005). Perceptions of and about women as managers: investigating job involvement, self-esteem and attitudes. *Women in Management Review*, 2005. Vol. 20(3), p. 149-164.
3. Dandan M. M., & Marques A. P. Education, employment and gender gap in mena region. *Asian Economic and Financial Review*, 2017. Vol. 7(6), p. 573-588.
4. Hird M. J. Gender's nature: intersexuality, transsexualism and the «sex»/»gender» binary. *Feminist theory*. 2000. Vol. 1 (3). P. 347–364.
5. Messing K., Dumais L., Courville J., Seifert A. M., & Boucher, M. Evaluation of exposure data from men and women with the same job title. *Journal of occupational medicine.: official publication of the Industrial Medical Association*, 1994. Vol.36(8), p. 913-917.
6. Rincón, V., González, M., & Barrero, K. Women and leadership: Gender barriers to senior management positions. *Intangible Capital*, 2017. Vol. 13(2), 319 p.
7. Sarah, C., & Mona, L. K. Critical mass theory and women's political representation. *Political studies*, 2008. Vol.56(3), p.725-736.

Ольга Горпинич,

*кандидат філософських наук, доцент
Державний торговельно-економічний університет*

Людмила Горпинич,

*старший викладач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій*

ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

На сучасному етапі глобального розвитку суспільства відбувається перехід до нової індустріальної епохи, відомої як Індустрія 4.0. Вона знаменує собою радикальні перетворення в економіці, науці, технологіях і соціальних відносинах. Індустрія 4.0 ґрунтується на широкому впровадженні штучного інтелекту, автоматизованих систем, інтернету речей, великих даних, блокчейну, 3D-друку, біотехнологій, робототехніки, а також цифровізації всіх сфер життєдіяльності. Ці процеси мають системний характер і формують нову реальність, яка вимагає трансформації не лише виробничих відносин, а й освітніх інституцій.

Цифрова епоха поставила під сумнів ефективність традиційної моделі вищої освіти, що базується на ієрархічних структурах, стандартизованих програмах та чітко регламентованих форматах взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Технологічні інновації не тільки змінюють спосіб передачі знань, а й трансформують саму суть освіти, деформуючи межу між формальним, неформальним і інформальним навчанням. Новітні цифрові технології відкрили

можливість до побудови індивідуальних освітніх траєкторій, що значною мірою не залежать від класичних університетських структур.

Індустрія 4.0 стимулює економіку знань, де ключовим ресурсом стає людський капітал, здатний швидко адаптуватися до змін, генерувати інновації, працювати у міждисциплінарних командах і використовувати цифрові інструменти для вирішення складних проблем. В умовах швидкоплинних технологічних змін постає нагальна потреба у формуванні нових компетентностей: гнучкості мислення, цифрової грамотності, критичного аналізу, креативності, соціального інтелекту та навичок безперервного навчання.

Водночас світові аналітичні структури, такі як PwC, наголошують на неминучості трансформації ринку праці: до 2030 року понад третина нинішніх професій може або зникнути, або зазнати істотних змін. Це означає, що система вищої освіти більше не може залишатися замкнутою, повільною до змін та надто бюрократизованою. Замість уніфікованої освітньої моделі дедалі більшого значення набуває персоналізоване, динамічне та прикладне навчання.

У цьому контексті деінституціоналізація вищої освіти є не лише наслідком цифрової трансформації, але й відповіддю на зміни у соціальному запиті. Вона полягає у поступовому зменшенні монополії традиційних університетів на освітні послуги, легітимізацію альтернативних освітніх платформ, а також визнання неформального та інформального навчання. Онлайн-курси, сертифікаційні програми, модульні формати навчання, *microlearning*, цифрові бейджі й інші інструменти стають новими каналами здобуття знань і компетенцій.

Особливої динаміки цей процес набув у період пандемії COVID-19, яка стала своєрідним «каталізатором» цифрової трансформації освіти. Вимушений перехід до дистанційного формату виявив як слабкі сторони традиційної університетської моделі (застарілі інфраструктури, брак цифрових навичок у викладачів, низький рівень цифрової комунікації), так і нові можливості для розвитку індивідуалізованого, гнучкого та доступного навчання.

Ключовим наслідком цих змін є поява нової освітньої екосистеми, де відбувається мережеве поєднання класичних освітніх інституцій, цифрових платформ, корпоративного сектору, дослідницьких центрів та локальних освітніх ініціатив. Відбувається перехід від вертикальних структур до горизонтальних моделей взаємодії. Університет перестає бути єдиним джерелом знань і все більше виконує функції модератора, верифікатора та інтегратора освітніх процесів.

Також змінюється статус освітньої кваліфікації: замість диплома як головного маркера професійної придатності дедалі важливішим стає портфель навичок, підтверджених цифровими сертифікатами, досвідом участі у практичних проєктах, open badges, open portfolio. У цьому контексті концепція «lifelong learning» (безперервного навчання протягом усього життя) стає не лише ідеологічним гаслом, а реальною стратегією професійного розвитку.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що деінституціоналізація вищої освіти є об'єктивним і незворотним процесом, зумовленим впливом Індустрії 4.0 та цифрової трансформації суспільства. Вона супроводжується зниженням ролі традиційної університетської інфраструктури, появою нових освітніх агентів, децентралізацією знань та формуванням гнучких освітніх маршрутів. Це вимагає від

державних інституцій, освітньої політики та академічної спільноти перегляду усталених підходів до регулювання, фінансування, акредитації та оцінювання якості вищої освіти.

Майбутнє вищої освіти — це мережевість, відкритість, технологічна інтегрованість, міждисциплінарність і орієнтація на потреби людини в умовах нестабільного, складного й постійно змінюваного світу.

Роман Новак,

здобувач вищої освіти

факультету міжнародної торгівлі та права,

Державний торговельно-економічний університет

Наталія Шуст,

професор, доктор соціологічних наук,

професор кафедри філософії соціології та політології,

Державний торговельно-економічний університет

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Штучний інтелект (ШІ) стає невід'ємною частиною сучасного суспільства, проникаючи в усі сфери життя – від економіки та освіти [5, с.289] до культури і побуту. Його вплив на соціальні процеси викликає все більше зацікавлення у науковців, зокрема в соціології, яка досліджує, як технологічні зміни впливають на взаємодію між людьми, формування суспільних норм, соціальну мобільність та ідентичність [4,с.257]. Якщо ще кілька десятиліть тому ШІ сприймався як елемент наукової фантастики, то сьогодні він виконує складні аналітичні завдання, генерує творчий контент, автоматизує роботу і навіть формує соціальні взаємини між людьми через алгоритми рекомендацій і чат-боти. Це ставить перед соціологією нові виклики: як саме суспільство сприймає ШІ, наскільки воно готове до його інтеграції у різні сфери життя, які страхи та очікування існують у громадськості щодо його подальшого розвитку.

Одним із ключових питань соціологічного аналізу є вплив штучного інтелекту на соціалізацію, комунікацію та трудові відносини. Технології автоматизації та алгоритмічного аналізу

дедалі більше замінюють людську працю, що викликає побоювання щодо можливих масштабних змін на ринку зайнятості. Водночас цифрові асистенти та системи на основі ШІ спрощують робочі процеси, підвищують ефективність прийняття рішень і навіть формують нові професії. Соціологи аналізують, як це позначається на соціальній структурі, рівні довіри до технологій і готовності суспільства адаптуватися до нових умов. Особливо цікавим є питання про роль ШІ у медіапросторі та формуванні громадської думки: алгоритми соціальних мереж впливають на те, яку інформацію отримують користувачі, що може як сприяти інформованості, так і посилювати інформаційні «бульбашки». Ще одним важливим аспектом є питання соціальної довіри до штучного інтелекту. Незважаючи на те, що технології ШІ демонструють значні успіхи у різних сферах, суспільство часто ставиться до них з обережністю. Це пов'язано з етичними дилемами, зокрема з проблемами конфіденційності, автоматизованого прийняття рішень та можливої дискримінації у процесах, керованих алгоритмами. Крім того, важливим фактором є страх перед втратою контролю над технологіями або їх використанням у недоброчесних цілях. Соціологічне вивчення цих питань допомагає виявити основні тенденції та суспільні настрої, що можуть визначити майбутній напрямок розвитку ШІ та його регулювання на рівні державних і міжнародних інституцій.

Дослідження ставлення суспільства до штучного інтелекту також включає аналіз міжгенераційних та культурних відмінностей. Молодь, яка виросла в цифровому середовищі, значно легше адаптується до використання ШІ, так і до соціальних мереж [6,с.360] у повсякденному житті, тоді як старші покоління можуть виявляти більшу скептичність і потребують додаткового роз'яснення щодо

можливостей і обмежень технологій. Крім того, існують значні відмінності в сприйнятті ШІ між країнами з різним рівнем економічного розвитку: у високотехнологічних суспільствах штучний інтелект сприймається як необхідний інструмент прогресу, тоді як у менш розвинених країнах він може викликати побоювання щодо можливого посилення нерівності та втрати робочих місць.

Таким чином, штучний інтелект стає не лише технологічним, а й соціальним явищем [7, с. 260], яке суттєво трансформує суспільство. Його соціологічне вивчення дозволяє зрозуміти, як змінюється поведінка людей під його впливом, які ризики та можливості він створює, а також які механізми можуть допомогти у формуванні відповідальної та етичної інтеграції ШІ у суспільне життя. Подальший розвиток цієї теми має ключове значення для того, щоб зрозуміти, як зробити штучний інтелект корисним для всіх верств населення та мінімізувати можливі негативні наслідки його використання.

Аналіз опитування щодо сприйняття штучного інтелекту. У рамках власного соціологічного дослідження на базі Державного торговельно-економічного університету було проведено опитування серед 23 респондентів, що дозволило виявити тенденції у сприйнятті штучного інтелекту сучасними студентами. Аналіз результатів показує широкий спектр ставлень до ШІ, що коливаються від ентузіазму та оптимізму до настороженості та побоювань щодо його подальшого розвитку. Одним із ключових аспектів дослідження стало питання рівня обізнаності про ШІ. Дослідження показало, що лише 30,4% респондентів вважають себе добре обізнаними у цій темі, тоді як 34,8% мають лише поверхневі знання, а 26,1% лише чули про ШІ, але не мають детального

уявлення про нього. Це свідчить про необхідність підвищення рівня освіченості населення щодо технологій штучного інтелекту, особливо у контексті їх активного впровадження у різні сфери життя.

Аналіз емоційного ставлення до ШІ продемонстрував, що найбільш поширеним почуттям є цікавість (52,2%), тоді як 21,7% респондентів відчувають оптимізм, а 17,4% – страх. Це може свідчити про неоднозначність суспільного ставлення до технологій, які мають як потенційні переваги, так і ризики. Крім того, 8,7% респондентів висловили настороженість, що може бути пов'язано з відсутністю повного розуміння принципів роботи ШІ та його можливих наслідків для суспільства. Щодо питання загрози, яку може становити ШІ, 43,5% респондентів вважають, що загроза є, але її часто перебільшують. Водночас 26,1% вважають ШІ серйозною проблемою, а лише 13% упевнені, що технологія приносить більше користі, ніж шкоди. Це вказує на наявність суспільних побоювань щодо можливих ризиків, пов'язаних з автоматизацією, безпекою даних та потенційним впливом ШІ на ринок праці. Щодо довіри до рішень, ухвалених ШІ, 60,9% респондентів зазначили, що довіряють таким рішенням лише частково, що може вказувати на необхідність підвищення прозорості алгоритмів та вдосконалення їх точності. Лише 13% повністю довіряють рішенням, прийнятим ШІ, тоді як 26,1% респондентів ставляться до них скептично.

Окремо було досліджено питання законодавчих обмежень щодо використання ШІ. Більшість респондентів (52,2%) вважають, що контроль має здійснюватися лише в певних сферах, а 21,7% висловили думку, що необхідний суворий нагляд. Це підтверджує актуальність дискусій щодо етичних та правових норм у розвитку ШІ. Респонденти також оцінили потенційний вплив ШІ на ринок

праці. 47,8% вважають, що багато професій можуть зникнути через автоматизацію, тоді як 43,5% вірять, що натомість з'являться нові робочі місця. Це підтверджує необхідність адаптації ринку праці до нових реалій та розробки програм перекваліфікації для робітників, які можуть постраждати від автоматизації. Щодо сфер, у яких ШІ має найбільший вплив, 69,6% опитаних виділили освіту, а 65,2% – соціальні мережі та комунікації. Це свідчить про значну роль технологій у формуванні сучасного інформаційного середовища та освітніх процесів. Менш значущими сферами впливу респонденти назвали економіку та бізнес (30,4%), охорону здоров'я (21,7%) та військову справу (8,7%). Також респонденти визначили основні загрози, які вони пов'язують із розвитком ШІ. Найбільше занепокоєння викликає втрата контролю над ШІ (52,2%), що свідчить про важливість створення механізмів безпечного розвитку технологій. Втрата робочих місць та проблеми з приватністю і безпекою турбують по 21,7% опитаних, а 4,3% висловили занепокоєння щодо військового використання ШІ. Нарешті, питання відповідальності за дії ШІ розділило думки респондентів: 65,2% вважають, що відповідальність мають нести розробники, 21,7% покладають її на державу, а 13% – на кінцевих користувачів. Це підкреслює необхідність чіткого законодавчого врегулювання відповідальності у сфері ШІ.

Загалом, результати опитування демонструють, що суспільство усвідомлює важливість штучного інтелекту, проте має змішані почуття щодо його впливу. Існує значна зацікавленість та оптимізм, але водночас і побоювання, пов'язані з етичними та соціально-економічними аспектами. Ці результати підкреслюють важливість подальшого вивчення соціального впливу ШІ та розробки механізмів його безпечного впровадження у суспільне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вплив штучного інтелекту на суспільство: етичні, соціальні й економічні наслідки впровадження.

URL:<https://fakultet.site/2023/10/vplyv-shtuchoho-intelektu-na-suspilstvo-etychni-sotsialni-i-ekonomichni-naslidky-vprovadzhennia/>

2. Шуст Н., Лабунець Д. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА. Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодення, майбутнє [Електронний ресурс] : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 квіт. 2025 р.) /відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2025. – 365 с. – Укр. та інозем. мовами. С. 257-261.

URL:<https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5bb35f7-e0ee-4c83-9878-05b55f2391b1/content>

3. Шуст Н., ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА. Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодення, майбутнє [Електронний ресурс] : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 квіт. 2025 р.) /відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2025. 365 с. Укр. та інозем. мовами. С. 289-292.

URL:<https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5bb35f7-e0ee-4c83-9878-05b55f2391b1/content>

4. Шуст Н., Акатова А. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА. Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодення, майбутнє [Електронний ресурс] : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 квіт. 2025 р.) /відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2025. – 365 с. – Укр. та інозем. мовами. С. 360-364.

URL:<https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5bb35f7-e0ee-4c83-9878-05b55f2391b1/content>

5. Shust N., Smorodina A. Open education resources as sociocultural paradigm and their regulation from the point of view of Ukrainian copyright law. Jurisprudence in the modern information space: Collective monograph. Accent Graphics Communications & Publishing. 2019. P. 248-264.
[URL: http://doi.org/10.33531/monograph.2019.1](http://doi.org/10.33531/monograph.2019.1)

Сергій Юрченко,

здобувач вищої освіти,

факультет міжнародної торгівлі та права

Державний торговельно-економічний університет

Наталія Шуст,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри філософії, соціології та політології,

Державний торговельно-економічний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ПСИХОСОМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ: ІНТЕГРАЦІЯ МЕДИЧНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ

Актуальність дослідження. Психосоматичні розлади, зумовлені емоційно-психологічними й соціальними чинниками, є складним явищем, що вимагає міждисциплінарного підходу. Особливо це актуально в умовах суспільних криз – війни в Україні, масової міграції, соціальної дезорієнтації та колективної тривожності.

У контексті відмінностей підходів до вирішення проблеми особливого значення набуває пошук спільної теоретичної основи та моделей об'єднання соціально-гуманітарних та медичних практик. Такий інтегративний підхід дає змогу глибше розглядати психосоматичні прояви не лише як симптоми хвороби, а й як культурно обумовлені форми вираження та передачі особистого і колективного досвіду.

Мета дослідження – всебічний аналіз психосоматичних проявів як соціокультурного явища, а також формулювання викликів і перспектив щодо інтеграції медичних та гуманітарних знань у межах міждисциплінарного підходу до виявлення та подолання психосоматичних розладів.

Теоретичні основи поняття. Концепт психосоматики сформувався на межі медицини та психології, маючи глибокі історичні витоки. Сам термін було вперше введено німецьким лікарем Йоганном Гайнротом у ХІХ столітті, який приділяв увагу зв'язку між психічним станом людини та її фізичним здоров'ям [5]. Однак справжнього поширення і популяризації ця концепція набула лише у ХХ столітті завдяки роботам таких провідних дослідників, як Зигмунд Фройд та Франц Александер. Останній, зокрема, став одним із основоположників психосоматичної медицини [3]. Водночас утвердилася ідея, що емоційні конфлікти, витіснені у сферу несвідомого, можуть проявлятися через соматичні, тобто тілесні, симптоми. Таким чином, психосоматика постала як своєрідний «переклад» психологічних страждань на тілесний рівень сприйняття.

У межах медичної моделі психосоматичні розлади трактуються як порушення фізіологічних функцій, викликані впливом стресу або тривалого психоемоційного перевантаження. Основна увага приділяється біохімічним механізмам, включаючи гормональні зміни, перебої в роботі імунної системи та дисфункцію автономної нервової системи.

Психологічні концепції, серед яких виділяються психоаналітичний, когнітивно-поведінковий та гуманістичний підходи, послуговуються особистісними чинниками. До них належать пригнічені емоції, внутрішні конфлікти, психологічні дитячі травми та спотворені когнітивні моделі [2]. Ці фактори розглядаються як основні у формуванні психосоматичної симптоматики.

Соціологічний підхід розглядає психосоматичні явища як пов'язані із соціальними умовами – тиском, очікуваннями та

нормами. Соматичні симптоми виступають формою невербальної комунікації, виражаючи протест, втому чи безсилля в межах соціального контексту.

Психосоматика охоплює фізіологічний, психічний та соціокультурний аспекти, тому її повноцінне вивчення вимагає міждисциплінарного підходу [3]. Лише інтеграція різних підходів дає можливість виявити не тільки симптом, а й його значення для людини, його зв'язок із соціальною роллю, статусом та пережитим травматичним досвідом.

Соціокультурні чинники психосоматичних проявів. Проблема зростання випадків психосоматичних розладів вже давно вийшла за рамки суто медичної сфери, набувши статусу багатовимірного феномену, де тілесна та психічна складові тісно переплітаються із соціальними і культурними аспектами буття [8].

У багатьох культурах прояв емоцій, особливо негативних, таких як гнів, страх або відчай, може бути обмежений суспільними нормами. У таких умовах психічне напруження залишається невисловленим і трансформується у фізичні симптоми: головний біль, біль у шлунку, серцеву аритмію тощо. Таким чином, тіло починає "говорити" замість свідомості, виступаючи носієм прихованого досвіду [6].

Особливо важливим є дослідження психосоматичних проявів у контексті колективних травм, таких як війна, пандемія, примусове переселення чи економічна нестабільність. В умовах повномасштабної війни значна частина населення України перебуває у стані постійного стресу та потребує розвитку навичок адаптації до реалій життя під час вторгнення російських військ [10]. Вимушені переселенці, військові, родини загиблих чи мешканці прифронтових зон зіштовхуються не тільки з фізичною

небезпекою, але й з екзистенційною невизначеністю, втратою сенсу життя та розривом звичних соціальних зв'язків.

Такі прояви особливо характерні для людей, які не мають доступу до психологічної допомоги або не усвідомлюють зв'язку між своїм психологічним станом і фізичним самопочуттям [2]. Отже, тіло стає єдиним доступним ресурсом для вираження емоцій, яким важко знайти відображення у словах.

Виклики та перспективи інтеграції медичних і гуманітарних знань. Медична наука орієнтується на об'єктивність і біологічні механізми, тоді як гуманітарні дисципліни – на суб'єктивний досвід і культурний контекст хвороби. Проте, фундаментальна освіта, особливо класична університетська, де важливе місце займає гуманітарна складова, сприяє формуванню компетентностей [9]. Ці відмінності у наукових підходах, а також інституційна розділеність освітніх програм заважають міждисциплінарному діалогу. У медичних університетах мало уваги приділяється культурним і етичним аспектам, тоді як гуманітарії не знайомі з клінічною практикою, що ускладнює співпрацю та сприяє непорозумінням у визначенні психосоматичних процесів через брак спільної теоретичної основи.

Проте, існують й успішні приклади інтегративних підходів: наративна медицина зважає на унікальні життєві історії пацієнтів [4], психосоціальна підтримка поєднує лікування із врахуванням соціального середовища, а культурно-адаптивна терапія забезпечує персоналізацію підходів із урахуванням етнічних, гендерних і культурних особливостей.

Перспективним напрямом освіти є інтердисциплінарні програми, що формують у майбутніх фахівців навички культурної рефлексії, слухання й роботи з пацієнтськими наративами. У науці

варто більше уваги приділяти тілесності як носію культури[7], ролі мови у формуванні уявлень про хворобу, наративної структури симптомів [1], а також зв'язку між соціальним статусом, ідентичністю та соматичними проявами. Особливо актуальним є дослідження психосоматичного досвіду під час колективних криз - війн, пандемій і міграцій. Особливої уваги заслуговує дослідження психосоматичного досвіду в умовах колективних криз, таких як війни, пандемії та міграційні процеси.

Психосоматичні розлади – не лише медична, а й соціокультурна проблема, що відображає глибинні зміни в суспільстві. Їхнє вивчення потребує інтегрованого підходу, де медицина й гуманітарні науки співпрацюють. В умовах зростаючого психоемоційного тиску таке поєднання знань стає необхідністю. Лише спільна мова і практики дозволяють сформулювати цілісне розуміння здоров'я – як фізіологічного, так і особистісного та культурного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Charon R., Frank A. W. The wounded storyteller: body, illness, and ethics. *Contemporary sociology*. 1996. Т. 25, № 4. С. 564. URL: <https://doi.org/10.2307/2077146>
2. Freud S., Breuer J. Studies on hysteria. Basic Books, 2000. 368 с.
3. Goldstine D. Psychosomatic medicine: its principles and applications. Franz Alexander. *Social service review*. 1951. Т. 25, № 2. С. 261–262. URL: <https://doi.org/10.1086/638331>
4. Greenhalgh T., Hurwitz B. Narrative based medicine: why study narrative?. *BMJ*. 1999. Т. 318, № 7175. С. 48–50. URL: <https://doi.org/10.1136/bmj.318.7175.48>

5. Johann Christian Friedrich August Hei. Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens Oder der Seelenstörungen und Ihrer Behandlung. Creative Media Partners, LLC, 2022.

6. Kirmayer L. J. The cultural diversity of healing: meaning, metaphor and mechanism. *British medical bulletin*. 2004. Т. 69, № 1. С. 33–48. URL: <https://doi.org/10.1093/bmb/ldh006>

7. Morgan L. M., Good B. J. Medicine, rationality, and experience: an anthropological perspective. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. 1995. Т. 1, № 1. С. 212. URL: <https://doi.org/10.2307/3034282>

8. Nancy J.-L. Corpus. *Thinking bodies*. 1994. С. 17–31. URL: <https://doi.org/10.1515/9781503622326-005>

9. Морозов А. Ю., Шуст Н. Б. Становлення інформаційного суспільства в Україні: виклики та перспективи. ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць. № 41(7-9), 2022, С. 26-38. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39387/Morozov_Shust.pdf?sequence=1&isAllowed=y

10. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольного світу [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360. URL: <http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>

Наталія Резанова,

кандидат філософських наук, доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

ІННОВАЦІЯ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Актуальність даної проблематики визначається прискореними процесами інноваційного розвитку сучасного світу, випереджаючими можливість їх адекватного наукового осмислення. Саме філософське пізнання дає цілісне уявлення суб'єкту про об'єкт, робить можливим пізнання його сутності, родових смислів, оптимізуючи соціальну практику. Володіючи арсеналом пріоритетних можливостей, дозволяє вивчати навіть майбутні фрагменти реальності. Соціально-філософське осмислення інновації як складного феномена позначає необхідність вирішення цілого комплексу теоретичних завдань пізнання сутності явища для досягнення головної мети: «знати, щоб попереджати, керувати, оптимізувати» [4, с.235]. Бо сучасна соціальна філософія – це не просто теоретична система висловлювань і гіпотез. Її досягнення неухильно детермінують і видозмінюють соціальний світ.

При зверненні до історичних коренів, з'ясовується, що спочатку інноваціями називали явища культури, яких не було на попередніх стадіях розвитку суспільства, але які з'явилися на даній стадії, закріпилися в ній як у знаковій формі, так і у змінах способів і результатів людської діяльності. Потім проблематику інновацій досліджувала економічна наука, що вважала інновації основним джерелом розвитку економіки на її певній стадії. Саме в лоні економічної науки дане поняття, починаючи з 20-х років минулого

століття, проіснувало довгий час. У контексті економічної науки під інноваціями розумівся їх окремий вид - техніко-технологічні інновації. Дослідниками підкреслювалася простота досягнення економічного ефекту при впровадженні технічних новинок, підкреслювалася важлива роль науково-технічних змін в господарських процесах і соціально-економічному розвитку як суспільства в цілому, так і окремо взятого підприємства. Економічною теорією поняття інновацій було звужено до їх окремого виду. Цим пояснюється той факт, що в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі найчастіше ми стикаємося поки з вузьким трактуванням інновацій, коли у розумінні інновації домінує науково-технічний аспект, що стосується створення та виробництва нової продукції, нововведень у технології, що сприяють стрімкому досягненню комерційного ефекту [1].

Слід відзначити, що наявна увага щодо «інновацій» спостерігається ще в міфах Стародавнього світу, де створення нового й унікального розглядається виключно як акт божественної волі, а на право людей на творчість накладаються суттєві обмеження. Їм відводиться лише роль удосконалювачів, оскільки навіть спроби змагатися з вищими силами за право новаторів безжалісно караються (Прометей). Таке світосприйняття обумовлюється й адекватним стилем соціальної поведінки, в якому для значних змін упродовж одного людського життя майже не знаходиться місця.

Антична філософія є толерантнішою до творців і новаторів. У ній знаходить відбиття дуалізм сприйняття буття античним світоглядом. З одного боку, воно вважається вічним, незмінним і нескінченним (Платон, Демокрит). Йому відповідає творення як божественний і свідомо неосяжний (або осягнений розумом) акт і

підвладне людям удосконалення (мистецтво, ремесло). А з іншого – буття є кінцевим, мінливим і скороминучим (Геракліт, Аристотель). Ініціатором цієї мінливості потенційно може бути людина. Проте свідомо щось змінювати не доцільно, оскільки будь-яка діяльність, зокрема творчо-інноваційна, за своїм онтологічним значенням суттєво поступається філософському пізнанню світу.

Деякі ідеї античних авторів у цій галузі досліджень успадковуються теологічними вченнями Середньовіччя. Так, розвиваючи ідею божественної основи, Августин Блаженний змінює погляди на творчу роль людини у світоустрої. Апелюючи до того, що Бог створив світ і людину за своїм образом і подобою, за подобою творця, і наділив свободою волі (вчинку), він каже не тільки про можливість, а і про необхідність творити історію. При цьому новаторство розглядається з відповідною системою обмежень, як от: сфера застосування (переважно громадянсько-політична історія розвитку суспільства), інструменти (дії релігійного і морального порядку), етико-моральні принципи і догмати віри [1]. Вивільнення від усіх обмежень щодо новацій відбувається в епоху Відродження, коли вищою формою творчості та новаторської діяльності проголошується мистецтво в широкому сенсі. Внутрішня (стосовно людини) природа спонукає особистість до пошуку причин і закономірностей процесу створення нового як в об'єктивній навколишній дійсності, так і в суб'єктивній площині. Проте більш важливим є формування в суспільстві позитивних нормативних оцінок творчої діяльності в будь-яких її проявах.

Паростки осмислення творчості спостерігаємо у представників Реформації. Засновники протестантства, перекликаючись із схоластами Середньовіччя, розглядають успіхи в господарюванні як Божу нагороду за підприємницьку активність, інноваційність і

ризик. Відповідно наукове, технічне, економічне винахідництво проголошується богоугодною справою, а пасивність і утриманство – гріхом, що карається [1, с. 89].

Соціально-економічне осмислення проблематики нововведень, уже відмежоване від теми творчості та частково позбавлене релігійної підтримки, вводять меркантилісти. Узагальнюючи ідеї та досвід новонародженого капіталізму, ґрунтуючись переважно на відображенні його поверхових форм і концентруючись на варіантах примноження національного багатства, вони під цим кутом зору розглядають і роль державних політичних новацій [3, с.89].

Таким чином, інновації супроводжували людство протягом усієї його історії, однак вони довгий час залишалися за бортом наукових досліджень і стали об'єктом вивчення порівняно недавно, на межі XIX-XX століть. Саме до цього часу відноситься поява категорії «інновація» і його подальша розробка та семантичне збагачення. Інновація (від пізньолатинського *innovatio* – новація, нововведення) в широкому сенсі слова означає новий спосіб щонебудь робити. Поняття інновації включає в себе відкриття - приріст знання і винахід - новий спосіб використання існуючих знань. Вперше термін "інновація" почав використовуватися в антропології та етнології в XIX ст.. і спочатку означав процес введення елементів однієї культури в іншу.

Розрізняють п'ять основних стадій процесу прийняття інновацій:

- 1) стадія обізнаності - індивід знає про нову ідею, але не має достатньої інформації про неї;
- 2) стадія інтересу - індивід зацікавився ідеєю і шукає додаткову інформацію;

3) стадія оцінювання – індивід приймає рішення, оцінюючи користь від нововведення в сьогоденні і майбутньому;

4) стадія апробування;

5) стадія засвоєння [4, с 242].

Економісти, у відповідності до теорії наслідування французького соціолога Г. Тарда, розглядають процес поширення нововведень як імітацію господарюючими суб'єктами нових вдалив рішень у процесі соціального навчання. Як показало моделювання процесу поширення нових технологій, новатори відкривають нові технології, але їх реакція залежить від вибору імітаторів. Найбільш важливим є вибір, який здійснюють ранні імітатори. Чим більше число піонерних імітаторів, тим вище ймовірність домінування нової технології. Звідси і можливі стратегії поведінки носіїв інноваційних ідей: стратегія піонера; стратегія "потяга"; стратегія "і я теж" [2, с 30].

Інновації не можуть бути зведені до створення нових наукових знань. Навпаки, вони представляють різносторонній (багатогалузевий) процес, що включає виробництво, придбання і розповсюдження нових знань, експериментування з новими комбінаціями знань, розробку і проектування нового продукту і технологічного процесу, копіювання та адаптацію існуючих інновацій та інше. Нові наукові знання не будуть автоматично призводити до посилення інноваційної діяльності. З іншого боку, для інновацій не завжди необхідна поява нових наукових знань.

Інновації – неоднозначний і вельми невизначений процес. Копіювання невизначеності шляхом збирання додаткової інформації та знань можна розглядати як невід'ємну характеристику інноваційних процесів. Тому інновації не можна розуміти як раціональний процес з ясною послідовністю етапів.

Навпаки, слід враховувати складний механізм зворотного зв'язку. У таких нелінійних процесах окремі інноваційні діяльності можуть стати як причиною, так і результатом, наслідком і передумовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геець В. М. Інноваційні перспективи України: монографія. Харків: Константа, 2016. 272 с.
2. Завгородня О. О. Теорія інновацій: проблеми розвитку і категоріальної визначеності. Електрон. чит. зал ПУСКУ [Електрон. ресурс].
3. Економічна теорія. 2016. N4. С.27-39.
<http://catalog.uccu.org.ua/opacunicode/index.php>
4. Сандига О. І. Соціальні інновації та процеси самоорганізації в сучасному суспільстві . *Мультиверсум. Філософський альманах*: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. Вип. 37. Київ: Український центр духовної культури, 2022. С. 144-154.
5. Резанова Н. О. Соціально-філософський концепт інновації як фактору суспільних перетворень. *Гуманітарний вісник ЗДІА*: Зб.наук.праць. Вип.55. 2013. С.235-247.

Віолетта Стружна,

здобувач вищої освіти,

факультет економіки, менеджменту та психології

Державний торговельно-економічний університет

Наталія Шуст,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри філософії, соціології та політології,

Державний торговельно-економічний університет

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ

Війна в Україні принесла з собою жахливі руйнування, яка стала випробуванням для кожного українця. Військова агресія створює глибокі соціальні та економічні перешкоди, які складно подолати в найближчій перспективі. Моральні та фізичні травми, отримані внаслідок триваючої агресії – це повсякденна реальність для молодих людей України. Молодь стикається з надмірними стражданнями, спричиненими насильством, непевністю у завтрашньому дні, злиднями, а також обмеженістю перспектив самореалізації. Це може ускладнити їхнє майбутнє та особистісний розвиток. Молодь є однією з найбільш вразливих соціальних груп в сучасних умовах України і потребує особливої уваги та підтримки для відновлення і забезпечення її благополуччя та майбутнього.

Дослідження соціальних проблем молоді є актуальною задачею, адже воно спрямоване на покращення якості життя та перспектив для цієї важливої групи населення. Актуальність теми є дуже вагомою і відповідає сучасному соціальному запиту, нинішнім потребам суспільства. Аналіз сучасних наукових праць в галузі

соціології свідчить про значну кількість досліджень, спрямованих на вивчення соціальних проблем молодого покоління. Соціальна проблематика молоді та питання реалізації державної молодіжної політики розглядається з різних аспектів в наукових працях українських вчених: О. Ачкасова [1], І. Когут, М. Головатий, В. Головенька, І. Гнибіденко, М. Бебик, А. Карнаух, Н. Кулік, М. Пірен, М. Перепелиця, А. Полянська [2], Ю. Сотнікова [5], Н. Шуст [7; 8]; зарубіжних науковців: Р. Еріксон, Р. Далтон, А. Лійпарт, Н. Луман та ін. В наукових роботах розкривається поняття «молодь», проблема формування та реалізації соціалізації молодого покоління, питання державного і суспільного реагування на виклики і ризики. Аналіз здобутків соціологічних досліджень вказує на те, що сучасна молодь – одна з найбільш потерпілих в економічній площині та найбільше позбавлена прав у соціально-правовому аспекті суспільних груп, що перебуває в умовах підвищеної соціальної напруги й психологічного дискомфорту. Негативним аспектом також є тенденція зменшення чисельності молоді в українському суспільстві.

Вивчення молодіжних проблем не може обмежитися простим переліком позитивних чи тривожних явищ в житті молодих людей, потрібне системне дослідження їхнього буття. Станом на червень 2024 року, через 2,5 роки після початку повномасштабного вторгнення, 42% молоді в Україні найбільше турбує питання здоров'я – як власного, так і близьких. Серед інших важливих викликів – відсутність грошей (31%), нестача вільного часу (26%), питання фізичної безпеки (26%), психічного здоров'я (25%), можливостей для самореалізації (23%), а також обов'язкова військова служба (20%). Натомість для української молоді за кордоном на перший план вийшли питання психічного здоров'я, які турбують більшість респондентів (61%). Наступними за важливістю

є проблеми здоров'я (49%), фізичної безпеки (31%), негативного впливу ЗМІ та соціальних мереж (30%), браку можливостей для самореалізації (27%), нестачі коштів (26%), переміщення за кордон членів сім'ї, близьких через війну (26%) [6].

За результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центра Разумкова рівень задоволеності громадян України життям (за шкалою від 0 до 10, де 10 – найвище становище, а 1 – найнижче) у січні 2024р. (порівняно з 2022 р.) зафіксоване зниження цього показника до 4,7 бала [3]. Сприйняття свого соціального і економічного становища, відчуття задоволеності життям визначилося в 5,07 балів серед тих респондентів, кому менше 30 років (Інституту соціології НАН України – опитування «Соціальна нерівність: моніторинг часів війни», 2024, вересень) [5].

Сучасні умови в країні стали джерелом нових викликів, особливо для молодих людей. Актуалізувались традиційні молодіжні негаразди: низький рівень фінансового забезпечення, відсутність роботи та економічна залежність від батьків. Безробіття передусім уражає молодь, яка ще не накопичила досвід роботи і має низьку кваліфікацію. Досить великий відсоток молоді не задоволений рівнем доступності освіти та її відповідністю вимогам сьогодення. Зросла напруженість у сімейних взаєминах: збільшилась кількість розлучень та конфліктів. Молодь стикається з обмеженими перспективами покращення житлових умов, погіршенням стану здоров'я та поширенням соціальних відхилень (злочинність, алкоголізм, наркоманія). Спостерігається зменшення віри в майбутнє, втрачаються життєві цілі та оптимізм [2].

З одного боку, існує стрімкий поступ інформаційних технологій, які відкривають безліч нових горизонтів. З іншого – реалії життя, на

жаль, змушують констатувати зниження рівня добробуту, а коло проблем, з якими стикається молодь, невпинно розширюється. Сучасна молодь зіштовхується зі складними перепонами і потребує міцної соціальної підтримки.

Отже, можна зазначити, що ключовими викликами, з якими стикається українська молодь в сучасних умовах, є:

- Економічні негаразди, спровоковані втратою працевлаштування, обмеженим доступом до навчання та інших важливих ресурсів. Втрата відчуття стабільності та перспектив для самореалізації може призводити до зневіри у майбутнє. Війна часто стає причиною розриву соціальних контактів, особливо із сім'єю та друзями. Розлука з близькими та їх втрата здатні викликати емоційні та психологічні проблеми у молоді, включаючи депресію, тривожність та посттравматичний стрес.

- Фізична безпека перетворюється на критичне питання для молоді в умовах військового конфлікту. Важливою проблемою молодого покоління є загальний стан здоров'я, який в Україні ускладнюється все меншою доступністю лікування. Загроза життю та травмуючі ситуації можуть негативно впливати на загальний стан здоров'я та безпеку молодих людей, обмежуючи їм можливість звертатися по якісну медичну допомогу. Недостатня медична інфраструктура та недоступність необхідних ліків можуть погіршити ситуацію та спричинити збільшення захворюваності серед молоді.

- Обмежений доступ до освітніх та культурних ресурсів стримує розвиток та самовираження молодих людей. Відсутність можливостей здобути якісну освіту може стати перепоною для їхнього подальшого особистісного та професійного зростання. Такі обставини створюють значні труднощі для адаптації та виживання

молодого покоління, наголошуючи на необхідності комплексного підходу до підтримки та захисту їхніх прав та потреб.

– Актуальною проблемою, з якою зіткнулося наше суспільство, є сімейна проблема (високий рівень розлучень, сімейні конфлікти, низька народжуваність, відсутність можливості покращити житлові умови, позашлюбне материнство).

– Сьогодення, даруючи нам новітні технічні засоби, приносить разом із тим нові фізичні та духовні недуги: телевізійне зомбування, комп'ютерну і телефонну залежність. Молодь цілковито інтегрувала своє життя в мережу, і віртуальне спілкування стирає гендерні та вікові межі між співрозмовниками. Попри те, що молодь з'єднана соціальними мережами, вона ізольована фізично. Цей формат спілкування виключає фізичну взаємодію, тактильні відчуття, через що люди нерідко почуваються ізольованими [2].

Соціальні виклики, з якими стикається молодь, відчутні з особливою гостротою, і першочергові з них, на вирішення яких мусить спрямувати зусилля державна молодіжна політика, включають: забезпечення можливостей для вирішення фінансових труднощів молоді та їхніх родин; питання працевлаштування; забезпечення доступу до якісної освіти; охорона здоров'я, його збереження та покращення; вирішення житлової проблеми; боротьба з молодіжною злочинністю, а також іншими антисоціальними явищами; проблеми виховання молоді. Саме соціальні потреби молоді мають бути визначальними у формуванні основних напрямів державної молодіжної політики. Насамперед, необхідно створити належні умови для освіти, науки та визнати, що саме ці сфери в змозі забезпечити start up у розвитку України сьогодні та в майбутньому [7].

Ключові елементи реалізації стратегії інформаційної безпеки суспільства можуть включати: створення безпечного інформаційного середовища на основі зростання інформаційних технологій; просування традиційних українських культурних та моральних цінностей; збільшення доступу до інформаційних технологій; відповідальне ставлення до використання інформаційних технологій; кроки для ефективного використання платформ соціальних медіа для розповсюдження точної та якісної інформації українського виробництва; сприяння традиційним українським культурним та моральним цінностям [8, 9].

Основними засадами державної молодіжної політики повинні бути наступні: врахування думок та переконань молоді, залучення її до безпосередньої участі у формуванні та втіленні політики й програм, що стосуються суспільства в цілому та молоді зокрема; правовий та соціальний захист молодих громадян з метою забезпечення необхідних стартових можливостей для їхнього повноцінного соціального становлення та розвитку; підтримка і сприяння ініціативам та активній участі молоді в усіх сферах суспільного життя, міжнародна підтримка; медична та психологічна підтримка, забезпечення доступу до якісної освіти для молоді, інформаційна безпека [4].

Тому, сучасне молоде покоління хвилюється через політичну та економічну ситуацію в країні, адже нестабільність найбільше впливає саме на їхню долю. Соціальні проблеми молоді мають стати основою для визначення ключових напрямів державної молодіжної політики. Відродження та розвиток України неможливі без активної участі молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ачкасова О., Полянська А., Семенов А. Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. *Економіка та суспільство*, 2023 (56).
2. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь України. Київ, 2023. [URL:https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/](https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/).
3. Разумков Центр.
[URL:https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r)
4. Сотнікова Ю. В., Агавердієва Х. Ф. Психологічні аспекти соціальної безпеки в Україні. *Економіка розвитку*. 2019. Т. 18. Вип. 2. С. 41–42.
5. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
6. Костюченко Т., Волосевич І. Info Sapiens. Вплив війни на молодь в Україні. Дослідження. 2024. 84 с.
[URL:https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/328/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf](https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/328/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf) (дата звернення: 20.05.2025).
7. Морозов А. Ю., Шуст Н. Б. Становлення інформаційного суспільства в Україні: виклики та перспективи. ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць. № 41(7-9), 2022, С. 26-38.
[URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39387/Morozov_Shust.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39387/Morozov_Shust.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
8. Шуст Н.Б., Дубовик С.М. Вища освіта в сучасних умовах: криза або оновлення // Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену

соціального : зб. матеріалів ІІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 берез. 2021 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». С.255-257.

URL:<https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/36049?show=full&locale-attribute=en>

9. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ: Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360. URL:<http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>

Марія Гарбуз,

здобуач вищої освіти,

факультет економіки, менеджменту та психології

Державного торговельно-економічного університету

Наталія Шуст,

професор, доктор соціологічних наук, професор кафедри філософії

соціології та політології, Державний торговельно-економічний

університет

ПСИХОСОМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку зі зростанням психологічного навантаження і стресів у сучасному суспільстві проблема розуміння психологічного аспекту феномену здоров'я стає однією з найважливіших [5, с. 2; 2, с. 1]. Найбільшим чинником стресу для населення країни стало повномасштабне вторгнення та тривала війна, яка торкнулась кожного. Саме через це люди щоденно переживають хронічний стрес, тривогу, втрати та невизначеність [6, с. 240]. Ці фактори мають безпосередній вплив на фізичне здоров'я, викликаючи або загострюючи соматичні захворювання. Психосоматичні реакції стали масовим феноменом, який вимагає міждисциплінарного дослідження (медицина, психологія, соціологія) [6, с. 357; 7, с. 27]. Особливо вразливими є діти, внутрішньо переміщені особи, військові та члени їхніх родин [8, с. 240].

Мета: провести аналіз наукової літератури з питання психосоматичні реакції в умовах зовнішніх загроз, з'ясувати їхні особливості прояву в умовах воєнного стану та виявити соціальні чинники, що сприяють їх виникненню.

Виклад та аналіз наукових матеріалів. Психосоматика (від д. грец. ψυχή – душа та σῶμα – тіло) – напрям медичної психології, що вивчає вплив психічних факторів на виникнення та перебіг соматичних (тілесних) захворювань; дослідження, спрямовані на вивчення взаємозв'язку психіки й тіла. Психосоматика враховує цілісну життєву історію. Звідки людина взялася з такою психікою, аж від генетичного рівня – що їй передалося, які епігенетичні чинники вплинули і як людина тепер захищається та реагує на ті чи інші потрясіння свого життя – як біологічні потрясіння, так і психологічні [1].

Без знань про те, як людина відноситься до свого здоров'я, неможливо скласти уявлення про його внутрішню картину хвороби. Фактори, що викривлюють внутрішню картину хвороби, можуть стати основою для надмірного зосередження на своєму соматичному стані, для перебільшення окремих недуг, для виникнення деяких симптомів захворювань, наприклад, таких, як хворобливе прагнення до схуднення, виправлення реальних або уявних фізичних недоліків. Згідно з даними експертів ВООЗ, майже 50% стаціонарних лікарняних ліжок у світі займають пацієнти з психосоматичною патологією. Серед дітей, що звертаються за допомогою до поліклінік 40-68% страждають якраз психосоматичними розладами [3, с. 5].

В умовах воєнного стану психосоматичні реакції можуть проявлятися у найрізноманітніших формах, що значно ускладнює їх діагностику. До найпоширеніших належать порушення сну, хронічна втома, головний біль напруження, серцево-судинні розлади без виявленої органічної патології, розлади шлунково-кишкового тракту, дихальні труднощі, панічні атаки та загальна тривожність. Часто такі симптоми сприймаються виключно як

соматичні, хоча їх джерело криється у психоемоційному напруженні, яке людина не може конструктивно прожити або усвідомити [5, с. 3].

Особливо вразливими до розвитку психосоматичних розладів є люди, які втратили житло, були свідками насильства, втратили рідних або зазнали вимушеної міграції. Соціальні чинники — відсутність безпеки, нестача фінансових ресурсів, руйнування звичних умов життя, нестабільність інформаційного простору — посилюють відчуття тривоги й безпорадності, що створює ґрунт для хронічного стресу. Окрім того, соціальна стигматизація психічних проблем у суспільстві часто змушує людей ігнорувати психологічні симптоми, зосереджуючись виключно на тілесних проявах, що ще більше ускладнює ситуацію.

Підвищений ризик психосоматичних реакцій мають діти, адже в дитячому віці емоції часто не усвідомлюються та не можуть бути вербалізовані. Стрес у дитини може проявитися у вигляді частих застуд, болів у животі, енурезу, тремору, а також у вигляді поведінкових змін – замкненості, плаксивості, агресивності [4, с.138]. З огляду на це, надзвичайно важливою є комплексна допомога – медична, психологічна, соціальна – що має враховувати не лише клінічний стан людини, а й її життєві обставини, соціальний контекст, тип реагування на стрес. Особливої уваги заслуговує впровадження програм підвищення доступності психологічної допомоги, а також підготовка фахівців, здатних розпізнавати психосоматичні симптоми на ранніх етапах.

Отже, психосоматичні реакції в умовах воєнного стану – це складне соціальне й соціально-психологічне явище, що вимагає системного підходу та уваги не лише фахівців охорони здоров'я, а й соціологів, які можуть дослідити масштабність проблеми,

механізми впливу соціального середовища на здоров'я особистості та запропонувати ефективні соціальні стратегії реагування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психосоматика: як і чому наше тіло страждає від непроговорених емоцій. URL:<https://moz.gov.ua/uk/psihosomatika-jak-i-chomu-nashe-tilo-strazhdae-vid-neprogovorenih-emocij>
2. Данилова Н. Ю. Психосоматичні розлади в дітей в умовах війни. *Психологічний журнал*. 2023, №2. С.1.
3. Максименко С. Д., Шевченко Н. Ф. Психологічна допомога тяжким соматично хворим: Навчальний посібник. С. 1-7. Київ: Ніжин, 2007.
4. Peretiatko, L., & Teslenko, M. (2017). Психосоматичні розлади: сучасний стан проблеми. *Психологія і особистість*, (2), С.137–147.
5. Проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 23 квіт. 2025 р. Харків: ФОП Супрун Т.О., 2025. С. 2-3.
6. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатополярного світу [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360. URL:<http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>
7. Морозов А. Ю., Шуст Н. Б. Становлення інформаційного суспільства в Україні: виклики та перспективи. ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць. № 41(7-9), 2022, С. 26-38. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39387/Morozov_Shust.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Морозова Людмила, Шуст Наталія. Особливості соціального конфлікту ціннісного виміру в умовах зовнішньої агресії. Соціокультурні

трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу
[Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24
листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т,
2022. С.240-243. URL: <http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>

Олександр Мосієнко,

кандидат історичних наук,

*доцент кафедри журналістики та філософських студій
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Марія Вікарій,

студентка групи КРП-2

Державного університету «Житомирська політехніка»

БАЛТІЙСЬКА АНТАНТА: СПРОБА СТВОРЕННЯ ОБОРОННОГО СОЮЗУ У МІЖВОЄННІЙ ЄВРОПІ

Збройна агресія російської федерації проти України яскраво засвідчує, що загроза з боку авторитарних режимів залишається актуальною, а зусилля міжнародної спільноти для її стримування можуть бути обмеженими. У цьому контексті зростає інтерес до вивчення діяльності військово-політичних союзів та коаліцій, які виступають формою міждержавного співробітництва для розв'язання спільних політичних чи воєнних викликів.

Значна частина наукових досліджень українських та зарубіжних дослідників присвячена або трансформаціям політичної архітектури світу після Першої світової війни, або ж аналізу процесів формування таких організацій, як Балтійська Антанта (Е. Медіайнен, А. Странга, І. Фельдманіс, В. Чупира).

У статті стисло викладаються особливості військово-політичного партнерства Литви, Латвії та Естонії, причини створення та підсумки діяльності Балтійської Антанти.

Перша світова війна, що викликала розпад Австро-Угорської, Російської, Німецької та Османської імперій, зафіксувала створення нових держав у Центральній та Східній Європі, зокрема Литви,

Латвії та Естонії. У реаліях 1930-х рр. вони стикнулися з численними викликами, зокрема з боку агресивної зовнішньої політики СРСР і нацистської Німеччини. Логічним кроком для забезпечення національної безпеки та збереження суверенітету стало формування регіональних військово-політичних союзів.

Балтійська Антанта, тобто пакт про співробітництво між Литвою, Латвією та Естонією, став спробою замінити гарантії з боку великих держав ставкою на власні сили. Основною метою угоди, підписаної 12 вересня 1934 р. у Женеві, мали стати спільні дії у зовнішній політиці.

Основними причинами її створення стала загроза з боку великих держав – Литва, Латвія та Естонія побоювались відновлення експансії з боку Радянського Союзу, а також потенційної агресії з боку Третього Рейху. Угодою балтійські держави намагалися подолати міжнародну ізоляцію та замінити нестачу потужних союзників. Важливим аргументом до єднання були історичні, культурні зв'язки та спільний досвід боротьби за незалежність [1, с.11].

Ініціатива створення Балтійської Антанти належала Литві, яка прагнула через зміцнення співпраці між балтійськими державами посилити свої міжнародні позиції. Зокрема, Литва сподівалася, що це сприятиме поверненню Вільнюса і Віленської області, які захопила Польща у 1920 р. [2, с.14].

Радянський Союз на початку схвально поставився до цього зближення. Однак уже в 1940 р. радянська влада використала домовленості між балтійськими країнами як формальний привід для висування ультиматумів (нібито угода була спрямована проти СРСР) [3, р.184, 191].

Балтійська Антанта не перетворилася на повноцінний військовий союз. Угода не передбачала взаємного військового захисту, що у майбутньому виявилось критичною вадою [2, с.31].

Діяльність Балтійської Антанти не варто оцінювати виключно негативно. Угода дозволила трьом країнам координувати дипломатичні зусилля, спільно виступати у міжнародних організаціях і частково зміцнити свої позиції. З іншого боку, відсутність військової складової та невизначена позиція великих європейських держав щодо гарантій безпеки завадили реалізувати весь потенціал угоди.

У червні 1940 р. Латвія, Естонія і Литва опинилися у зоні радянського впливу згідно з секретним протоколом пакту Молотова-Ріббентропа 1939 р. Всі три держави були окуповані СРСР. Балтійська Антанта була офіційно скасована указами радянських урядів цих країн.

Таким чином, Балтійська Антанта стала прикладом обмеженої ефективності малих держав у створенні регіональних союзів без підтримки потужніших партнерів. Її досвід демонструє як важливість об'єднання сил, так і межі такої співпраці в умовах геополітичного тиску з боку тоталітарних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чупира В. Регіональні міждержавні союзи: історичний досвід то перспективи для України. *Зовнішні справи*. 2021. № 3-4. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zovsp_2021_3-4_4 (дата звернення: 31.05.2025).
2. Feldmanis I, Stranga A. The Destiny of the Baltic Entente 1934–1940. Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1994. 105 p. URL: https://liia.lv/site/attachments/27/02/2012/Destiny_BT_Entente.pdf

3. Medijainen E. The 1934 Treaty of the Baltic Entente: perspectives for understanding. *Ajalooline Ajakiri*. 2012. Vol. 1/2 (139/140). P. 183–200. URL: <https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/view/588/573>
4. Slyusar V. , Mosienko O. Historical policy of the Czech Republic and Slovakia: experience and practices. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2025. № 35. Pp. 218 – 230.

Оксана Воробйова,

к. н. з держ. упр., старший дослідник,

Інститут вищої освіти НАПН

ПОЛІТИКА ЛІДЕРСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Післявоєнне відновлення є складним і багатогранним процесом, що охоплює не тільки відновлення інфраструктур, але й відновлення та розвиток людських ресурсів, зокрема в сфері вищої освіти. Після конфліктів університети стають центрами відродження інтелектуальної та культурної спадщини, а також стратегічними осередками для формування майбутнього покоління лідерів, здатних вирішувати складні проблеми глобального масштабу. Політика лідерства вищої освіти є основою для стійкого розвитку університетів у постконфліктних умовах, оскільки саме університетів повинні здійснювати стратегічне планування, реалізовувати інноваційні стратегії та забезпечувати ефективну співпрацю з національними і міжнародними інституціями.

Вища освіта, після завершення війни, повинна не тільки відновити фізичні та інтелектуальні ресурси, але й адаптуватися до нових умов, визначаючи нові пріоритети і завдання для університетської спільноти. Лідерство у вищій освіті в умовах післявоєнного відновлення має забезпечити не лише відновлення наукових та освітніх процесів, але й створення умов для інновацій, сталого розвитку, розвитку гуманітарних та соціальних дисциплін, що допоможуть відновити соціальний капітал і моральний дух нації. Лідери університетів мають бути не тільки організаторами

процесу відновлення, але й символами надії та стабільності в суспільстві, формуючи нові моделі освіти, що відповідають сучасним вимогам.

Політика лідерства вищої освіти у післявоєнний період включає в себе кілька ключових аспектів: стратегічне планування, інновації в управлінні, розвиток академічної та наукової мобільності, інтеграція університетів в міжнародний контекст, забезпечення доступу до освіти для всіх верств населення, а також створення умов для інклюзивності та розвитку стійкості в суспільстві. У таких умовах особливу увагу необхідно приділити стратегічному управлінню, адже університети повинні розробляти стратегії відновлення, особливо для тих, які зазнали значних руйнувань. Вкрай важливо акцентувати увагу на інноваціях та розробленні нових освітніх програм, які б відповідали потребам суспільства. Крім того, необхідно забезпечити інклюзивну політику, оскільки післявоєнні суспільства часто стикаються з проблемами соціальної нерівності. У цьому контексті важливо гарантувати доступ до якісної освіти для всіх, включаючи меншини та людей з обмеженими можливостями [1], що є основною складовою політики лідерства в університетах. Одним із ключових напрямів є також розвиток міжнародної співпраці. Лідери університетів повинні активно брати участь у міжнародних ініціативах, таких як програми мобільності та спільні наукові проекти що не лише покращують академічну репутацію університету, але й сприяють глобальній інтеграції післявоєнного суспільства, допомагаючи країні адаптуватися до нових реалій та відновити стабільність.

Незважаючи на важливість ефективної політики лідерства, університети після війни стикаються з низкою серйозних викликів. Одним з основних є фінансова нестабільність, адже післявоєнна

економічна криза часто обмежує можливості держави в наданні фінансової підтримки для університетів. У таких умовах заклади змушені шукати альтернативні джерела фінансування, залучаючи приватні інвестиції, міжнародні гранти та партнерства з різними організаціями. Крім того, великим викликом стає дефіцит кваліфікованих кадрів, адже після війни багато науковців і викладачів змушені виїжджати з країни або втрачати свої професійні навички через тривалий процес відновлення. В такому випадку університетів повинні розробляти стратегії залучення нових кадрів, а також працювати над розвитком тих, хто залишився в країні. Не менш важливим є психологічний та емоційний стан студентів і викладачів. Багато з них після пережитих стресів і травм відчують невизначеність щодо свого майбутнього. Лідери університетів мають забезпечити належну психологічну підтримку і створити умови для реабілітації, щоб допомогти членам університетської спільноти подолати труднощі, з якими вони зіштовхуються. Ці проблеми вимагають швидкого й ефективного реагування від керівників університетів, щоб забезпечити стійке відновлення і подальший розвиток навчальних закладів.

Інновації в управлінні університетами та освітніх програмах є необхідними для подолання наслідків війни та забезпечення стійкого розвитку. Політика лідерства повинна включати в себе стратегії для інтеграції нових технологій, таких як електронне навчання, платформи для дистанційного навчання та інші інноваційні інструменти [3]. Вони не тільки допоможуть університетам відновити нормальний навчальний процес, але й дозволять зробити освіту більш доступною для ширших верств населення. Це особливо важливо для тих регіонів, що постраждали від бойових дій і де інфраструктура була зруйнована.

Політика лідерства вищої освіти є ключовим чинником у процесі післявоєнного відновлення університетів. Лідери університетів повинні адаптувати стратегії управління до нових умов, впроваджуючи інновації, підтримуючи інклюзивність і сприяючи міжнародній співпраці [2]. В умовах післявоєнного відновлення університети стають не лише освітніми, а й соціальними та культурними центрами, здатними відновити національну ідентичність та стабільність. Таким чином, лідерство вищої освіти є не лише важливим аспектом процесу відновлення, а й безпосереднім чинником, що визначає стійкість і майбутній розвиток університетів та суспільства в цілому. Вища освіта після війни повинна не лише відновити фізичні та інтелектуальні ресурси, але й адаптуватися до нових умов, визначаючи пріоритети, що відповідають новим реаліям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Robinson-Bryant F., Squires A. Systems Leadership in the Transformation of Higher Education. URL: https://www.researchgate.net/publication/365192367_Systems_Leadership_in_the_Transformation_of_Higher_Education
2. Mpuangnan K., Roboji Z. Transforming educational leadership in higher education with innovative administrative strategies. URL: https://www.researchgate.net/publication/380358291_Transforming_educational_leadership_in_higher_education_with_innovative_administrative_strategies
3. Kandpal V., Trivedi A. Transforming Education for Equity and Quality. URL: https://www.researchgate.net/publication/379726255_Transforming_Education_for_Equity_and_Quality

Марія Кратюк,

здобуач вищої освіти,

Державного торговельно-економічного університету

Наталія Шуст,

професор, доктор соціологічних наук,

професор кафедри філософії соціології та політології,

Державний торговельно-економічний університет

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЗАГРОЗА КОЛЕКТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Якісне включення працівників в роботу усіх сфер та систем є нагальним, а ризик професійного вигорання становить загрозу для суспільства, враховуючи повномасштабне вторгнення країни-агресорки на українські землі. Загалом у XXI столітті колективна безпека стикається з новими викликами, серед яких професійне вигорання працівників критичних сфер набуває особливої актуальності. Це явище не лише впливає на індивідуальне благополуччя, але й становить загрозу для ефективного функціонування систем охорони здоров'я, армії, служб порятунку та інших ключових інституцій, що забезпечують безпеку суспільства.

Професійне вигорання визначається як стан емоційного, фізичного та ментального виснаження, спричинений тривалим стресом на робочому місці, який не був ефективно подоланий [1]. Згідно з 11-ю редакцією Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11), вигорання характеризується трьома ключовими ознаками:

- відчуттям виснаження енергії;
- ментальною відстороненістю від професійної діяльності, цинічним або негативним ставленням до неї;

– зниженням результативності в роботі.

Цей феномен стосується виключно професійного контексту й не застосовується до опису життєвих труднощів в інших сферах. Визначення було оновлено й уточнено у МКХ-11 порівняно з попередньою версією класифікації [2].

Актуальність проблеми професійного вигорання особливо зросла для всього світу в умовах пандемії COVID-19[3]. За даними національного опитування медичних працівників США, проведеного під час пандемії, 55% респондентів повідомили про симптоми вигорання, а близько 61% опитаних медичних працівників заявили, що пандемія завдала шкоди їх психічному здоров'ю [4].

Систематичний огляд літератури, присвячений вигоранню серед медичних працівників у період пандемії, засвідчив, що найвищий рівень емоційного виснаження спостерігається серед молодих фахівців, жінок та працівників відділень інтенсивної терапії. До ключових чинників розвитку вигорання належать: надмірне навантаження, етичні дилеми, що виникають під час прийняття рішень у критичних ситуаціях, та тривалий контакт із ризиком інфікування [5].

Важливо розуміти, що професійне вигорання має не лише особистісні наслідки, а й значною мірою впливає на якість функціонування системи охорони здоров'я. Дослідження показують зв'язок вигорання з помилками медичного персоналу, зниженням якості надання допомоги, а також зменшенням рівня задоволеності пацієнтів [6].

Соціологічні дослідження вказують на те, що це явище особливо поширене серед представників «допоміжних» професій. Особливо

небезпечним є вигорання у тих, хто несе відповідальність за життя інших – медиків, військових, рятувальників, поліцейських.

Військові та служби порятунку стикаються з постійними стресовими ситуаціями. Військові особливо часто можуть відзначати у себе симптоми вигорання після тривалих бойових чергувань або ротацій. Подібна ситуація і в рятувальників. Наслідками є зниження рівня концентрації, фізичне виснаження, труднощі в прийнятті рішень – усе це прямо загрожує ефективності дій у кризових ситуаціях.

У системі охорони здоров'я ситуація не менш критична. Пандемія COVID-19 стала лакмусовим папірцем, що виявив масштаби проблеми. За даними досліджень за вересень 2020 року від Mental Health America виявлено, що 93% медичних працівників переживають стрес, а 76% повідомляють про виснаження та вигорання [7, с. 5]. Це призводило до скорочення кадрового складу, помилок у діагностиці, низької мотивації до праці та, як наслідок, до погіршення якості надання медичних послуг.

Соціологічний вимір професійного вигорання дозволяє оцінити не лише його індивідуальні наслідки, але й структурні ризики. Системне ігнорування даного явища призводить до послаблення інституцій, які є опорою колективної безпеки. Зниження морального духу, зменшення продуктивності, підвищення рівня плинності кадрів — усе це є ознаками того, що проблема виходить за межі особистісної сфери та стає соціальним викликом, особливо в умовах війни.

Вирішення цієї проблеми потребує системного підходу: впровадження політики підтримки працівників, навчальних програм зі стрес-менеджменту, постійного моніторингу емоційного стану персоналу, а також створення ефективного механізму

зворотного зв'язку між працівниками та адміністрацією. Соціологія у цьому випадку виступає не лише як інструмент дослідження, а й як методологія побудови здорових трудових відносин[8,9]. Зміни, які сьогодні відбуваються в Україні, висувають також і до освітян нові, більш складні вимоги[10], що значною мірою впливає на психічний стан працівників, провокує виникнення емоційного напруження, професійні стреси і призводить до формування внутрішньоособистісних конфліктів.

Отже, професійне вигорання є серйозною загрозою для колективної безпеки, оскільки впливає на ефективність функціонування ключових інституцій. Соціологічний аналіз цього явища дозволяє розробити ефективні стратегії його виявлення, подолання та забезпечити стійкість систем безпеки в умовах зовнішніх загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Maslach, C., & Leiter, World Psychiatry. 2016 Jun 5;15(2):103–111.
2. Burn-out an “occupational phenomenon”: International Classification of Diseases. World Health Organization. 2019. – <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>
3. Шуст Н.Б., Морозов А.Ю. Соціально-економічний вимір post-COVID- 19 реальності: філософський аналіз (частина 2). *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея», 2022. Вип. 169-170 (No 2-3).С.36-43.
4. Axios. Health care workers feel stress, burnout more than a year into the pandemic. 2021. <https://www.axios.com/2021/04/22/coronavirus-pandemic-health-care-workers-stress>

5. Leo CG, Sabina S, Pietro M, et al. *Burnout Among Healthcare Workers in the COVID-19 Era: A Review of the Existing Literature*. 2021. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8585922/>
6. Salyers MP, Bonfils KA, Luther L, et al. *The relationship between professional burnout and quality and safety in healthcare: a meta-analysis*. J Gen Intern Med. 2017;32(4):475–482. <https://doi.org/10.1007/s11606-016-3886-9>
7. Олійник М. Дослідження синдрому вигорання. КПТорієнтована модель допомоги при емоційному вигоранні. Львів, 2021. №3. С. 40–50.
8. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ: Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360. <http://doi.org/10.31617/k.knute.2022-11-24>
9. Шуст Н.Б., Дубовик С.М. Вища освіта в сучасних умовах: криза або оновлення // Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального : зб. матеріалів ІІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 берез. 2021 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». С.255-257. URL:<https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/36049?show=full&locale-attribute=en>
10. Шуст Н.Б., Дубовик С.М. Освіта online: проблеми vs перспективи// Всеукраїнська науково-практична конференція "Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії, 2021р. С.126-130. URL:<https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/78ca9317b98bdfdb8dfc82fdb8a9e6f00.pdf>

Віталій Кацідим,

*здобувач наукового ступеня доктор філософії,
аспірант Інституту вищої освіти НАПН України*

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ**

Повномасштабна загарбницька війна РФ проти України створила безпрецедентні виклики для вищої освіти. У цьому контексті модернізація юридичної освіти стає критично важливою для майбутнього країни. Війна змінила не лише геополітичний ландшафт, а й потреби суспільства, ставлячи перед правовою системою нові, складні завдання. Якість підготовки майбутніх правників безпосередньо впливає на забезпечення верховенства права та стале повоєнне відновлення України. Стійка правова система є запорукою стабільності, захисту прав людини, залучення інвестицій та відбудови економіки. Це вимагає юристів нового покоління – не лише теоретично підкованих, а й здатних адаптуватися до динамічних змін, мислити критично, вирішувати нестандартні проблеми та діяти в умовах невизначеності.

Якість підготовки правників прямо впливає на трансформацію української правової системи та її спроможність функціонувати в умовах відбудови країни. Цей процес включатиме не тільки відновлення інфраструктури, а й створення нових механізмів правового регулювання, розробку законодавства щодо компенсацій, репарацій, інтеграції ветеранів, розслідування воєнних злочинів, а також гармонізацію українського законодавства з нормами Європейського Союзу. Для цього Україні

потрібні висококваліфіковані юристи, які розуміють міжнародні стандарти, володіють практичними навичками та мають глибокі етичні принципи.

Питанням формування університетських мереж та їх розвитку через створення ліг конкурентоспроможності присвячені праці В. Лугового, Ж. Таланової та О. Слюсаренко [26]. Аспекти забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) досліджено О. Воробйовою [24]. Питання адміністрування освітньої діяльності в університетському середовищі з урахуванням вимог до якості розкриваються в роботах N. C. Phong і V. T. Khanh [10]. Проблематику розвитку системи вищої освіти Болгарії досліджує S. Dimitrova [2], а питання європейського виміру забезпечення якості аналізує A. Sursock [12]. Якість підготовки студентів-юристів досліджено в роботах I. Zamora, C. A. Mosqueda Terán та G. J. R. Gutierrez Ocegueda [25].

Саме тому використання європейського досвіду як орієнтира у реформуванні юридичної освіти є необхідним кроком. Європейські країни мають усталені традиції правничої освіти та розвинені системи забезпечення якості, які адаптуються до сучасних викликів. Запозичення найкращих практик, інтеграція в європейський простір вищої освіти та гармонізація стандартів дозволять Україні готувати правників, конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринку праці, що є життєво важливим для успішної інтеграції України до європейської спільноти та її сталого розвитку в повоєнний період.

Український ринок праці відчуває гострий дефіцит практичних навичок у випускників-юристів (більше 60% роботодавців оцінюють їхній рівень як низький, 80% потребують додаткового навчання), зокрема щодо складання юридичних документів,

ділового спілкування, аналітичного та критичного мислення, а також роботи з правовими базами даних. А володіння англійською мовою (важливе для 100% роботодавців) та високі етичні стандарти (для майже 80%) є критично важливими, але часто відсутніми компонентами підготовки сучасних українських юристів [27].

Війна не лише виявила дефіцит навичок у випускників-юристів та створила об'єктивні перешкоди для освітнього процесу, але й актуалізувала нагальну потребу у фахівцях з міжнародного гуманітарного та військового права, питань відбудови та репарацій. Це вимагає швидкої адаптації навчальних програм та включення нових спеціалізацій. У цьому контексті, європейський досвід та його нормативно-правова база стають ключовим орієнтиром для трансформації української юридичної освіти.

Ключовим нормативним документом у сфері забезпечення якості є «Європейські стандарти і керівні принципи забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG) [5]. Важливими також є Національні рамки кваліфікацій, що гармонізуються з Європейською рамкою кваліфікацій для вищої освіти (QF-EHEA) [15] та Європейською рамкою кваліфікацій (EQF) [14], що підвищує прозорість освітніх систем та зіставність результатів навчання.

Пріоритети у сфері освіти в ЄС визначає «Стратегія Європейського Союзу у сфері освіти та навчання 2020» (Education and Training 2020) [3]. Вона передбачає підвищення якості, доступності та інклюзивності освіти через підтримку інноваційних методів викладання, цифровізації та формування компетенцій, що відповідають сучасним викликам ринку праці. Національні агентства з забезпечення якості освіти, що діють відповідно до ESG

та включені до Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR) [4], виконують ключову функцію акредитації та зовнішнього оцінювання. Нормативна база та стратегічні документи ЄС створюють фундамент для формування єдиних стандартів якості освіти, що підвищує її конкурентоспроможність та забезпечує гармонізацію освітніх програм у ЄПВО. Ці засади особливо важливі для України, яка прагне адаптуватися до європейських стандартів та забезпечити якісну підготовку фахівців.

Університетські рейтинги є важливим інструментом забезпечення якості та ключовим показником конкурентоспроможності ЗВО у правничій освіті. Вони відображають не лише академічний рівень, а й ефективність системи забезпечення якості, міжнародну відкритість та здатність до інновацій. Структура підготовки бакалаврів права в більшості країн ЄПВО відповідає Болонському процесу: трирічна бакалаврська програма з базовим юридичним навчанням, яка готує до магістерської підготовки. Основу програм становлять фундаментальні юридичні дисципліни, з акцентом на правозастосуванні, розвитку аналітичного мислення та емоційного інтелекту. Приклади провідних європейських ЗВО, які стабільно посідають високі місця в міжнародних рейтингах, демонструють різноманіття підходів та високий рівень конкуренції у правничій освіті, слугуючи еталоном академічної якості, дослідницького потенціалу, мобільності студентів та затребуваності випускників:

-Heidelberg University (Німеччина) [7] (84 місце QS World University Rankings 2025 [11]): 5-річна програма з Державним іспитом (Staatsexamen), сфокусована на аналітичному мисленні, міжнародному та європейському праві, з обов'язковими стажуваннями та судовими дебатами. Відповідає стандартам ESG.

- Université Paris 2 Panthéon-Assas (Франція) [20] (топ-10 національних, 101-150 QS World University Rankings by Subject, 388 QS Europe 2025 [23]): 3-річний бакалаврат (180 ECTS) із міждисциплінарним підходом, симуляціями, стажуваннями та співпрацею з юридичними фірмами.

- Leiden University (Нідерланди) [8] (73 місце THE World University Rankings 2025 [18], 141 QS World University Rankings 2025 [11]): Англomовна бакалаврська програма (180 ECTS) з міжнародного, європейського, порівняльного права та прав людини, що включає практичні заняття та стажування, акредитована NVAO.

- Universitat de Barcelona (Іспанія) [19] (100–150 THE World University Rankings 2025 [18]): 4-річна бакалаврська програма «Grado en Derecho» (240 ECTS), що охоплює іспанське, європейське та міжнародне право, а також спеціалізовані дисципліни, з можливостями стажувань у державних та міжнародних організаціях.

- University of Amsterdam (Нідерланди) [21] (55 місце QS World University Rankings 2025 [11], 58 THE World University Rankings 2025 [18]): 3-річна англomовна бакалаврська програма «International and European Law» (180 ECTS), що поєднує теорію з практикою та акредитована NVAO.

- University of Copenhagen (Данія) [22] (90 місце QS World University Rankings 2025 [11], 103 THE World University Rankings 2024/2025): 3-річна бакалаврська програма з права (180 ECTS), що викладається данською мовою, з фокусом на данське, європейське та міжнародне право, включаючи стажування та симуляції судових процесів. Акредитована Данською агенцією з якості освіти (EQAR).

Порівняльний аналіз програм правничої підготовки у провідних ЗВО підтверджує усталені академічні моделі, що орієнтуються на якість, міждисциплінарність, практичну спрямованість та відповідність європейським стандартам. Ці програми, відображені у високих університетських рейтингах, які є важливим індикатором для абітурієнтів та роботодавців, демонструють ефективність трирічного бакалаврату. Особливий акцент робиться на практичній орієнтації (через юридичні клініки, моделювання судових процесів, обов'язкові стажування), тісній співпраці з професійним середовищем та активній міжнародній інтеграції (розширена академічна мобільність, викладання англійською мовою та високі вимоги до її знання). Європейські моделі правничої освіти також підкреслюють мультидисциплінарність (поєднання права з економікою, політикою, соціологією), розвиток критичного та аналітичного мислення, використання інтерактивних методів навчання (туторіали, супервізії) та гнучкість у виборі спеціалізованих дисциплін, що є ключовим для формування компетентних та адаптивних юристів.

Для ефективної трансформації та повоєнного відновлення юридична освіта України потребує структурних реформ: переходу на 5-річну програму з єдиним державним іспитом після 3-го курсу, концентрації підготовки у класичних університетах та обов'язкового функціонування юридичних клінік. Успішна інтеграція в європейський правовий простір вимагає інтенсифікації міжнародної співпраці, включаючи академічну мобільність, міжнародні публікації та подвійні дипломи. Сучасні юристи мають ґрунтуватися на цінностях справедливості, гідності та солідарності, що є фундаментальним для розбудови правової та демократичної України.

Ефективність підготовки правників визначається системним підходом до забезпечення якості, що включає узгодженість з міжнародними стандартами, практичну спрямованість та здатність формувати конкурентоспроможних фахівців. Це досягається через комплексні механізми контролю та моніторингу (внутрішнє самооцінювання, зовнішня акредитація, зворотний зв'язок) та активну практичну складову (юридичні клініки, стажування, симуляції). Постійне вдосконалення правничої освіти через регулярне оцінювання, розвиток викладацького потенціалу, партнерство з професійними спільнотами та гнучке оновлення змісту є критично важливим для успішного повоєнного відновлення України та її європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bachelor's in Law: International and European Law - University of Amsterdam. URL: <https://www.uva.nl/en/education/bachelor-s/bachelor-s-programmes/bachelor-s-programmes.html>
2. Dimitrova S. (2024). Reflections on the problems of higher education in the republic of bulgaria. *SCIENCE International Journal*. 3(4):187-192. <https://doi.org/10.35120/sciencej0304187d>
3. Education and Training 2020 (ET2020). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a1ffa181-8ac4-11eb-b85c-01aa75ed71a1>
4. EQAR. URL: <https://www.eqar.eu>
5. ESG 2015. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
6. Grado en Derecho - Presentación - Estudios - Universidad de Barcelona. URL: <https://web.ub.edu/es/web/estudis/w/grado-G1055>

7. Heidelberg University. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/study/fields-of-study/bachelor>
8. Leiden University. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/en>
9. Lund University. URL: <https://www.lunduniversity.lu.se/home>
10. Phong N. C., Khanh V. T. (2025). Training management towards quality assurance in universities. URL: https://www.researchgate.net/publication/384381625_Training_management_towards_quality_assurance_in_universities
11. QS World University Rankings 2025. URL: <https://www.topuniversities.com/world-university-rankings>
12. Sursock A. (2024). Developing a European Dimension for Quality Assurance. URL: https://www.researchgate.net/publication/265538027_Developing_a_European_Dimension_for_Quality_Assurance
13. The Bachelor Degree (LL.B.) – University of Copenhagen – KU. URL: <https://jura.ku.dk/english/education/llb/>
14. The European Qualifications Framework (EQF) – Europass. URL: <https://europass.europa.eu/uk/instrumenty-europass/yevropeyska-ramka-kvalifikatsiy>
15. The framework of qualifications for the european higher education area URL: https://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf
16. Tilburg University. URL: <https://www.tilburguniversity.edu>
17. Times Higher Education World University Rankings 2024. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/world-ranking>

18. Times Higher Education World University Rankings 2025. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/latest/world-ranking>
19. Universitat de Barcelona. URL: <https://web.ub.edu/en/>
20. Université Paris 2 Panthéon-Assas. URL: <https://www.assas-universite.fr/fr>
21. University of Amsterdam. URL: <https://www.uva.nl/en>
22. University of Copenhagen. URL: <https://www.ku.dk/en>
23. University Paris 2 Panthéon-Assas. URL: https://www.qschina.cn/en/universities/university-paris-2-panthéon-assas?utm_source=chatgpt.com
24. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT*. vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1951>
25. Zamora I., Mosqueda Terán C. A., Gutierrez Ocegueda G. J. R. (2024). The Quality of Tasks in Learning Assessment: The Perspective of Law Students. *International Journal of Social Science and Human Research*. 7(07). <https://doi.org/10.47191/ijsshr/v7-i07-47>
26. Луговий, В., Слюсаренко, О., Таланова, Ж. (2024). Університетські ліги конкурентоспроможності: мотивуючий механізм мережевого розвитку. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (18), 24-44. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-18-24-44>
27. Недоліки сучасної юросвіти: критичні зауваження роботодавців. Інформація з сайту Асоціації правників України URL: <https://uba.ua/ukr/news/5988>

Вікторія Ворона,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

**САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ
ВИПУСКНИКІВ ЗВО ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Війна в Україні стала безпрецедентним випробуванням для всієї освітньої системи, зокрема для вищої освіти. Попри значні руйнування та виклики, вона водночас відкриває можливості для глибокої трансформації та розвитку. Українська система вищої освіти потребує суттєвої модернізації, щоб відповідати глобальним трендам та викликам сьогодення. Війна вивела на перший план питання кібербезпеки, психологічної стійкості, розвитку критичного мислення та лідерських якостей. Крім того, зросла потреба у фахівцях для відновлення інфраструктури, гуманітарної допомоги, психології та соціальної роботи [5, с. 88-89]. Щоб успішно адаптуватися до цих нових умов, вища освіта має стати більш гнучкою, інноваційною та орієнтованою на актуальні потреби ринку праці.

Війна продовжує створювати безпрецедентні виклики та високу невизначеність, і, водночас, надає унікальну можливість для трансформації вищої освіти. Відновлення України, яке вже фактично розпочалося попри активні бойові дії, вимагає значних людських ресурсів – висококваліфікованих та мотивованих фахівців. У цьому контексті самоідентифікація та професійна готовність випускників закладів вищої освіти (ЗВО) набувають

критичного значення. Нам потрібно не просто наздоганяти світові тенденції, а активно формувати власну унікальну освітню модель, здатну відповідати на динамічні зміни ринку праці та потреби відбудови. Це вимагає глибокого аналізу попередніх реформ, усвідомлення їхніх переваг і недоліків.

Метою тез є визначення теоретичних засад формування самоідентифікації та професійної готовності випускників ЗВО як ключових елементів людського капіталу, необхідного для повоєнного відновлення та сталого розвитку України.

Традиційно вища освіта розглядалася роботодавцями як індикатор наявності у кандидата певних професійних знань, умінь і навичок. Проте, швидкі зміни на ринку праці, зумовлені автоматизацією та цифровою трансформацією, призводять до значного розриву між вимогами роботодавців та навичками, що формуються в рамках сучасних освітніх програм. Хоча для ефективної сигналізації про якість освіти потрібна певна стандартизація навичок, з точки зору розвитку індивідуального потенціалу здобувача вищої освіти та формування його унікальної самоідентифікації як фахівця, більш доцільною є диференціація освітніх програм. Це дозволяє студентам обирати траєкторії [8], що відповідають їхнім індивідуальним здібностям та прагненням і в кінцевому підсумку сприятимуть формуванню більш мотивованих та ефективних кадрів для потреб у відновленні України. Без усвідомленої самоідентифікації та належної професійної готовності молоді фахівці зіткнуться з труднощами в інтеграції на ринок праці, реалізації потенціалу та внеску в національне відновлення. Відтак, забезпечення самоідентифікації та високого рівня професійної готовності випускників ЗВО є не лише освітнім, а й стратегічним пріоритетом держави.

У цьому контексті самоідентифікація випускників ЗВО постає як критично важливий елемент у формуванні людського капіталу, необхідного для повоєнного відновлення України. Процес самовизначення, що охоплює усвідомлення особистісних цінностей, професійних прагнень та громадянської позиції, дозволяє молодим фахівцям не лише ефективно адаптуватися до динамічних умов ринку праці, а й свідомо обирати напрямки діяльності, що відповідають їх потребам. Розвиток самоідентифікації сприяє підвищенню мотивації, резильєнтності та ініціативності, що є ключовими якостями для успішної реалізації кейсів відновлення та розвитку в умовах невизначеності. Важливо зазначити, що людський капітал втілюється в індивідах і відображається в їхніх «знаннях, навичках, уміннях та інших якостях, втілених у людях і які сприяють забезпеченню особистого, соціального та економічного благополуччя» [4, с.10]. З огляду на це, професійна готовність випускників ЗВО стає ключовим каталізатором економічного та соціального відродження.

Самоідентифікація випускника ЗВО нами розглядається як багатовимірний процес самовизначення, що охоплює усвідомлення особистісних цінностей, професійних прагнень, громадянської позиції [9] та готовності до свідомої участі у відбудові країни. Професійна готовність включає не лише фахові знання, а й комплекс універсальних навичок, критично важливих для адаптації до вимог сучасного ринку праці та ефективної участі у повоєнному відновленні України. До таких належать: м'які навички (soft skills), зелені навички (green skills) та цифрові навички (digital skills). Формування яких в освітньому процесі ЗВО вимагає інтеграції практико-орієнтованого навчання, проєктної діяльності та постійного діалогу з роботодавцями, що забезпечить відповідність

кваліфікації випускників актуальним потребам відбудови інфраструктури, економіки та соціальної сфери.

Для досягнення зазначених цілей, європейські стандарти та класифікації, зокрема European Skills, Competences, Qualifications and Occupations (ESCO) [2], відіграють значну роль у самоідентифікації випускників ЗВО. ESCO, як уніфікована платформа професій та навичок, сприяє узгодженню українських освітніх стандартів з європейськими та забезпечує чітке розуміння ринкових вимог, що є життєво необхідним для професійної самоідентифікації випускників, орієнтованих на проєкти відновлення. Крім того, набуття чинності 5 березня 2023 року Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти [3] та Практичного керівництва з питань визнання. Імплементация Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти [1] підкреслює значення міжнародної співпраці та мобільності фахівців. Незважаючи на те, що Україна ще не ратифікувала цю Конвенцію, вона вже сприяє взаємозалежному навчанню та розширює можливості для українських випускників брати участь у міжнародних проєктах відновлення та інтегрувати світовий досвід.

У цьому контексті, для успішної самоідентифікації фахівців у сучасному глобальному середовищі, особливо з огляду на потреби повоєнного відновлення України, критично важливим є усвідомлення безперервних можливостей для професійного зростання через розвиток універсальних та високоцінних навичок. Особливість полягає в охопленні найбільш затребуваних універсальних та високоцінних навичок, до яких належать:

-Soft Skills (м'які навички), зокрема, критичне мислення та аналіз, креативність та інноваційне мислення, комунікативні навички, командна робота та співпраця, лідерство, емоційний

інтелект [5, с. 95], резильєнтність та стресостійкість, тайм-менеджмент;

- Green Skills (зелені навички) необхідні для реалізації принципів сталого розвитку та «зеленого» переходу економіки, що включають знання та навички у сфері енергоефективності, відновлюваної енергетики, раціонального природокористування, впровадження екологічно чистих технологій та процесів і розуміння принципів циркулярної економіки та управління відходами, а також розробляння та реалізацію «зелених» проектів та ініціатив;

- Digital Skills (цифрові навички) для роботи в умовах тотальної цифровізації та цифрової трансформації, що включають, зокрема цифрову грамотність, роботу з великими даними (Big Data), кібербезпеку, використання хмарних технологій, навички програмування розуміння принципів штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання.

Реалізація зазначеного вище тісно пов'язується з впровадженням інституціональних механізмів підтримки, що сприяють неперервному навчанню впродовж життя та розвитку мікрокваліфікацій [7] як ключових елементів професійної готовності випускників ЗВО в умовах повоєнного відновлення. Це вимагає: модернізації освітніх програм (з акцентом на критичне мислення, креативність та соціальну відповідальність), посилення співпраці ЗВО з усіма стейкхолдерами (бізнес, громадські організації, держава) для формування практичних навичок та стажування, впровадження кар'єрного консультування та психологічної підтримки здобувачів вищої освіти у самовизначенні та адаптації до повоєнних викликів, створення нетворкінгових платформ для обміну досвідом, а також розробки дієвих програм

профорієнтації (з урахуванням регіональних та національних пріоритетів відновлення).

Трансформація української вищої освіти є імперативом, зумовленим викликами війни та потребами повоєнного відновлення, що вимагає формування гнучких, інноваційних та кваліфікованих фахівців. Ключовими елементами цього процесу є розвиток самоідентифікації та професійної готовності випускників ЗВО, яка охоплює фахові знання, а також м'які, зелені та цифрові навички. Для досягнення цієї мети критично важливою є диференціація освітніх програм, що сприяє розвитку індивідуального потенціалу здобувачів, та інтеграція в Європейський освітній простір через стандарти ESCO та врахування положень Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти (навіть до її ратифікації Україною), що забезпечить міжнародну мобільність та конкурентоспроможність українських фахівців. Ефективне формування самоідентифікації та професійної готовності вимагає впровадження системних інституціональних механізмів, включаючи модернізацію освітніх програм, посилення співпраці ЗВО з бізнесом, розвиток кар'єрного консультування та психологічної підтримки, створення нетворкінгових платформ та дієву профорієнтацію. Реалізація цих заходів сприятиме неперервному навчанню впродовж життя та розвитку мікрокваліфікацій, формуючи якісний людський капітал як стратегічний ресурс для відбудови та сталого розвитку України [5, с. 99].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. A practical guide to recognition: implementing the Global Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education. *UNESCO* (2020). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374905>
2. [European Skills, Competences, Qualifications and Occupations \(ESCO\)](https://europass.europa.eu/uk/what-esco-and-how-it-used-europass) URL: <https://europass.europa.eu/uk/what-esco-and-how-it-used-europass>
3. Global Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education. *UNESCO* (2019). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373602/PDF/373602eng.pdf.multi.page=3>
4. Guide on Measuring Human Capital. *UNECE* (2016). URL: https://digitallibrary.un.org/record/3931023/files/ECECESSTAT20166_E.pdf
5. Ворона Вікторія. Теоретично-методичні засади та аналіз провідного досвіду щодо формування вимог до знань, умінь і навичок випускників закладів вищої освіти для повоєнного відновлення України. *Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки: монографія* / Ю. Мєлков, А. Гаврилук, В. Зінченко, Ю. Вітренко, В. Ворона; за ред. Ю. Мєлкова. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 102 с. ISBN 978-617-7486-45-8. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-45-8-2024>
6. Герегова, С., & Іванчук, М. (2024). Формування національної ідентичності сучасної української молоді: культурний вимір. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*, (60), 68–76. <https://doi.org/10.31861/hj2024.60.68-76>
7. Ковтунець, В., & Мельник, С. (2023). Мікрокваліфікації в освіті дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 23(1), 9-21. [https://doi.org/10.35387/od.1\(23\).2023.9-21](https://doi.org/10.35387/od.1(23).2023.9-21)

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу.

Документ 3642-IX

від 23.04.2024.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text>

9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. *Документ 2834-IX*

від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Юрій Вітренко,

кандидат економічних наук, доцент,

Заслужений економіст України,

провідний науковий співробітник відділу соціальних

та інституційних трансформацій вищої освіти,

Інститут вищої освіти НАПН України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Прискорене та ефективне повоєнне відновлення України після перемоги у війні з РФ, входження України до Європейського Союзу та демографічні виклики, окреслені у Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року (Розпорядження КМУ № 922-р від 30 вересня 2024 р.), об'єктивно вимагають суттєвих трансформаційних перетворень у сфері вищої освіти України. Кардинальні зміни у структурі економіки та ринку праці повоєнної України зумовлюють необхідність перегляду підходів до підготовки фахівців.

Дослідники Інституту вищої освіти НАПН України визначають трансформацію вищої освіти як зміну інституційно встановлених вимірюваних обсягів знань, умінь та навичок, що мають відповідати вимогам конкретних кваліфікацій, обумовлених потребами ринку праці та науково-технічним прогресом. Це включає перегляд складу назв кваліфікацій, термінів здобуття освіти, мережі закладів вищої освіти (ЗВО), вимог до вступників та викладачів, а також методів розрахунку вартості освітніх послуг та організаційно-правових статусів ЗВО.

Головним міжнародним інститутом, що має стати основою успішної трансформації вищої освіти України, є Глобальна конвенція про визнання кваліфікацій вищої освіти (ЮНЕСКО, 2019), яка набрала чинності 5 березня 2023 року (Конвенція). Вона є першим освітнім договором ООН у сфері вищої освіти. Незважаючи на міжнародні заклики до ратифікації, станом на травень 2025 року Україна цю Конвенцію не ратифікувала.

Конвенція встановлює універсальні принципи визнання навчальних курсів, документів про освіту та кваліфікацій для поліпшення доступу до ЗВО у всьому світі та забезпечення мобільності. Вона гарантує справедливу та прозору оцінку закордонних кваліфікацій без дискримінації.

Конвенція містить 35 термінів та їх визначень, зокрема «кваліфікація вищої освіти», «вища освіта», «заклад вищої освіти», «компетентний орган з визнання», «результати навчання», «програма вищої освіти». Особлива увага приділяється поняттю «компетентний орган з визнання», який має оцінювати кваліфікації та приймати рішення про їхнє визнання, а не безпосередньо ЗВО.

Серед 10 цілей Конвенції (Розділ II) виділяються:

- сприяння глобальній мобільності та зміцненню статусу вищої освіти для взаємної вигоди власників кваліфікацій, ЗВО, роботодавців та інших установ.

- Розробка інклюзивної глобальної рамки для справедливого, прозорого та надійного визнання кваліфікацій.

- Оптимізація використання людських та освітніх ресурсів для сталого розвитку.

Основні принципи визнання кваліфікацій Конвенції (Розділ III) містить ключові принципи включають довіру, чіткі критерії, чесні та недискримінаційні процедури.

Обов'язки держав-учасниць Конвенції (Розділ IV) містить положення щодо визнання кваліфікацій, що надають доступ до вищої освіти, визнання періодів навчання, попередньої освіти, а також часткового навчання та кваліфікацій біженців. Ці положення мають бути імплементовані в українське законодавство.

Завершений порівняльний аналіз положень Конвенції з національним законодавством України, зокрема законами «Про освіту» та «Про вищу освіту», а також постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» та «Про затвердження Положення про Реєстр кваліфікацій», свідчить про існуючі невідповідності чинних нормативно-правових актів вимогам Конвенції. Ключовим завданням трансформації української системи вищої освіти є досягнення безперешкодного визнання українських кваліфікацій за кордоном, що вимагає розробки та прийняття Закону України «Про кваліфікації вищої освіти» та внесення відповідних змін до існуючої законодавчої бази.

Ця необхідність обумовлює критичний аналіз чинної Стратегії розвитку вищої освіти України та нагальну потребу в розробці нової.

«Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки», схвалена Розпорядженням КМУ № 286-р від 23 лютого 2022 року, втратила свою актуальність через повномасштабне вторгнення. Аналіз Звіту про її реалізацію у 2022-2023 роках, проведений Інститутом вищої освіти НАПН України, показав невтішні результати: з 51 запланованого заходу лише 8 (16%) було виконано, 20 (39%) перебувають у стані "виконується" без конкретизації, а 23 (45%) – «від терміновано» без належних обґрунтувань.

Заявлене МОН, що «Цілі та завдання Стратегії є детальною дорожньою картою для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти в післявоєнний період», не відповідає реальності. Стратегія, розроблена в умовах мирного часу, об'єктивно не може слугувати ефективним планом в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Визнати Розпорядження КМУ № 286-р від 23 лютого 2022 року таким, що втратило чинність.

Розробити та затвердити нову Стратегію трансформації вищої освіти України в контексті відновлення країни від наслідків війни та на шляху до європейської інтеграції на 2025-2035 роки.

Трансформація організаційно-правових статусів ЗВО та інтеграція в національну економіку

Трансформація ЗВО України можлива лише за умови приведення їх організаційно-правових статусів у відповідність до вимог міжнародних та національних інститутів сучасної економіки України. Економіка розглядається як сукупність резидентських інституційних одиниць, і ЗВО як такі одиниці мають бути віднесені до одного з п'яти інституційних секторів, визначених Системою національних рахунків 2008 (СНР-2008):

сектор нефінансових корпорацій;

сектор фінансових корпорацій;

сектор державного управління;

сектор некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства (НКОДГ);

сектор домашніх господарств.

Віднесення ЗВО до секторів здійснюється за критеріями ринкового/неринкового виробництва та контролю з боку держави:

Ринкові виробники: Переважна більшість ЗВО є ринковими виробниками, оскільки продають більшу частину своїх послуг за економічно значущими цінами. Вони мають бути віднесені до сектору нефінансових корпорацій, як це прямо зазначено в СНР 2008.

Неринкові виробники: Деякі ЗВО (військові, правоохоронні, релігійні) можуть бути неринковими виробниками. Вони відносяться або до сектору НКОДГ (якщо не контролюються державою), або до сектору державного управління (якщо контролюються державою).

Чинна практика регулювання організаційно-правових статусів ЗВО України не узгоджується з цими міжнародними та національними інститутами (зокрема, Класифікацією інституційних секторів економіки – KICE, затвердженою Наказом Держстату від 03 грудня 2014 року № 378).

Закони України «Про вищу освіту» та «Про освіту» встановлюють статуси «бюджетна установа», «неприбутковий заклад вищої освіти» та «прибутковий заклад вищої освіти», але їхні визначення відсутні у цих законах.

Визначення «бюджетної установи» у Бюджетному кодексі України (повністю утримується за рахунок бюджету) не відповідає реальній практиці фінансування переважної більшості державних та комунальних ЗВО, які мають значні власні надходження.

Перебування ЗВО у статусі «державна/бюджетна установа» унеможливорює впровадження інституційної (в тому числі фінансової) автономії для державних ЗВО через обмеження, встановлені Конституцією України (стаття 95) щодо видатків Державного бюджету.

Висновок. Переважна більшість державних та комунальних ЗВО України в статусі «державна/бюджетна установа» не відповідає положенням сучасних міжнародних інститутів і є значною перешкодою для підвищення ефективності їх діяльності.

Основні проблеми сфери вищої освіти України, що потребують вирішення в новій Стратегії

Нова Стратегія трансформації вищої освіти України на 2025-2035 роки має передбачити вирішення наступних нагальних проблем:

Відсутність офіційної статистичної інформації, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз з провідними країнами світу. Чинні «Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні» (2010 р.) не відповідають сучасному «Керівництву щодо складання сателітного рахунку освіти та професійної підготовки» (СРОПП, 2020 р.), схваленому Європейською Економічною комісією ООН.

Нагальна потреба у післявоєнному відновленні вищої освіти України висвітлює низку критичних проблем, серед яких ключовими є відсутність національного нормативно-правового акту, що чітко визначав би стратегію відновлення сфери вищої освіти з урахуванням міжнародних інститутів, а також невідповідність поточної мережі закладів вищої освіти повоєнним потребам України та її регіонів. Ця невідповідність зумовлена наслідками війни, значними демографічними змінами та переміщенням підприємств, що, в свою чергу, призводить до невідповідності обсягів підготовки фахівців за конкретними кваліфікаціями вищої освіти актуальним потребам ринку праці та відбудови країни.

Українська система вищої освіти стикається з нагальною потребою у трансформації, що зумовлена як невідповідністю чинних інституційних положень міжнародним стандартам, так і викликами повоєнного відновлення.

Ключові проблеми та рекомендації:

Невідповідність міжнародним нормам: Базові положення чинних інститутів України щодо кваліфікацій вищої освіти не відповідають вимогам Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти (ЮНЕСКО, 2019).

Рекомендація: Ратифікувати Глобальну конвенцію.

Рекомендація: Розробити та прийняти окремий Закон України «Про кваліфікації вищої освіти України».

Застаріла стратегія розвитку: Положення чинної «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» втратили свою актуальність у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Рекомендація: Визнати Розпорядження КМУ № 286-р від 23 лютого 2022 року таким, що втратило чинність.

Рекомендація: Розробити та затвердити нову Стратегію трансформації вищої освіти України на 2025-2035 роки, яка має враховувати наслідки війни, демографічні зміни, переміщення підприємств та інтеграцію до європейського простору вищої освіти.

Висновок. Трансформація вищої освіти України є критично важливою для забезпечення країни кваліфікованими кадрами для післявоєнної відбудови та успішної інтеграції до Європейського Союзу. Це вимагає комплексного перегляду законодавства, адаптації до міжнародних стандартів та стратегічного планування, що відповідає реаліям сьогодення та майбутнім викликам.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України (2010). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Вітренко Ю. М. (2019). Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки // Освітня аналітика України. Вип. 1. С. 31–46. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/3_Vitrenko_15_2019_31_46-1.pdf
3. Вітренко Ю. (ред.) (2020). Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : Колективна монографія / Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жиляєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf
4. Вітренко Ю., Ворона В. (2021). Організаційно-правові статуси закладів вищої освіти України в умовах сучасної економіки // Вища школа, 11(207) 2021. С. 45–58.
5. Державна служба статистики України (2014). Класифікація інституційних секторів економіки (KICE). 39 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/%D0%9A%D0%86%D0%A1%D0%95_2014.pdf
6. Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Кабінет Міністрів України (2022). Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.

№ 286-р. від 23 лютого 2022 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

9. МОН України (2024). Звіт про хід реалізації у 2022-2023 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. 19 с. URL:
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2024/05/10/Zvit.pro.khid.realizatsiyi.stratehiyi.2022-2023.rr-10.05.2024.pdf>

10. UNESCO (2019). Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. 98 p. URL:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373602/PDF/373602eng.pdf.multi.page=3>

11. UNESCO (2020). A practical guide to recognition: implementing the Global Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education. 30 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374905>

12. United Nations (2009). System of National Accounts 2008 (2008 SNA) / European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. New York: United Nations. 722 p. URL:
<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

13. UNECE (2020). Satellite Account for Education and Training Compilation Guide. URL:
<https://unece.org/DAM/stats/publications/2020/ECECESSTAT20201.pdf>

Леся Червона,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці,

Інститут вищої освіти НАПН України

Наталія Лакуша,

кандидат філософських наук, доцент,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розвиток студентського підприємництва набуває особливої актуальності у контексті залучення молоді до повоєнної відбудови України та економічного розвитку країни. Молодь завжди була рушійною силою прогресу та інновацій, і її активна участь у відновленні економіки є надзвичайно важливою для сталого майбутнього нашої країни. Такі класики філософської думки, як Платон, Гегель, Маркс, Ніцше, Ортега-і-Гассет, Дьюї, вбачали у молодому поколінні енергію, креативність і здатність до змін, які забезпечують розвиток суспільства, долають застарілі норми і створюють нові цінності. Зокрема американський філософ і педагог Джон Дьюї, представник філософії прагматизму, наголошував на ролі освіти та молоді у прогресі суспільства. Наприклад, у своїй роботі «Демократія і освіта» він зазначав, стверджував, що молодь, отримуючи освіту, стає рушієм демократичного розвитку [1]. Отже, студентське підприємництво може стати потужним джерелом нових ідей, технологій та створення необхідних робочих місць,

сприяючи економічному зростанню та підвищенню добробуту суспільства.

Водночас повоєнна реальність вочевидь матиме серйозні соціально-гуманітарні виклики, наприклад, психологічні травми спричинені війною, міграційні процеси, обмежений доступ до ресурсів тощо. Усе це може мати негативний вплив на потенціал молодого покоління та на його здатність до активної участі в економічному житті країни. А отже дослідження та розроблення механізмів та інструментів підтримки студентського підприємництва в університетах з урахуванням соціально-гуманітарних викликів вбачаються важливими для повоєнної відбудови України та для ефективного розкриття потенціалу молоді.

Інноваційні технології відіграють ключову роль у розвитку студентського підприємництва, надаючи молодим підприємцям безліч нових можливостей та інструментів. Вони значно спрощують багато бізнес-процесів: від маркетингу та продажів до управління проєктами та комунікації з клієнтами. Завдяки доступу до цифрових платформ, хмарних сервісів, штучного інтелекту та інших сучасних технологій студенти можуть швидше тестувати свої ідеї, залучати аудиторію, оптимізувати операційну діяльність та масштабувати свій бізнес з меншими витратами.

Крім того, інноваційні технології сприяють створенню нових унікальних продуктів та послуг, які відповідають сучасним потребам ринку. Вони надихають студентів на пошук нестандартних рішень, розроблення технологічно складних, але водночас привабливих для споживачів пропозицій. Отже, інтеграція інноваційних технологій у студентське підприємництво не лише підвищує ефективність вже наявних бізнес-моделей, але й

стимулює появу принципово нових напрямів та можливостей для самореалізації молоді.

Соціально-гуманітарні виклики суттєво впливають на розвиток студентського підприємництва в умовах воєнної та повоєнної України. Психологічний стан студентів, зокрема поширення посттравматичного стресового розладу та загальне зниження мотивації через пережиті травматичні події війни, створює значні перешкоди для їхньої активної підприємницької діяльності. Емоційна нестабільність та апатія можуть ускладнювати генерацію нових ідей, прийняття рішень та наполегливу працю, необхідну для успіху будь-якого стартапу.

Окрім психологічних факторів, соціальна нерівність також є серйозним викликом. Обмежений доступ до технологій та інфраструктури у віддалених регіонах або серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) створює нерівні можливості для розвитку підприємницьких ініціатив. Це може призвести до поглиблення розриву між студентами з різних соціально-економічних backgrounds. Крім того, перед молодими підприємцями постають етичні дилеми, пов'язані з балансом між прагненням до комерційного успіху та необхідністю проявляти соціальну відповідальність в умовах кризи.

Нарешті культурні бар'єри, такі як недостатня підтримка підприємницької культури в академічному середовищі, можуть стримувати студентську ініціативу. Відсутність належної кількості навчальних програм, менторської підтримки та платформ для обміну досвідом може обмежувати можливості студентів для розвитку підприємницьких навичок та реалізації своїх ідей. Подолання цих соціально-гуманітарних викликів є ключовим для

створення сприятливого середовища для розвитку студентського підприємництва та його внеску у відновлення країни.

Розвиток студентського підприємництва в Україні має значні перспективи, особливо з огляду на зростаючу увагу до інновацій та відновлення економіки. Державна підтримка відіграє ключову роль у стимулюванні цієї сфери через створення грантових програм, бізнес-інкубаторів та інших ініціатив, спрямованих на фінансування та менторську підтримку студентських стартапів. Заохочення молоді до підприємницької діяльності на державному рівні може стати потужним імпульсом для економічного зростання та створення нових робочих місць.

Міжнародна співпраця відкриває додаткові можливості для розвитку студентського підприємництва. Залучення іноземних інвесторів може забезпечити необхідний капітал для масштабування перспективних проєктів, а обмін досвідом із закордонними університетами та стартап-екосистемами сприятиме впровадженню кращих практик та інноваційних підходів. Інтеграція сучасних технологій, зокрема розвиток EdTech-платформ з бізнес-симуляторами та інтерактивними навчальними матеріалами, може значно підвищити якість навчання підприємництва та залучити більше студентів до цієї сфери.

Особливої актуальності набуває соціальна спрямованість студентського підприємництва. Розвиток соціальних стартапів, орієнтованих на розв'язання проблем, спричинених війною, таких як допомога ветеранам, відновлення інфраструктури та підтримка постраждалих, не лише сприяє соціальній згуртованості, але й відкриває нові ринкові ніші. Підтримка таких ініціатив може поєднати підприємницький дух молоді з прагненням зробити

позитивний внесок у відновлення та розвиток українського суспільства.

Подолання соціально-гуманітарних викликів, що стоять перед розвитком студентського підприємництва, вимагає комплексного підходу. Насамперед впровадження програм психологічної підтримки для студентів, які постраждали від війни, є критично важливим. Надання доступу до кваліфікованих психологів та створення сприятливого емоційного середовища в університетах допоможе відновити їхній психологічний стан та підвищити мотивацію до навчання та підприємницької діяльності.

Для усунення соціальної нерівності необхідно розширювати доступ до необхідних ресурсів, зокрема технологій. Державні та приватні ініціативи, спрямовані на забезпечення студентів з віддалених регіонів та ВПО комп'ютерною технікою, інтернетом та відповідним навчанням, сприятимуть створенню рівних можливостей для розвитку їхнього підприємницького потенціалу. Паралельно з цим інтеграція курсів з підприємництва, етики та соціальної відповідальності у навчальні програми вищої освіти допоможе сформувати у студентів необхідні знання та цінності для ведення успішного та відповідального бізнесу.

Важливу роль у підтримці студентських стартапів відіграє створення розгалуженої мережі підтримки. Залучення успішних підприємців та ветеранів бізнесу до менторських програм дасть змогу студентам отримувати цінні поради, практичні знання та налагоджувати корисні контакти. Створення платформ для обміну досвідом, проведення воркшопів та нетворкінгових заходів сприятиме формуванню підприємницької спільноти та надихатиме студентів на реалізацію власних ідей.

Підсумовуючи, варто зазначити, що інноваційні технології є потужним каталізатором розвитку студентського підприємництва в Україні, відкриваючи перед молодими ініціаторами безліч нових інструментів та можливостей для реалізації своїх ідей. Водночас, нинішні соціально-гуманітарні виклики, що включають складний психологічний стан студентів, соціальну нерівність та культурні бар'єри, вимагають комплексного та зваженого підходу для їх подолання. Ефективна підтримка та врахування цих аспектів є необхідними для створення сприятливого середовища для розвитку молодіжного підприємництва.

Успішна інтеграція студентів в економічні процеси воєнної та особливо повоєнної України не лише сприятиме сталому розвитку країни, але й відіграватиме ключову роль у формуванні нового покоління лідерів, здатних до інновацій та відповідального ведення бізнесу. Підтримка їхніх підприємницьких ініціатив, особливо тих, що спрямовані на соціально значущі цілі, є важливим кроком на шляху до відновлення та процвітання України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'юї Д. Демократія і освіта; пер. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
2. Теоретичні основи і механізми взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України: монографія / Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, В.В. Ковтунець, О.М. Отич, Л.М. Червона, О.Г. Ярошенко. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 135 с. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-43-4-2024>

Марія Заремська,

студентка групи ЖР-1

Державний університет «Житомирська політехніка»

Юлія Кондратюк,

кандидат історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

Преса в роки Другої світової війни на Житомирщині

Період Другої світової війни став одним із найбільш трагічних та складних у новітній історії України, позначившись не лише на політичній, економічній та соціальній сферах, а й на інформаційному просторі. Особливої уваги заслуговує вивчення функціонування преси на місцевому рівні, зокрема в регіонах, які зазнали військових дій та окупації. Житомирщина як частина Правобережної України стала ареною запеклої боротьби між тоталітарними режимами – радянським та нацистським, що по-різному використовували пресу як інструмент впливу на свідомість населення.

Актуальність теми зумовлюється необхідністю переосмислення ролі засобів масової інформації в період війни як важливого елементу політичної пропаганди, мобілізації, формування громадської думки та, зрештою, як джерела історичної пам'яті. Попри наявність окремих досліджень, дана проблема й досі не отримала вичерпного наукового висвітлення саме в контексті регіональної історії Житомирщини, що визначає новизну й наукову цінність теми.

Функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни варто розглядати в межах трьох основних періодів: довоєнного радянського, періоду німецької окупації та етапу

післявоєнного відновлення радянської інформаційної системи. Кожен із цих періодів характеризувався своєю специфікою інформаційної політики, структурою медіаполя та характером впливу на громадську свідомість.

У 1939–1941 роках радянська преса в Житомирській області була цілком підконтрольна органам компартійного управління. Друковані видання, зокрема обласні й районні газети на кшталт «Соціалістичне Полісся», «Радянське село», мали на меті пропаганду соціалістичних досягнень, зміцнення класової свідомості населення та формування лояльності до радянської влади. Військова тематика в публікаціях висвітлювалася переважно у контексті героїзації Червоної армії та потреби захищати досягнення соціалізму. З початком німецько-радянської війни у 1941 році акцент було зміщено на мобілізаційні меседжі – захист Батьківщини, формування образу фашизму як абсолютного зла, героїчний спротив.

Зі вступом німецьких військ на територію Житомирської області влітку 1941 року ситуація кардинально змінилася. Радянські видання були припинені, а на їхнє місце прийшли видання, підконтрольні нацистській адміністрації. Окупаційна влада запровадила нову мережу преси, яка формувалася як елемент інформаційного контролю над місцевим населенням. Основними друкованими органами стали газети «Нове життя», «Житомирський вісник», а також інші регіональні бюлетені, що друкувались українською мовою, але редагувались за участю німецьких інспекторів.

Ці видання виконували чітку пропагандистську функцію. Центральними темами публікацій були:

- демонізація радянського режиму, звинувачення його у злочинах проти народу;
- возвеличення німецької армії як «визволительки» України;
- заклики до підтримки «нового порядку»;
- формування антисемітських і антибільшовицьких настроїв;
- заклики до праці в інтересах Третього рейху.

Окупаційна преса використовувала також елементи релігійної риторики, апелювала до українських національних почуттів та історичної пам'яті, намагаючись створити у населення враження про лояльність нової влади до українських традицій. Водночас тотальний контроль, цензура та репресивна політика щодо журналістів, які відмовлялися співпрацювати, свідчать про глибоко примусовий характер цієї інформаційної кампанії [2, с. 110].

Після визволення Житомирщини від німецької окупації в 1944 році було швидко відновлено радянську систему друкованих ЗМІ. Почали знову виходити раніше відомі газети, зокрема «Радянське Полісся», а також нові обласні та районні видання. Основною метою цих публікацій стало відновлення радянської ідеологічної парадигми, героїзація армії, засудження колабораціонізму, розкриття «жахів німецької окупації» та заклики до самовідданої праці на відбудову народного господарства.

Особливої уваги заслуговує те, що післявоєнна преса активно формувала нову історичну пам'ять населення: пропагувалася єдність радянських народів, жертвовність у боротьбі з нацизмом, а також вшановувались ветерани війни. Водночас теми репресій, депортацій, голоду чи проблеми адаптації до повоєнного життя замовчувалися або викривлялися [1, с. 60].

Таким чином, функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни є показовим прикладом того, як друковане слово може бути використане як інструмент тотального ідеологічного контролю. Незалежно від політичного режиму, головним завданням преси залишалося не відображення реальних подій, а трансляція вигідної для влади інтерпретації дійсності.

На сьогоднішній день аналіз змісту газет того часу дає можливість не лише реконструювати події воєнного періоду в регіоні, але й осмислити глибинні механізми інформаційного впливу, що є особливо актуальним в умовах сучасних медійних війн і гібридної агресії [3, с. 108].

Дослідження функціонування преси на Житомирщині в роки Другої світової війни засвідчує, що друковані медіа виступали не лише засобом інформування населення, а передусім інструментом ідеологічного впливу та маніпуляції громадською свідомістю. У різні періоди війни преса виконувала політичні замовлення відповідно до вимог владних режимів – радянського та нацистського. Її зміст, тематика й тональність чітко змінювались залежно від політичної ситуації, фронтової кон'юнктури та стратегічних інтересів держави, яка контролювала територію [6, с. 163].

У радянський період друковані видання підкреслювали патріотизм, необхідність мобілізації на боротьбу з фашистською агресією, формували образ ворога та прославляли радянських героїв. Натомість у період німецької окупації преса трансливала меседжі нового порядку, звинувачувала СРСР у геноциді, пропагувала ідеї «звільнення України» під контролем Третього рейху. Така зміна парадигми свідчить про гнучкість

пропагандистського інструменту, що легко адаптується до нової влади з метою контролю над населенням [4, с. 41].

Особливе значення має аналіз мовленнєвих засобів і риторичних стратегій тогочасної преси, що дозволяє простежити механізми створення потрібних владним структурам смислів, а також виявити особливості впливу на масову свідомість у період війни. Варто зазначити, що як радянська, так і окупаційна преса не давала об'єктивної інформації, обмежувала доступ до альтернативних точок зору, репресувала журналістів, які не відповідали очікуванням режиму.

Аналізуючи пресу Житомирщини у воєнні роки, ми отримуємо не лише уявлення про тогочасну інформаційну політику, а й про соціально-психологічний клімат, настрої населення, рівень довіри до влади та вплив зовнішніх обставин на формування суспільної думки. Таким чином, джерельна база у вигляді архівних газетних видань становить цінний матеріал як для істориків, так і для дослідників медіа та комунікацій.

Отже, тема преси в період Другої світової війни на регіональному рівні залишається значною для глибшого розуміння функцій медіа в умовах кризи, війни та тоталітарного контролю. Вона також дає підстави для сучасних паралелей та висновків щодо ролі інформації у сучасних конфліктах і необхідності критичного мислення як захисту від маніпулятивних впливів.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. Друга світова війна в історичній пам'яті українців: політичні та інформаційні аспекти. *Український історичний журнал*. 2020. № 3. С. 52–63. URL: http://ek.kubg.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_17/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=KUBG&P21DBN=

[KUBG&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C%2E%3E%3D%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%3C%2E%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=5&S21CNR=30](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jul/28419/4.pdf)

2. Голуб Н. І. Преса Житомирщини в роки німецької окупації (1941–1944). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2021. Т. 2, № 1. С. 104–111. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jul/28419/4.pdf>

3. Гуменюк О. Преса в окупаційний період: інформаційна політика Третього рейху в Україні. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. 142 с. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2014/09/5/144541/>

4. Даниленко С. Українська преса в умовах війни: між пропагандою і правдою. *Збірник наукових праць. Серія: Історія та політичні науки*. 2022. № 8. С. 38–45. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=IDP=&2 S21STR=Piufs p 1992 2 14

5. Дубровський В. І. Житомирська преса в роки Другої світової війни: джерелознавчий аспект. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики журналістики*. 2023. Т. 12, № 1. С. 77–83. URL: <https://biblioteka.cdu.edu.ua/cgi-bin/catsearch.pl?qtype=simple&query=%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%A1%D0%A0%D0%A1%D0%A0>

6. Коваль Р. Український націоналізм і інформаційна боротьба в роки війни. Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 210 с. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&>

[S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=IDP=&2 S21STR=journ
al 1991 6 3](#)

7. Савченко І. І. Газетна періодика Житомирської області під час Другої світової війни. *Історичний вісник*. 2021. № 45. С. 65–72. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/number-2-4-2022/presa-zhytomyrshchyny-v-period-drugoyi-svitovoyi-viyny-yakisnyy>

8. Шевченко Л. І. Преса та її роль у формуванні історичної свідомості населення в умовах воєнного часу. *Вісник Харківського національного університету. Серія: Історія*. 2024. № 59. С. 89–95. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9629137

9. Sluysar V., Kondratiuk Yu., Vitiuk I., Mosienko O. Topics of Historical Memory in the PR Activities of Religious Organizations in Present-day Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, Iss. 8. Pp. 104 - 125.

10. Slyusar V. , Mosienko O. Historical policy of the Czech Republic and Slovakia: experience and practices. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2025. № 35. Pp. 218 – 230.

Анастасія Малецька,

студентка групи ЖР-1

Державний університет «Житомирська політехніка»

Юлія Кондратюк,

кандидат історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

Цензура в УРСР: що дозволяли знати дітям

Дослідження феномену цензури в інформаційному просторі радянської України, особливо у сегменті, призначеному для дитячої аудиторії, становить важливу наукову проблему, що вимагає глибокого аналізу як інституційних механізмів контролю, так і соціокультурних наслідків їхнього функціонування. Періодичні видання для дітей та юнацтва виступали не лише засобом розваги та освіти, але й потужним інструментом ідеологічної індоктринації, формування лояльності до існуючого політичного режиму та конструювання специфічної картини світу, узгодженої з панівними партійними доктринами. Відтак, вивчення того, який саме контент допускався до публікації, які теми вважалися прийнятними, а які зазнавали рестрикцій чи повної заборони, дозволяє реконструювати не лише офіційну ідеологічну рамку, а й зрозуміти механізми її впровадження та потенційний вплив на формування світогляду юних читачів в Українській РСР.

Постановка проблеми дослідження полягає у необхідності комплексного вивчення специфіки цензурної політики щодо українських дитячих журналів протягом радянського періоду. Це передбачає аналіз не лише тематичних обмежень та дозволів, але й мовних аспектів, візуального контенту, а також прихованих

наративів, що транслиювалися через, на перший погляд, нейтральні тексти чи зображення. Ключовим завданням постає ідентифікація критеріїв, за якими здійснювалася селекція матеріалів, виявлення ролі цензурних органів, зокрема республіканського відділення Головліту, у цьому процесі, та оцінка ступеня уніфікації та, водночас, можливих регіональних особливостей цензурної практики в УРСР порівняно із загальносоюзними тенденціями. Недостатня розробленість саме цього аспекту радянської цензурної системи обґрунтовує актуальність подальшого дослідження.

Аналіз попередніх публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про певну фрагментарність наявних знань. Існують ґрунтовні праці українських та міжнародних дослідників, присвячені загальним питанням радянської цензури, її інституційній структурі та ідеологічним засадам. Зокрема, механізми контролю над друкованим словом та функціонування Головліту в СРСР вивчалися як у класичних західних дослідженнях радянології, так і в сучасних працях, що спираються на відкриті архіви.

Окремий напрямок становлять роботи, що аналізують радянську дитячу літературу та періодику як інструмент виховання та ідеологічного впливу. У цьому контексті варто відзначити праці міжнародних дослідників, таких як К. Кларк, які аналізували формування " нової радянської людини " через літературні тексти, хоча їхній фокус не завжди був зосереджений саме на українському матеріалі чи специфіці періодичних видань. Дослідження радянської повсякденності та культури, наприклад, у працях Ш. Фіцпатрік, опосередковано торкаються питань сприйняття офіційних наративів, проте не дають вичерпної картини функціонування цензури саме в дитячих медіа.

Водночас, аналіз специфіки цензурної політики щодо саме українських дитячих журналів ("Барвінок", "Малятко", "Піонерія" та ін.) представлений у науковому дискурсі значно меншою мірою. Певні аспекти висвітлювалися у дослідженнях історії української журналістики та літератури радянського періоду. Вагомий внесок зробили українські дисиденти та дослідники, зокрема, І. Дзюба чи В. Свєрстюк, які у своїх працях аналізували загальні тенденції ідеологічного тиску та русифікації української культури, що, безумовно, позначалося й на дитячому сегменті. Сучасні українські історики, такі як Г. Касьянов чи Ю. Шаповал, також торкалися аспектів функціонування радянської системи та її контролю над культурним життям в УРСР. Можна знайти згадки про конкретні випадки цензурних втручань у публікаціях, присвячених окремим українським авторам чи виданням.

Дитяча періодика радянської доби, включно з тією, що видавалася та розповсюджувалася на території Української РСР, функціонувала в умовах жорсткого ідеологічного контролю та системної цензури [1]. Розглядаючи дитячу літературу та пресу як один із найпотужніших інструментів соціалістичного виховання нового покоління, як це формулювала, наприклад, Н. Крупська, радянська держава приділяла пильну увагу формуванню її змісту [4, с. 38]. Аналіз ігрових матеріалів та матеріалів для творчості, представлених на сторінках дитячих журналів періоду 1920-1980 років, дозволяє простежити еволюцію державних ідеологічних настанов, суспільних уявлень та педагогічних підходів, які трансливалися юним читачам через цей медіум [4, с. 38].

Система політичної цензури в Українській СРР, як переконливо демонструють дослідження Н. Сірук та Л. Марківської, функціонувала як невід'ємний атрибут тоталітарної держави,

основне призначення якого полягало у забезпеченні непорушної ідеологічної єдності суспільства та рішучому придушенні будь-яких проявів інакомислення, включно з виявами національної самобутності. Центральним інституційним механізмом цього всеосяжного контролю стало Головне управління у справах літератури і видавництва, відоме як Головліт, що було засноване в УСРР відповідно до постанови РНК від 11 серпня 1922 року і підпорядковувалося Наркомату освіти [3, с. 12]. Ця новостворена структура отримала надзвичайно широкі повноваження, які передбачали здійснення попереднього контролю над абсолютно усією друкованою продукцією, що виходила в республіці, без винятку для видань, адресованих дитячій аудиторії; її нагляд також поширювався на сфери радіомовлення, театральних постановок та інші численні аспекти культурного життя [2, с. 10-11]. Важливо підкреслити, що діяльність Головліту аж ніяк не обмежувалася суто формальною охороною державних чи військових таємниць – її головна місія полягала у забезпеченні безумовної ідеологічної відповідності всього культурного контенту чинним директивам правлячої партії, безкомпромісному викоріненні так званої "ворожої ідеології" та будь-яких, навіть найменших, відступів від жорстко встановлених канонів [2, с. 12]. У специфічних умовах раннього радянського періоду (1918 – початок 1930-х років), доби позначеної сміливими соціальними експериментами, контент дитячої періодики перетворився на важливий інструмент політичної мобілізації юного покоління та цілеспрямованого формування " нової людини", що цілком відповідало завданням, покладеним на цензурні органи. Редакційна політика дитячих видань, перебуваючи під невсипущим контролем та безпосередньо керуючись цензурними настановами, жорстко визначала

тематичний спектр публікацій, що проявлялося у свідомому насиченні журналів матеріалами з виразним ідеологічним забарвленням, як-от настільні ігри ("Революція", "Електрифікація") або пропагандистські матеріали на теми гігієни ("За здоровий побут"), які прозоро віддзеркалювали пріоритети тогочасної держави у виховній роботі та здійсненні соціального контролю [4, с. 38]. Навіть, здавалося б, розважальні ігрові матеріали, призначені для вирізання (наприклад, "Цирк" чи "Театр", що публікувалися у популярному журналі "Мурзилка"), досить часто несли приховане, проте істотне дидактичне навантаження, відображаючи тогочасні освітні експерименти та сприяючи засвоєнню бажаних ідеологічних установок.

Період з середини 1930-х до середини 1950-х років, який дослідники позначають як час "тоталітарної андрогінності", характеризується спробами держави створити уніфіковану "безстатеву" радянську особистість [4, с. 38, 40]. Це збіглося з індустріалізацією та подальшим консервативним поворотом у сімейній політиці. У дитячих журналах цього періоду спостерігається зменшення кількості власне ігрових матеріалів та барвистих додатків, натомість зростає частка практичних інструкцій та порад ("Набори для шиття", "Як заклеїти гуму"), що відображало утилітарне ставлення до дитячої творчості. Акцент на фізичному вихованні та спорті призвів до появи постійних рубрик з гімнастичними вправами та шаховими задачами. Зміст візуальних наративів, зокрема рисомальованих історій, з середини 1930-х років переважно концентрується на темах війни, зброї та спорту, причому серед персонажів домінують хлопчики, тоді як жіночі образи частіше представлені у ролях матері, бабусі або відіграють другорядні ролі. Запровадження роздільного навчання у 1943 році

також обґрунтовувалося необхідністю врахування особливостей фізичного розвитку та підготовки хлопчиків і дівчаток до праці, а також потенційно було спрямоване на ефективніше впровадження військово-патріотичного виховання для хлопців [4, с. 40].

Послаблення партійно-ідеологічного тиску з середини 1950-х років не означало скасування цензурного контролю, який продовжував активно формувати дозволені наративи, включно з певними соціальними ролями та моделями поведінки, у дитячій періодиці відповідно до державних пріоритетів [2, с. 41]. Цензура пропускала та заохочувала матеріали, що підтримували усталені суспільні норми та відповідали офіційному баченню радянського ладу.

Так, в рамках дозволеного цензурою контенту для дівчат з'являлися паперові ляльки з одягом та рубрики з рукоділля ("Пионер", "Умілі руки", "Академія домашніх чарівників"), що підкріплювало схвалений образ майбутньої жінки. Водночас, для хлопчиків цензурні органи активно підтримували популяризацію технічної творчості (журнали "Юный техник", "Моделист-Конструктор"). Таке фокусування, дозволене й скероване цензурою, мало не лише прищепити інтерес до техніки, але й слугувало ідеологічним цілям, демонструючи успіхи держави у космосі та технологіях, створюючи оптимістичний образ майбутнього [4, с. 41].

Протягом усього радянського періоду механізми цензури, очолювані Главлитом, ретельно контролювали зміст дитячих журналів, забезпечуючи їх відповідність поточним ідеологічним вимогам. Ці вимоги включали просування соціалістичного реалізму, радянського патріотизму, атеїзму, антизахідних настроїв та приховування будь-якої інформації, що могла б підірвати довіру до

радянської влади чи її політики (наприклад, згадки про дефіцит чи військові невдачі [4, с. 40]. Дитяча періодика розглядалася як важливий інструмент "цілеспрямованої соціалізації", покликаний формувати у дітей систему цінностей, що відповідала "Кодексу будівника комунізму", включаючи колективізм, дисципліну, любов до праці та радянський патріотизм [4, с. 38]. Зміст ігрових та творчих матеріалів, таким чином, був не просто розважальним, а ретельно відібраним та сконструйованим продуктом, що мав виконувати чіткі ідеологічні та виховні функції.

Період після усунення М. Хрущова та приходу до влади Л. Брежнєва ознаменувався поступовою реставрацією жорсткого тоталітарного контролю над усіма сферами суспільного життя, що особливо відчутно позначилося на творчій інтелігенції. Як зазначає Д.І. Малежик, зміна партійного керівництва СРСР фактично сигналізувала про посилення ідеологічного тиску [2, с. 44].

Підсумовуючи, аналіз змісту дитячих журналів радянської епохи (1920–1980), зокрема тих, що були доступні дітям в Українській РСР, виявляє динамічну картину світу, проте її параметри незмінно визначалися державним цензурним контролем. Від ранніх постреволюційних експериментів з політичною мобілізацією до сталінського періоду з його акцентом на формуванні уніфікованої "радянської людини" через практично-дидактичні та військово-спортивні наративи, і до пізніших етапів із корекцією дозволених тем — цензура послідовно функціонувала як ключовий інструмент впровадження державної ідеології. Тематика ігор, характер творчих завдань, репрезентація персонажів та спектр пропагованих цінностей жорстко фільтрувалися та модифікувалися цензурними органами відповідно до еволюції політичного курсу. Саме цензурні практики забезпечували вилучення небажаних

смислів та нав'язування схвалених наративів, включно з тими, що стосувалися соціальних ролей, формуючи у дітей задане, ідеологічно вивірене сприйняття дійсності та власного місця в радянському суспільстві, унеможлиблюючи знайомство з альтернативними поглядами.

Аналіз змістового наповнення дитячих періодичних видань радянської епохи, що циркулювали на теренах Української РСР у період з 1920-х по 1980-ті роки, виявляє складну, проте внутрішньо послідовну картину функціонування цих медіа як інструментів державного ідеологічного контролю. Було встановлено, що наративи та образи, які пропонувалися юному читачеві, формували специфічну, санкціоновану владою модель сприйняття світу, котра, хоча й демонструвала певну динаміку протягом досліджуваного періоду, незмінно залишалася в межах жорстких ідеологічних рамок, що визначалися панівною політичною доктриною.

Спостережувана еволюція контенту віддзеркалювала трансформації політичного курсу та офіційних педагогічних уявлень радянської влади. Ранній постреволюційний етап характеризувався виразними експериментами з політичною мобілізацією та ідеологічною індоктринацією, які часто реалізовувалися через ігрові практики та відповідні матеріали. Наступний, сталінський, період ознаменувався прагненням до уніфікації та конструювання гомогенної "радянської людини", що знайшло відображення у посиленні акцентів на практично-дидактичних, військово-спортивних та утилітарних аспектах дитячої діяльності, подекуди за рахунок вільної творчості. Пізніший період так званої "лібералізації" позначений поверненням до більш виразної, хоча й надалі ретельно контрольованої, гендерної

диференціації у репрезентації персонажів та соціальних ролей, що транслиувалися через журнальні матеріали.

Незважаючи на ці зміни в акцентах та тематиці, фундаментальна функція дитячих журналів залишалася незмінною: вони послідовно використовувалися як важливий інструмент державної ідеології. Тематика ігор, характер пропонованих творчих завдань, способи репрезентації персонажів та система пропагованих цінностей підлягали ретельному відбору, дозуванню та модифікації відповідно до еволюції політичного режиму та його педагогічних настанов. Ці медіа виконували чітко окреслену функцію цілеспрямованої соціалізації, завданням якої було формування у підростаючого покоління заданого державою сприйняття дійсності, засвоєння визначених соціальних ролей та усвідомлення власного місця в структурі радянського суспільства, що підтверджує висновки про нерозривний зв'язок між дитячою пресою та механізмами ідеологічного впливу того періоду. Таким чином, радянська дитяча періодика в УРСР постає як невід'ємний елемент системи формування лояльності до режиму та інтерналізації його ключових ідеологем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. До 90-річчя всеукраїнського дитячого часопису «Барвінок» (1928, Харків) | Педагогічний музей України. *Педагогічний музей України / Національна академія педагогічних наук України*. URL: <https://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/до-90-річчя-всеукраїнського-дитячого-ча/> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Малежик Д. Вплив політичної цензури української преси на літературну інтелігенцію (друга половина 1960-х – середина 1970-х рр.). *Головна сторінка*.

URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/9.pdf (дата звернення: 09.04.2025).

3. Сірук Н., Марківська Л. цензура як засіб ідеологічного контролю в УРСР (20–50-ті роки XX століття). *Humanities science current issues*. 2020. Т. 5, № 27. С. 10–15. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204050> (дата звернення: 09.04.2025).

4. Gender analysis of game material of the Soviet era on the example of children's magazines (1920-1980). *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2021. Vol. 12, no. 2. URL: <https://doi.org/10.47750/jett.2021.12.02.006> (date of access: 03.04.2025).

5. Sluysar V., Kondratiuk Yu., Vitiuk I., Mosienko O. Topics of Historical Memory in the PR Activities of Religious Organizations in Present-day Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, Iss. 8. Pp. 104 - 125.

Катерина Чмут,

студентка групи ЖР-1

Державний університет «Житомирська політехніка»

Юлія Кондратюк,

кандидат історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ PR ТА РЕКЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Із початком повномасштабної агресії активно розгорнулася інформаційна війна. Українські медіа й рекламні кампанії переорієнтувалися на європейську аудиторію з метою спростування ворожих дезінформаційних наративів.

Адаптація до нових реалій вимагає змін у рекламній діяльності підприємств, пошуку нових підходів до визначення актуальних запитів своєї цільової аудиторії. По-перше, змінюються пріоритети споживачів, що може призвести до зміни попиту на товари та послуги. По-друге, зменшення споживчої активності спонукає до зменшення ефективності рекламних кампаній. По-третє, умови війни можуть призвести до зміни урядової політики та бюджету, що впливає на можливості підприємств щодо фінансування і реалізації рекламних кампаній.

Різні аспекти проблеми функціонування рекламної діяльності підприємств під час війни висвітлені в працях багатьох зарубіжних учених. Наприклад, Інгер Л. Стоул, який у своїй книзі «Реклама під час війни: бізнес, споживачі та уряд» припускає, що досвід війни визначив роль реклами в післявоєнній політичній економіці США та культурному небосхилі нації [3]. Джон Буш Джонс у своїй праці

демонструє переключення підприємств з продажу товарів і послуг на потреби внутрішнього фронту, щоб підтримати оборонну діяльність [2]. Лоуренс Крейсер у книзі «Маркетинг: синій і сірий» аналізує як комерціалізація та патріотизм дедалі більше перепліталися в міру розвитку військових цілей. Т. Снайдер та М. Багенджер, О. Зайцева акцентують увагу на формуванні екосистеми інтегрованих маркетингових брендкомунікацій в умовах воєнного стану [4]. Вивчення праць даних науковців дозволяє зрозуміти загальні світові тенденції особливостей використання PR та реклами в умовах воєнного стану. Однак українська площина даного питання є фрагментарно вивченою, тому метою цього дослідження є заповнення цих пробілів.

Якщо проаналізувати рекламу в українському просторі до та після початку повномасштабної війни, стає очевидною трансформація ціннісних орієнтирів і її вплив на соціокультурний простір. Зокрема, спостерігається зростання підтримки вітчизняних виробників серед українців, які надають перевагу українським товарам. Так товар із написом «Зроблено в Україні» нині має більшу перевагу за товари Європейських виробників.

Завдяки своїй гнучкості та адаптивності сектор інтернет-реклами постраждав менше за інші – просів на 42%, тоді як деякі інші сектори переживають драматичну втрату до 90% своїх обсягів. Крім того, завдяки своїй стійкості до викликів війни ринок інтернет-реклами поки що залишається єдиним, для якого експерти готові робити обережні позитивні прогнози на наступний рік. Зі свого боку диджитал-реклама допомагає відновити контакт зі споживачами не лише тим, хто відновлює роботу в Україні. Вона нині є чи не єдиним доступним рішенням для українського бізнесу, який через війну змушений виходити на міжнародні ринки без

особливих ресурсів на побудову впізнаваності та просування. А без цього запустити стабільні продажі на новому ринку дуже складно [5].

Зауважимо, що загальні тенденції PR та реклами в умовах воєнного стану в Україні залишаються незмінними. Найчастіше купують:

- ✓ послуги з висвітлення результатів своєї діяльності;
- ✓ розробку та розміщення інформаційних матеріалів у соцмережах (Facebook, Instagram, TikTok), на білбордах, радіо та телебаченні;
- ✓ проведення рекламних кампаній.

За дослідженням аналітика проєкту DOZORRO Transparency International Ukraine Ярослава Пилипенко, майже 72% загальної суми припадає на дві області: Київську (178 млн грн) та Дніпропетровську (86 млн грн). Але Київщина має такий показник через закупівлю реклами державними банками, які становлять 61% від загальної суми витрат регіону: «ПриватБанк» (57 млн грн); «Ощадбанк» (28 млн грн); «Укргазбанк» (15,9 млн грн); «Укрексімбанк» (6,6 млн грн). Переважно державні банки замовляли розміщення інформаційних та рекламних матеріалів у ЗМІ, радіо та на телебаченні, послуги PR-кампаній, створення комунікаційних стратегій, SEO-оптимізацію, SMM-просування. Отже, без банків в Київській області цьогогоріч уклали контрактів на 70,1 млн грн. [6].

Попри кризу, цифрова реклама виявилася найстійкішою, продовжуючи ефективно виконувати функцію зв'язку між брендом і споживачем, як в Україні, так і за її межами. Таким чином, головними тенденціями стають гнучкість, соціальна

відповідальність, етичність комунікацій і активна підтримка національного виробника.

Відтак, можемо стверджувати, що в умовах воєнного стану рекламна та PR-діяльність в Україні зазнала змін, обумовлених як зовнішніми викликами, так і внутрішніми трансформаціями соціокультурного середовища.

Сьогодні патріотична тематика посідає важливе місце у комунікаціях. Водночас, включення воєнної або патріотичної тематики до промоції товарів є недоречним. Така стратегія може бути сприйнята як спроба нажитися на емоціях і трагедії війни, що матиме негативний резонанс у розвитку PR та реклами.

Інформаційна війна з російською пропагандою стимулювала переорієнтацію комунікацій на міжнародну аудиторію, а також підвищила роль патріотичної тематики в публічному просторі. Водночас зросла потреба в етичному підході до рекламних кампаній, адже надмірне комерційне використання теми війни сприймається суспільством негативно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьміченко Н. О., Ятчук О. М. Використання рекламних та PR стратегій під час воєнного стану. URL: <https://juawm.donnu.edu.ua/article/view/14171/14074>
2. John Bush Jones : All-Out for Victory!: Magazine Advertising and the World War II Home Front; Brandeis University Press; 1st edition, 340.
3. Lawrence A. Kreiser, Jr. : Marketing the Blue and Gray: Newspaper Advertising and the American Civil War. URL: https://www.researchgate.net/publication/345360974_Lawrence_A_Kreiser_Jr_Marketing_the_Blue_and_Gray_Newspaper_Advertising_and_the_American_Civil_War

4. Зайцева О.І., Набока Р.М., Шумаков В.О. Формування екосистеми інтегрованих маркетингових бренд-комунікацій в умовах воєнного стану // Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць / Гол. ред. М. С. Письменна. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E$)

5. Як правильно рекламувати бізнес під час війни. URL: <https://forbes.ua/innovations/u-prioriteti-dorechnist-ta-efektivnist-yak-pravilno-reklamuvati-biznes-pid-chas-viyni-14032023-11925>

6. Ярослав П. Де витрачають сотні мільйонів державних коштів на рекламу місцевої влади. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/08/14/7470207/index.amp>

7. Sokolovskyi O., Slyusar V., Hordiichuk O. The Experience of Religious Organizations in the Formation and Development of the Chaplaincy Movement in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2024. № 44 (3). P. 74–92.

Анастасія Хайлак,

здобувачка вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»

Надія Яблонська,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри журналістики та філософських студій

Державний університет «Житомирська політехніка»

РОЛЬ ПОДКАСТІВ І АУДІОМАТЕРІАЛІВ У МОБІЛЬНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мобільне навчання іноземних мов стає все більш поширеним у всьому світі. Розвиток технологій дозволяє нам більш зручно та ефективно вивчати мови. Подкасти та аудіофайли є засобами покращення іноземної мови. Аудіоформати стали важливим компонентом мобільного навчання, оскільки вони доступні, автентичні та мають широкий вибір контенту. Подкасти та аудіоматеріали дозволяють зануритися в мовне середовище, не перебуваючи там насправді. Вони допомагають у розвитку навичок аудіювання, вимови та інтонації, які є важливими компонентами навчання іноземної мови. Крім того, можливість слухати матеріали в будь-який час і в будь-якому місці робить навчання гнучким і адаптованим до потреб користувача. Метою тез є аналіз використання подкастів і аудіоматеріалів у мобільному навчанні іноземних мов, а також які матеріали використовують для вивчення мови.

Подкасти стали одним із найпопулярніших засобів вивчення іноземних мов, адже вони поєднують доступність, зручність і автентичність мовного середовища. Вони допомагають покращити навички аудіювання, вимови та сприйняття живої мови на слух. Завдяки

великому вибору контенту кожен може знайти подкаст відповідно до свого рівня і мовних потреб.

Подкаст (англ. podcast) — це серія цифрових аудіофайлів (епізодів, програм тощо), які ви можете завантажувати на свій гаджет або слухати онлайн. Прослуховування подкастів - це прекрасний спосіб розвивати одну з найважливіших мовленнєвих навичок: аудіювання, або ж сприймання на слух. З їх допомогою легко вчитися розуміти живу мову на слух, а також вдосконалити свою вимову. Слухаючи подкасти, ми маємо змогу зануритись в мовне середовище, в якому фізично бути не можемо. Подкастів для вивчення англійської в мережі насправді дуже багато. Пропоную розглянути найцікавіші варіанти подкастів для проведення уроків.

1. *Learn English Podcasts from British Council*

Дуже хороша серія аудіоепізодів тривалістю від 10 до 30 хвилин. Акцент на практикування everyday English. Цей вид подкасту спрямований на мовний рівень A2, B1. Перевагами є те, що після кожного епізоду є різні типи завдань для самоперевірки.

2. *The English We Speak from BBC Learning English*

Корисний подкаст, який знайомить нас із сучасною англійською лексикою, а особливо ідіомами. Тривалість епізодів - близько 3 хвилин. Акцент на вживання сучасної англійської мови на рівень B1. До переваг належить те, що до кожного епізоду є розшифровка аудіо (transcript) для полегшення сприймання.

3. *Learning English with Voice of America*

Ресурс із дуже великим вибором програм для прослуховування. Це вже не стільки навчальний контент, скільки добірка інформаційних матеріалів. Акцент на актуальній тематиці. Тривалість програм в середньому 10 хвилин. Епізоди спрямовані на всі мовні рівні від A1 до C1. До кожного епізоду є розшифровка аудіо (transcript) для полегшення сприймання,

також є лексика до аудіо (words in this story), яку можна опрацювати перед прослуховуванням подкасту, а також є можливість обирати рівень.

4. *6 Minute English from BBC Learning English*

Ще один крутий подкаст від Британської радіомовної компанії. Тривалість епізодів - 6 хвилин. Акцент на вживання лексики. Мовний рівень B1. Перевагами є те, що існує набір лексики, яка опрацьовується в серії, також є розшифровка аудіо (transcript) для полегшення сприймання, а ще є завдання pre-listening - для уважного слухання.

5. *Podcasts in English*

Це просто must have для кожного, хто вивчає англійську. Великий вибір програм найрізноманітнішої тематики. Акцент на розмовну англійську. Тривалість епізодів - до 5 хвилин. Серія подкастів спрямована на рівень від A2 до рівня B2. Цей подкаст має широкий вибір програм, швидке завантаження за потреби та окрему вкладку Business English. Недоліком є те, що є розшифровка аудіо (transcript) і завдання до епізодів, проте доступ до цього контенту платний [1].

Освітні подкасти, які використовуються під час вивчення англійської мови, дозволяють вирішити цілий ряд методичних задач:

- розширення і збагачення лексичного запасу;
- формування, розвиток та вдосконалення граматичних навичок;
- розвиток навичок говоріння та писемного мовлення [2, с. 17].

Аудіоматеріали є важливим засобом у вивченні іноземних мов, оскільки сприяють розвитку навичок слухового сприйняття, вимови та збагаченню словникового запасу. Використання аудіоматеріалів робить навчання більш гнучким, дозволяючи практикувати мову будь-де і будь-коли.

Аудіоматеріали — це артикуляційно наговорений фрагмент навчального матеріалу, записаний на будь-який звуковий носій, який використовується для подальшого його прослуховування. Основною

метою використання аудіоматеріалів на уроці іноземної мови (аудіотекстів, аудіозаписів) є відпрацювання учнями вимови звуків, формування навичок аудіювання, розширення словникового запасу учнів.

З'ясовано, що у навчальному процесі можуть використовуватись різні види аудіотекстів: описи, розповіді, повідомлення, монологи, діалоги.

Аудіозаписи для початкової школи умовно можна розподілити на II групи:

I - художні аудіотексти (запис радіопередач до уроків іноземної мови, аудіокниги, аудіоказки);

II - навчальні аудіотексти, які мають не лише інформацію, але й завдання, питання.

Виявлено, що найбільші можливості для навчання іноземної мови у початковій школі мають дидактичні аудіоматеріали, зокрема звукозаписи.

Загалом вчені розглядають два способи подачі текстів аудіозаписів для прослуховування на уроках іноземної мови з метою розширення словникового запасу учнів початкової школи: перший – коли вчитель подає учням незнайому лексику перед прослуховуванням; другий – коли учні прослуховують новий текст без попередньої підготовки.

Працюючи над збагаченням лексичного запасу молодших школярів, вчитель повинен бути добре обізнаним із віковими особливостями мовленнєвої діяльності учнів. У молодших школярів часто виникають труднощі в сприйнятті та розумінні аудіоматеріалу, що прослуховується на уроці через обмеженість їх лексичного запасу. За час навчання в початковій школі пасивний лексичний запас дітей збільшується вдвічі, а то й утричі [3].

Безумовно, необхідно не лише слухати мову вчителя на уроці, але й аудіозаписи носіїв мови під час уроків (intensive listening), а також слухати автентичні тексти (extensive listening). Учитель англійської мови,

готуючись до уроку, має враховувати те, що аудіоматеріал повинен відповідати наступним вимогам:

- відповідність віковим особливостям учнів і їхньому мовному досвіду в рідній та іноземній мовах;
- вміст нової цікавої для учнів інформації;
- представлення різних форм мови;
- наявність надлишкових елементів інформації;
- природність представленої ситуації, персонажів і обставин;
- здатність матеріалу викликати у відповідь емоційний відгук;
- бажана наявність виховної цінності.

Таким чином, використання на уроках англійської мови аудіоматеріалів - це досить ефективний та доцільний засіб для розвитку фонематичного слуху учнів. Крім цього, використання CD-дисків у викладанні англійської мови дозволяє відійти від традиційних форм навчання й підвищити індивідуалізацію навчальної діяльності учнів, оптимізувати засвоєння мовних структур та граматичних правил [4, с. 128-129].

Отже, у мобільному навчанні іноземних мов аудіоматеріали та записи відіграють важливу роль, оскільки вони сприяють покращенню навичок аудіювання, вимови та розширенню словникового запасу. Вони як доступні, так і автентичні, що дозволяє занурюватися в мовний світ без фізичної присутності. Подкасти також дають користувачам можливість вивчати мову у зручний час і в будь-якому місці, що робить навчання гнучким і відповідним потребам користувачів.

Подкасти, пропонують широкий спектр контенту для різних рівнів володіння мовою. Вони покращують граматичні навички та покращують сприйняття живої мови, а також розширюють словниковий запас.

Аудіоматеріали відіграють значну роль у навчальному процесі, оскільки вони дозволяють виконувати дидактичні завдання, спрямовані

на розвиток мовленнєвих навичок учнів. Вони допомагають учням краще засвоювати мовні структури, тому їх можна використовувати як у класі, так і під час індивідуального навчання. При підборі відповідних матеріалів важливо враховувати вік слухачів і рівень їхньої підготовки.

Резюмуємо, що подкасти та аудіоконтент є ефективним і сучасним методом мобільного навчання іноземних мов, який сприяє якісному засвоєнню мовного матеріалу, підвищенню мотивації до навчання та розвитку комунікативних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блог Міхтєєвої Ольги Олександрівни. Електронний доступ: <https://vseosvita.ua/blogs/shcho-take-podkasty-i-de-ikh-shukaty-32600.html>
2. Використання подкастів та відеокастів під час вивчення англійської мови як метод розвитку навичок аудіювання. Електронний доступ: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2023/3/4.pdf
3. Електронний доступ: <http://kursova.shop/531-audiomaterialy-iak-zasib-rozshyrennia-slovnykovoho-zapasu-uchniv.html>
4. Електронний доступ: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tvo_2014_3_24.pdf
5. Слюсар В., Венцель Н., Слюсар М., Леонець І. Сучасна реклама ЗВО України: етико-правовий та філософсько-комунікативний аспекти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2025. № 19. С. 105-113.

Дарина Пархомчук,

здобувачка вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»,

Вадим Слюсар,

доктор філософських наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ЖІНОЧОЇ РОЛІ У ФІЛОСОФІЇ СИМОНІ ДЕ БОВУАР

За допомогою філософських ідей Симони де Бовуар можна зрозуміти механізми соціального конструювання гендерної ідентичності. У своїй фундаментальній праці «Друга стаття» філософиня доводить, що становище жінки у суспільстві не є наслідком біологічної природи, а зумовлене соціальними, історичними та культурними чинниками. Зокрема, вона стверджувала, що жінкою не народжуються – нею стають, підкреслюючи роль соціалізації у формуванні жіночої ідентичності.

На думку де Бовуар, патріархальне суспільство закріпило за жінкою статус «Іншої» щодо чоловіка – універсального суб'єкта культури й історії. Цей статус визначається через соціальні практики, культурні міфи та інституційні механізми, що обмежують жіночу свободу і формують образ жінки як залежної, емоційної та тілесної істоти. ««Інша» є відмовою, тіло жінки пасивне, а в тоталітарних режимах навіть відбувається відхід від жіночої сексуальності, коли виникає символ образу матері» [2]. Такий підхід акцентує, що жінка втрачає можливість повноцінного самотворення та самореалізації саме через соціальні структури домінування.

Соціальна детермінованість жіночої ролі у концепції де Бовуар проявляється у низці суспільних процесів. Насамперед, це нав'язування

певних моделей поведінки, які підтримуються через виховання, освіту, релігію, мистецтво та наукові дискурси. З дитинства дівчата соціалізуються відповідно до образу «ідеальної жінки», яка має прагнути шлюбної реалізації, материнства та служіння іншим. Такі очікування формують у жінок з раннього віку відчуття обмеженості власних можливостей і залежності від зовнішніх оцінок.

У «Другій статі» де Бовуар аналізує інститут шлюбу як механізм, що закріплює підпорядковане становище жінки у суспільстві. Вона зазначає, що шлюб часто є єдиним соціально прийнятним шляхом для жінки забезпечити своє існування, що призводить до її економічної та соціальної залежності від чоловіка. Де Бовуар критикує традиційне уявлення про шлюб як про природний союз, підкреслюючи, що він часто слугує засобом контролю над жіночою сексуальністю та репродуктивною функцією. Вона вважає, що справжня свобода жінки можлива лише за умови відмови від нав'язаних соціальних ролей і стереотипів.

Де Бовуар також показує, що суспільство не лише визначає, ким має бути жінка, але й створює бар'єри для її виходу за межі нав'язаних ролей. Жінка, яка прагне стати суб'єктом, тобто активно формувати власне буття, стикається із суспільним осудом або відчуженням: «Ще з дитинства дівчинку здебільшого орієнтують на традиційні патріархальні цінності. Ці орієнтації зовсім не безневинні. Комплекс неповноцінності у порівнянні з братами, яких батьки, вихователі готують до якихось значніших ролей у світі, дуже часто приводить до того, що дівчатка відстають у навчанні, у фаховому становленні, втрачають інтерес до широкого зовнішнього світу, звикнувши виконувати дрібні хатні обов'язки» [1, с.13]. Таким чином вибір жінки стає постійною боротьбою проти зовнішніх обмежень.

Материнство, за де Бовуар, є ще одним прикладом соціально детермінованої ролі жінки. Вона описує вагітність і материнство як досвід, що викликає суперечливі почуття: з одного боку, це може бути джерелом

радості та самореалізації, з іншого боку призводити до втрати особистої свободи та ідентичності. «Чоловік, якщо порівняти його з жінкою, перебуває у безумовно привілейованому становищі. Статеве життя чоловіка не суперечить особистому існуванню. Воно проходить послідовно, без криз і загалом без ускладнення. Пересічно жінки живуть довше, ніж чоловіки, але вони частіше хворіють, у їхньому житті бувають численні періоди, коли вони не можуть належати самі собі» [1, с. 54]. Філософія підкреслює, що суспільство романтизує материнство, ігноруючи реальні труднощі та обмеження, з якими стикаються жінки.

Водночас науковиця у своїй філософії спирається на екзистенціалізм, підкреслюючи важливість особистого вибору та відповідальності. Вона вважає, що жінка повинна сама визначати свою сутність, відмовляючись від нав'язаних ролей та очікувань. Це передбачає активну участь у суспільному житті, самореалізацію та прагнення до трансценденції – виходу за межі заданих умов існування. «Симона де Бовуар розглядає як проблему реалізації жінкою свого власного проекту через ідею трансценденції та трансценденційну позицію. Ця ідея передбачає «перевищення особистістю меж свого наявного буття, яке зводить її до простої об'єктивної детермінації, перетворюючи в об'єкт», чому заважає чоловік, який намагається перетворити жінку в «об'єкт споживання»» [3, с.192].

Отже, філософія Симони де Бовуар дає глибоке розуміння того, як соціальні інститути, культурні наративи та виховання формують гендерну ідентичність жінки. Її концепція «Іншої» допомагає зрозуміти, яким чином жінка опиняється у підпорядкованому становищі не через біологічну природу, а через вплив патріархальних структур. Зокрема, за допомогою аналізу шлюбних стосунків, материнства та соціалізації де Бовуар показує, як суспільство обмежує жіночу свободу. Водночас вона стверджує що

справжнє визволення можливе лише завдяки особистому вибору, відповідальності та прагненню до самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовуар С. де. Друга стаття : У 2 т. [пер. с франц. Н. Воробйової, П. Воробйова]. Київ: Основи, 1994. Т. 1. 392 с.
2. Павловська О. В., Шкіль Л. Л. Екзистенціалістський фемінізм Сімони Де Бовуар. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2022. № 1 (35).
3. Слюсар В. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 256 с.
4. Слюсар В. Постмодерністський фемінізм про детермінацію самореалізації особистості. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2003. № 598. С. 153 – 156.

Максим Кірієнко,

здобувач вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»

Вадим Слюсар,

доктор філософських наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

ЦИФРОВИЙ ПАНОПТИКУМ: ДОБРОВІЛЬНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ

Нескладно довести, що сьогоденний інформаційний простір у якому ми живемо має надзвичайно виразну втрату приватності. Коли вимушено, коли добровільно, але ми вже дали згоду на моніторинг та спостереження за нами, а сучасних методів спостереження є надзвичайно багато. «Спостереження є актуальним питанням у західних суспільствах, де зростає усвідомлення цієї проблеми, а також кількість і різноманітність технологій спостереження» [1, с. 1]. Боротьба з терористами, кращий індивідуальний досвід, тощо – надзвичайно гарні слова під якими ми дозволяємо третім особам слідкувати за нами. Новини про стежку від великих компаній нас вже не дивують, тим паче, що відмовитися від умовного Instagram'у не кожен зможе [2]. Це все нагадує таку ідею як паноптикум. Паноптикум – концепція тюремної будівлі, яку запропонував англійській філософ Джеремі Бентам у XVIII столітті. Пізніше цю концепцію у XX столітті розвивав французький філософ Мішель Фуко. «В'язниця-паноптикум зображується як в'язниця, спроектована у формі круглої будівлі (пізніше Бентам змінив її форму на восьмикутну, тоді як паноптикум для бідняків мав дванадцятикутну форму), з інспектором у центральній вежі, який спостерігає за діяльністю ув'язнених у їхніх камерах. Це, по суті, архітектурна ідея – «стратегія простору», яка призводить до «нового способу здобуття влади розуму над розумом у

кількості, досі небаченій». Через специфічне архітектурне рішення створюється ілюзія постійного нагляду – ув'язнені насправді не перебувають під безперервним наглядом, але вірять, що це так. За часів Бентама можливості спостереження були суттєво обмежені фізичними умовами. Однією з ключових ідей або ефектів в'язниці-паноптикуму (та інших подібно спроектованих паноптикумів) було розширення сприйняття за межі видимого простору та зменшення залежності від часових обмежень» [1, с. 11-12]. Взагалі Фуко, вивчаючи розвиток наук ХІХ століття, стверджував, що паралельно з розвитком науки та знань про людину йде розвиток технологій контролю за особистістю та її свободою та індивідуалізмом [3, с. 16]. У сучасності замість одного наглядача за «ув'язненими» у нас є медіа, соціальні мережі, тощо, які ніколи не вимикаються. Це змушує людей до самоконтролю, при чому часто добровільному. У такий спосіб спостереження з зовнішнього стає внутрішнім, що вкотре підтверджує твердження про форму медіа яка змінює поведінку, висунуте Маршаллом Маклуеном ще у 60-ті роки ХХ століття. Люди самі собі створили тоталітаризм у різних сферах життя, використовуючи кенселінг, звинувачення у харасменті, расизмі, антисемітизмі, нацизмі, тощо при будь якій можливості. Непотрібно ніякої зовнішньої сили для контролю, адже суспільство вже саме впоралося. Кожен є учасником цього процесу незалежно від соціального статусу, освіченості, грамотності чи будь якого іншого фактору. Також до такого добровільного «ув'язнення» спонукає те, що людина хоче вірити у свої певні вигадки, а не в об'єктивну реальність та дійсність. Таким чином створюються окремі паноптикуми зі своєю тематикою, своїми інформаційними бульбашками по всьому світі. В одних у їх бульбашці всьо ідьот по плану, нікакой панікі нет, у інших президент за 24 години вирішить усі проблеми які інші не могли вирішити роками, тощо. А завдяки процесам глобалізації, відсутності меж від географічних до

моральних, кожен користувач ладен сидіти у своїй буцегарні та отримувати від цього задоволення. Здавалося б, негативні наслідки таких процесів очевидні, чому ж тоді так мало людей хвилює ця проблема? Тому що у сучасному цифровому паноптикумі кожен користувач є одночасно і ув'язненим і наглядачем. Кожен з нас може «атакувати» інших користувачів, звинувачувати їх обгрунтовано або безпідставно і це дає ілюзію власної значущості в рамках життя. І тут знову повертаємося до ідеї, що людина сприймає лише ту інформацію, в яку вона хоче вірити. Набагато простіше довести людині, що вона бореться з уособленням зла, що вона сміливий воїн на передовій якогось там фронту, ніж те, що ця людина нічого не добила у своєму житті окрім вміння писати коментарі у соціальних мережах.

Сучасний інформаційний простір трансформувався у своєрідну форму цифрового паноптикуму, де контроль здійснюється не лише ззовні, а й внутрішньо – через добровільну згоду користувачів на спостереження, самоцензуру та участь у системі соціального нагляду. Умовний "наглядач" більше не потребує централізованої сили, адже кожен учасник сам стає частиною механізму контролю – як об'єктом, так і суб'єктом нагляду. Ідеї Джеремі Бентама та Мішеля Фуко знайшли своє нове втілення в цифрову епоху: соціальні мережі, алгоритми та інформаційні бульбашки створюють ілюзію вибору, але насправді обмежують свободу думки й індивідуальність. Це призводить до формування замкнених спільнот зі спотвореним сприйняттям дійсності, де кожен живе у власній вигаданій реальності. Така система вигідна і стабільна, адже людина, перебуваючи в межах свого інформаційного середовища, не лише не чинить спротиву, а ще й захищає цей порядок як щось природне і комфортне. Таким чином, цифровий паноптикум не потребує ґрат чи веж – достатньо смартфона, інтернет-з'єднання і звички перевіряти стрічку новин.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Galič M., Timan T. Koops, B. J. Bentham, Deleuze and Beyond: An Overview of Surveillance Theories from the Panopticon to Participation». *Philos. Technol.* 2017. № 30. Pp. 9–37. URL: <https://doi.org/10.1007/s13347-016-0219-1>
2. Meta found a new way to violate your privacy. Here's what you can do. 2025. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2025/06/06/meta-privacy-facebook-instagram/>
3. Данилів А. М. Феномен влади крізь призму філософії Мішеля Фуко. Тези щорічної наукової конференції «Дні науки філософського факультету 2019»/ Відп. за випуск Л. В. Рижак, Г. В. Шипунов, Б. В. Ткачук. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. С. 16–18.
4. Слюсар В. М. Насилля: соціально-філософська природа : монографія. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 450 с.
5. Слюсар В. Постмодерністський фемінізм про детермінацію самореалізації особистості. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2003. № 598. С. 153–156.

Вікторія Колтунович,

здобувачка вищої освіти

Державний університет «Житомирська політехніка»,

Наталія Венцель,

директор Наукового ліцею,

Державний університет «Житомирська політехніка»

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТЕОРІЯЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖОНА РОЛЗА

Питання справедливості є одним із найскладніших і найбільш дискусійних у філософському дискурсі. Ще з давніх часів такі мислителі, як Платон, Арістотель та інші, приділяли значну увагу осмисленню справедливості в контексті суспільного життя [1].

Це поняття розглядалося як фундаментальний принцип, що визначає гармонійний порядок у суспільстві, співвідношення між правами та обов'язками, а також моральну основу взаємодії між людьми.

Однак саме американському філософу Джону Ролзу вдалося систематизувати попередні ідеї мислителів та адаптувати їх до умов сучасного ліберального суспільства. У своїй фундаментальній праці «Теорія справедливості» (A Theory of Justice) він заклав нові нормативні орієнтири в осмисленні соціального порядку, принципів розподілу благ і легітимності суспільних інституцій. У концепції Ролза справедливість розглядається не лише як моральна чеснота, а як первинна добродієвість суспільних інституцій, котра подібно до того, як істина є центральною цінністю у системі знання.

Концепція справедливості як чесності Джона Ролза, являється центральним елементом створення його нормативно політичної теорії, що базується на ідеї справедливого суспільного порядку котрий будується на раціональному консенсусі вільних і рівних, які, перебуваючи в умовах

рівності й погоджуються на принципи, що регулюватимуть основні інститути суспільства [3].

Зазначмо, що мислитель у своїх наукових працях виокремлює два основоположні принципи справедливості, які мають структуру ієрархічного порядку, тобто перший має пріоритет над другим.

Перший принцип справедливості «принцип рівної свободи» формулюється Джоном Ролзом як вимога, згідно з якою кожна особа повинна мати рівне право на найширшу систему основоположних свобод, сумісну з аналогічною системою свобод для всіх інших. Цей принцип є вихідною засадою моральної рівності та інституційної неупередженості в суспільстві, що прагне до справедливості як чесності [3].

У контексті цього принципу гарантуються такі базові громадянські та політичні свободи, як: свобода думки та совісті; свобода слова; свобода зібрань і об'єднань; право на особисту недоторканність; право на приватну власність та рівне виборче право.

Другий принцип справедливості, запропонований філософом, спрямований на регулювання соціальної та економічної диференціації в межах справедливого суспільного устрою [5, с. 117]. Цей принцип має дві взаємопов'язані складові: принцип рівності можливостей і принцип різниці. У своїй сукупності вони формують нормативну рамку, яка дозволяє погодити факт існування певної нерівності з вимогами моральної легітимності.

Зазначмо, що у працях Ролза зазначається: принцип рівності, зумовлюється тим, що всі соціальні позиції, ролі та блага мають бути однаково доступними для усіх членів суспільства – не тільки на рівні формального права, а й на рівні фактичного доступу. Що у свою чергу означає, що стартові умови для участі у змаганні за соціальні переваги повинні бути справедливими, незалежно від походження, економічного становища чи соціального контексту індивіда. Також філософ підкреслює,

що без дотримання цього принципу формальна рівність перетворюється на ілюзорну, а інститути суспільства на механізми відтворення привілеїв.

Таким чином, другий принцип справедливості в інтерпретації Джона Ролза є доповненням до першого (принципу рівної свободи), соціально-економічним втіленням, що надає його етичній логіці практичну форму. Він поєднує у собі турботу про справжню рівність шансів з раціональною толерантністю до нерівностей, що працюють на благо найменш захищених, – формуючи підґрунтя для інституційної неупередженості й справедливого соціального порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. О. Кислюк. Київ: Юніверс, 2002. 284 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf
2. Теорія справедливості. *Культурологія*. 2016. № 1. С. 116 – 120. URL: <https://surl.lu/zjimwo>
3. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Коваленко. Київ: Основи, 2020. 752 с.
4. Сабадуха М. В. Проблема справедливості у філософії Просвітництва в контексті розбудови європейських держав та формування громадянського суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія*. 2016. № 1. С. 116 – 120.
5. Slyusar V., Vitiuk I., Kutashev I., Savitsky V., Shpytalenko H. Theories of Terrorism and Counterterrorism: The Epistemological Potential of Philosophical-Ethical Theories of the 17th to Early 20th Centuries. *Society and Security*. 2025. № 2 (8). Pp. 80–85.

Марина Д'якова,

здобувачка вищої освіти,

Державний університет «Житомирська політехніка»

Вадим Слюсар,

доктор філософських наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

ВПЛИВ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА САМОТНІСТЬ ЛЮДИНИ

Комп'ютерні технології, що активно розвиваються та впроваджуються в життя соціуму, є однією з характерних рис сучасного глобалізованого світу. Сучасна особистість, попри означений прогрес у сфері інформаційних технологій, схильна до переживань таких екзистенційних проблем, як втрата свободи та власної ідентичності, відсутність сенсу життя, тривога перед невідомим майбутнім, занурення в екзистенціально поглиблений стан самотності. Сучасний індивід, відчуваючи себе самотнім та покинутим, шукає можливості для подолання цих станів: поринає у віртуальну реальність, яка має на меті компенсувати нестачу соціальних зв'язків у дійсності. Хоча людина, яка не відчуває екзистенціальної порожнечі або самотності, теж здатна заглиблюватися у віртуальний світ, руйнуючи зв'язки з соціальним середовищем, що згодом призведе до реального відчуття самотності [1, с. 85].

Оскільки комунікація у віртуальному світі не здатна замінити живого спілкування між індивідами, відчуття єдності з іншими та соціумом в цілому.

У віртуальній реальності особистість приховує власну сутність за світлиною та нікнеймом персонажа, змінює ідентичність, не відчуває відповідальності за вчинки, скоєні у вигаданому світі. Відрив власного «Я» від соціальної дійсності та перенесення його у віртуальну реальність,

відмежовує «Я» від тої ідентичності, яка була актуальна в реальному світі [1, с. 87]. Зважаючи на це «нова» ідентичність особистості формується у контексті віртуальної реальності, яка сприймається як основна, актуальна.

Дослідники цієї проблематики вирізняють ряд причин занурення людини у віртуальний світ. Однією з них, очевидно, є відчуття самотності у реальному соціальному середовищі. Нестача «живого» спілкування, відсутність іншої людини, яка б могла вислухати, підтримати породжує необхідність виходу з цього кризового стану. У цьому випадку віртуальна реальність відіграє роль «ілюзорного виходу» за межі кризового стану, де особистість намагається налаштувати зв'язок зі світом та суб'єктами, нехай і віртуальними [1, с. 87].

Н. Цой у своїх дослідженнях піддає детальному розгляду та ґрунтовному аналізу деструктивну залежність індивіда від віртуальної реальності, виокремлюючи декілька причин її виникнення: соціальна дезорієнтація, занижена самооцінка, тривожність, перебування у депресивному стані, незадовільний рівень інтегрованості у соціумі. Дослідниця приділяє вдосталь уваги означеній проблемі, виокремлюючи типологію станів самотності [1, с. 88]. Навіть широке коло спілкування нездатне убезпечити особистість від глибокого та руйнівного стану самотності, адже почуття самотності визначається не стільки кількістю, скільки якістю або міцністю соціальних зв'язків індивіда з іншими. Тому у підсумку самотність варто розглядати як результат відсутності якісних соціальних взаємовідносин, що влаштовують людину як учасника процесу комунікації.

Сучасна особистість, незважаючи на достатню кількість комунікативних зв'язків та активну поведінку в соціумі, відчуває потребу в емоційній єдності, підтримці та взаєморозумінні. Нестача подібної взаємодії спонукає людину до втечі у вигадані світи, зокрема, у мережу

Інтернет, де віднаходить подібного до себе віртуального суб'єкта спілкування та вступає у тісну взаємодію з ним.

Інший український дослідник Є. Уханов з цього приводу зазначає, що не менш важливою причиною занурення особистості у віртуальну реальність постає не надто привабливий образ реального світу. Деяких індивідів реальний світ жахає та відштовхує через свою жорстокість, непередбачуваність та різноманітні випробування. Людина, не витримуючи такого шаленого навантаження, тікає у віртуальну реальність від проблем та турбот. Є. Уханов у своїх працях розглядає сучасне місто крізь призму поняття «медіамісто», що означає буття людини на межі дійсного та віртуального. Філософ стверджує, що «медіамісто – це місто самотніх, місце, де розвиненість засобів комунікації, призводить до почуття порожнечі, що є одним із наслідків віртуалізації соціальної реальності» [1, с. 90].

Отже, сучасна людина постає активним користувачем мережі Інтернет та в цілому комп'ютерних технологій. Індивід, який не відчуває самотності, але має низьку самооцінку та недостатній рівень самоконтролю, не витримує психологічного тиску та фізичних навантажень та, як наслідок, втікає у віртуальний вимір. Залежність від мережі провокує втрату соціальних зв'язків і відчуття єдності з оточенням, що зумовлює занурення у деструктивний стан самотності. Індивід помилково сприймає віртуальний світ за дійсність, внаслідок такого викривленого сприймання стає неможливим вихід за межі самотності. Втеча у віртуальну реальність створює ілюзію вирішення проблеми самотності. Тому особистість має усвідомити власну самотність у реальному світі та відновити втрачену єдність із навколишнім світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башманівська Я. В. Проблема самотності людини в соціально-філософському дискурсі ХХ століття. Вісник Дніпропетровського університету. 2012. № 20 (22). С. 12–16.
2. Розлуцька А. М. Суперечливість впливів глобалізованого світу на людину. Освіта регіону. 2010. № 4. С. 28.
3. Сідоркіна О. М. Самотність у комунікативному процесі сучасної людини. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2020. № 1. С. 93–97.
4. Slyusar V. Informational Violence in the Symbolic Exchange and Modern Mediareality: the Modus Dimension. Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. 2019. № 1 (85). Pp. 25–35.
5. Slyusar V. M., Khrystokin G. V., Yastrebova A. O. Is dialogue possible in the post-truth era? (Media philosophy and social and communication studies) Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. 2023. № 1 (93). Pp. 29–40.

Алла Гаврилюк,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач відділу соціальних та інституційних трансформацій
у вищій освіті,*

Інститут вищої освіти НАПН України

УНІВЕРСИТЕТИ ЯК ОСЕРЕДКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД І РЕГІОНІВ: СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Партнерство університетів і громад в умовах воєнного стану та для післявоєнного відновлення України є складовою діяльності, яка приводить до змін як на рівні закладів вищої освіти, так і на рівні локальних спільнот. Такий досвід є унікальним, бо апробується й реалізується у надскладних умовах адаптації до національних, регіональних та місцевих особливостей розвитку.

Російсько-українська війна 2014–2025 років поставила перед українськими університетами неочікувані виклики, які змусили їх не лише виживати, а й переформатовувати, трансформувати свою діяльність, з огляду на безпрецедентність подій та потреби глибокого аналізу в соціальній, економічній, гуманітарній, екологічній, цифровізаційних площинах.

В умовах війни українські заклади вищої освіти зіштовхнулися з низкою соціогуманітарних викликів, включаючи необхідність збереження кадрового потенціалу установ, утримання привабливості для абітурієнтів, адаптацію освітніх програм до потреб ринку праці, врахування зростаючих запитів до надання освітніх послуг ветеранам і ветеранкам, інтеграцію соціальної відповідальності у виховні, навчальні, практичні напрями діяльності тощо. Означений спектр викликів змусив переорієнтувати діяльність університетів до адаптаційних змін та системного утвердження

соціогуманітарних засад щодо ролі, місії та активної включеності у трансформаційні процеси.

Слушною у цьому контексті є теза Ю. Котляра – першого проректора Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, який зазначив: «Університети в умовах війни мають не лише вижити, а й зростати» [4, с. 27]. І ця можливість свідчить про шанс закласти основи глибокої трансформації, зорієнтованої на розвиток громад і регіонів із урахуванням принципів стійкого та сталого розвитку. Традиційна університетська діяльність, зосереджена на освіті та науці, впевнено доповнюється усвідомленням важливості третьої місії.

Видимо прослідковується чітке розуміння того, що заклади вищої освіти в умовах війни мають не лише долучатися до відстоювання, боротьби за незалежність та територіальну цілісність через інституційні, кадрові, виховні, освітні, наукові, громадянські та соціальні ініціативи, а й вибудовувати свої нинішні і майбутні стратегії крізь призму пошуку нових інструментів розвитку, ключовим серед яких, є опертя на підґрунтя третьої місії університетів – активного соціального служіння державі, регіону, громаді.

Її реалізація, з-поміж інших векторів, у ключовому вимірі зосереджується на партнерстві з локальними спільнотами. Ця співпраця є критично важливою, оскільки дозволяє спільно працювати над розвитком людського капіталу, збереженням культурної спадщини, побудовою міцних соціальних зв'язків, захистом та збереженням довкілля, розробкою новацій та їх упровадженням на місцевих, регіональних та національних рівнях.

У цьому контексті виникає потреба в концептуальному осмисленні та візуалізації механізмів такої взаємодії. З цією метою була розроблена та представлена авторська Модель різновидів партнерства університетів і громад, що вказує на базові теоретичні підходи до співробітництва

закладів вищої освіти та локальних спільнот, апробованих у світі та таких, що поступово адаптуються до соціогуманітарних викликів українських реалій [1, с. 41-42; 2].



Для вирішення та реалізації своєї нової місії, українські університети впроваджують інноваційні підходи. Яскравими прикладами таких ініціатив є діяльність Альянсу українських університетів (Альянсу) – громадського об'єднання провідних закладів вищої освіти для відбудови країни.

Ініціативи членів Альянсу та інших українських університетів, які адаптували в освітні процеси моделі партнерської взаємодії з громадами, мають значний вплив на суспільство, сприяють формуванню освітніх спільнот і досягненню синергії з громадами на засадах сталого та стійкого розвитку. Цей досвід в умовах війни є унікальним завдяки глибині інтеграції в суспільні процеси, наявності освітньої та наукової складових, що робить проєкти стійкішими та приваблює міжнародну спільноту до співпраці.

Нинішній український досвід співзвучний зі світовими тенденціями, де університети адаптувалися та успішно упроваджують практику

партнерства з громадами й стають активними учасниками суспільних трансформацій. Це підтверджується науковими прогнозами Кларка Керра (у минулому президент Каліфорнійського університету), який ще в 50-х рр. XX ст. вбачав в закладах вищої освіти інституції національного призначення, що керують сьогоденням і впливають на економічне зростання та залучаються до вирішення важливих соціальних справ, стають майданчиками по виробленню новаторських ідей, упровадження змін та трансформаційних перетворень.

Висновки. Таким чином, в умовах воєнного стану українські університети виходять за межі традиційної освітньої та наукової діяльності, перетворюючись на ключові інституції суспільних трансформацій. Цей процес є свідченням формування нового університетського лідерства, що зорієнтоване на активні та актуальні зміни крізь призму посилення спроможності громад і активне залучення до відновлення України.

Показовим фактом є трансформаційна діяльність університетів, що ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які забезпечують ефективність і стійкість реалізованих та перспективних ініціатив. Серед ключових варто виокремити такі.

- Демократизм і довіра: ці принципи є основою для відкритого діалогу та взаємоповаги між усіма зацікавленими сторонами, включаючи студентів, викладачів, владу та громадянське суспільство.
- Соціальна справедливість і відповідальність: університети беруть на себе відповідальність за вирішення актуальних суспільних проблем, надаючи освітні та наукові ресурси для підтримки вразливих груп населення та сприяючи інклюзивному розвитку.
- Глобальна та локальна солідарність: цей принцип підкреслює важливість як міжнародної співпраці та залучення світового досвіду, так і

роботи на локальному рівні для вирішення проблем конкретних територіальних громад.

- Людиноцентризм і соціальне служіння: діяльність університетів зосереджена на потребах людини та суспільства, що відображає концепцію третьої місії як активного служіння народу, громаді та країні.

Співпраця та партнерство між університетами, громадянським суспільством, владою та місцевими громадами є не просто опцією, а критично важливою умовою для відбудови України. Цей процес призводить до суттєвого оновлення суб'єктно-об'єктних взаємовідносин, де заклад вищої освіти перестає бути лише «постачальником» освітніх послуг, а стає рівноправним партнером і каталізатором змін.

У результаті, спільні зусилля всіх учасників спрямовані на побудову стійкого економічного, соціального та екологічного майбутнього. Таким чином, сфера вищої освіти в Україні не лише адаптується до викликів воєнного часу, а й відіграє вирішальну роль у формуванні нової, більш стійкої та згуртованої держави у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мелков Ю., Гаврилюк А., Зінченко В., Вітренко Ю., Ворона В. Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки : монографія / Ю. Мелков, А. Гаврилюк, В. Зінченко, Ю. Вітренко, В. Ворона; за ред. Ю. Мелкова. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 102 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-45-8-2024> URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/Synergy-transform-VO_IVO-2024-102p.pdf
2. Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект). URL:

<https://view.genially.com/673f038cab5347ea56e2ec62/interactive-content-model-riznovidiv-partnerstva-unversitetiv-i-gromad>)

3. Альянс українських університетів.URL: <https://auu.com.ua/>

4. Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії / Осипчук А., Яковлєв М., Суслов А., Усачова В., Шулімов С. Школа політичної аналітики НАУКМА. 2022. 79 с.

Олександр Жабенко,

*кандидат наук з державного управління,
учений секретар, Інститут вищої освіти НАПН України*

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ГОЛОВНИХ ЦІЛЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ

Університети як інституції покликані провадити якісний освітній процес (готувати професіональних спеціалістів), бути центром інновацій та досліджень (брати активну участь в розробленні інноваційних продуктів та технологій), реалізовувати заходи суспільного служіння (розв'язувати суспільні проблеми на основі використання академічних розробок, провадити трансфер технологій та інновацій для приватного і публічного сектору) [2; 9].

Інноваційна діяльність, що є одним з важливих чинників зростання доходів, базується на комерціалізації накопичених знань, технологій і обладнання, а її результатом є новий або якісно покращений продукт [1, с. 98; 2]. Зважаючи на це, провідні університети світу трансформуються в інституційний формат «підприємницького університету» – потужні академічні центри. Вони продукують нові знання і прикладні технологічні розробки, мають право виходити на ринок та отримувати прибуток, що спрямовується на розвиток університету. Центральна ланка їх діяльності – трансфер технологій і комерціалізація результатів науково-дослідної роботи, що виконується у тісній співпраці із замовниками розробок (підприємствами і державними інституціями) [1, с. 164]. Наприклад, в Нідерландах Utrecht University, University Medical Center Utrecht та десятки інноваційних компаній і дослідницьких інститутів об'єднують зусилля на реалізацію нових ідей і розробок в Utrecht Science Park. Це перетворює Utrecht Science Park на центр економіки знань міста Утрехт. У сфері освіти

та досліджень Utrecht University інтенсивно співпрацює з іншими організаціями, як національними, так і міжнародними партнерами. Ця співпраця призводить до інновацій, економічного розвитку та вирішення соціальних проблем [10].

В Україні інноваційна діяльність в університетах набуває все більшого значення. Адже нормативно визначено, що інноваційна діяльність поряд із науковою та науково-технічною є невід'ємною складовою освітньої діяльності й провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти [4, ст. 65; 5, ст. 17]. Результатами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності мають бути: одержані конкурентоспроможні наукові й науково-прикладні результати (нові технології, види техніки, матеріалів тощо) для забезпечення інноваційного розвитку суспільства; підготовки фахівців інноваційного типу; формування наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок [4, ст. 65].

В Україні університети залучаються до процесу розбудови ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки, забезпечення високих стандартів якості життя шляхом інтелектуального, культурного і професійного розвитку особистості, формування якісного людського капіталу [7].

На них покладається важлива роль як на етапі винайдення новацій через «покращення якості освіти (застосування нових та удосконалених методів і практик для викладання, навчання та оцінювання при підготовці фахівців, здатних створювати, адаптувати й використовувати технологічні інновації [7]; запровадження навчальних дисциплін з підприємництва, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності)», «функціонування в університетах безперервного ланцюга стартап-школа – акселератор – бізнес-інкубатор», а також при створенні інноваційних

структур різних типів на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів (наприклад, консорціумів із науковими установи та підприємствами для виробництва продукції на основі розроблених в університетах чи наукових установах технологічних рішень або виробництв, що належать до високотехнологічного сектору промисловості [3; 8]). Адже університет має бути осередком не лише знань та освіти, а й сучасних технологій та інноваційних рішень [6].

Реалізація університетами однієї із цілей своєї діяльності – інноваційної діяльності – є важливою для забезпечення їх конкурентоздатності у контексті руху системи вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с. URL : https://ipr.nas.gov.ua/wp-content/uploads/2016/10/1.24_4_Інноваційна-Україна-2020_Національна_довідь_2015.pdf

2. Кожем'якіна С.М. Інноваційна діяльність вищих навчальних закладів України: макроекономічна оцінка. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2016. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5019>

3. План заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1687-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-p#Text>

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами; у редакції від 01.06.2025, підстава № 4186-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами; у редакції від 01.06.2025, підстава № 4186-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Стратегія Державного університету «Житомирська політехніка» 2024–2028 / ДУ «Житомирська політехніка». 15 с. URL : <https://ztu.edu.ua/>

7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>

8. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text>

9. Шеренговський Д. Що таке третя місія університетів і чому вона важлива в час війни? / LB.ua : дорослий погляд на світ. URL : https://lb.ua/blog/dmytro_sherenhovskiy/640326_shcho_take_tretya_misiya_universitetiv_i.html

10. Collaboration / Utrecht University. URL : <https://www.uu.nl/en/organisation/working-at-utrecht-university/collaboration>

Анастасія Єпішина,
здобувач вищої освіти,

Державний торговельно-економічний університет

Наталія Крохмаль,
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет

ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЗМІНЮЄ СУСПІЛЬСТВО

Історична пам'ять є важливим елементом формування національної свідомості та ідентичності. Вона визначає не лише те, як суспільство осмислює своє минуле, а й впливає на його сучасне та майбутнє. Особливо це актуально для України, яка протягом століть змушена була боротися за власну незалежність, культурну самобутність та історичну правду. Історична пам'ять виступає інструментом об'єднання нації, але водночас є полем для боротьби інтерпретацій, що часто використовується у політичних цілях. У цьому контексті залишаються актуальними питання впливу історичної пам'яті на українське суспільство, можливості сприяння його розвитку, формування національної ідентичності та відповіді на сучасні виклики.

Історична пам'ять закладає фундамент для формування національної ідентичності, створюючи єдине поле значень, символів та цінностей, яке передається від покоління до покоління. Українська історія багата на події, що стали символами національного спротиву та боротьби за свободу: від Козацької доби, визвольних змагань початку ХХ століття, Голодомору, дисидентського руху до Революції Гідності та війни з Росією. Саме ці події формують спільний історичний досвід, який консолідує суспільство навколо ідеалів свободи, незалежності та гідності.

Історична пам'ять – це сукупність сталих взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле, що цілеспрямовано сконструйовані, стандартизовані і кодифіковані різних видах суспільних практик [5]. Процеси декомунізації, що розпочалися після 2015 року, стали прикладом використання історичної пам'яті як інструменту відновлення історичної справедливості та ідентичності: демонтаж радянських символів, перейменування вулиць, вшанування пам'яті національних героїв.

Політика пам'яті – це сукупність державних заходів, спрямованих на формування певних інтерпретацій історичних подій для консолідації суспільства та зміцнення національної безпеки [3, с. 20]. В Україні вона набирає особливої актуальності після 2014 року. Прийняття Закону «Про засудження комуністичного та нацистського тоталітарних режимів» [4] стало важливим кроком у процесі декомунізації. За словами Володимира В'ятровича, декомунізація – це не лише демонтаж пам'ятників, а створення нових смислів, що об'єднують суспільство [1].

Ця політика реалізується через встановлення пам'ятних дат, проведення меморіальних заходів, створення музеїв, пам'ятників, підтримку наукових досліджень. Вона сприяє вихованню патріотизму, розвитку критичного мислення, захисту від інформаційних маніпуляцій. Проте існують виклики: регіональні відмінності у сприйнятті історії, суперечливість інтерпретацій, опір окремих груп населення.

Історична пам'ять в Україні має регіональні відмінності, що зумовлені різною історичною долею територій. У західних регіонах домінує пам'ять про національно-визвольні змагання, тоді як у південних і східних тривалий час залишався вплив радянської історичної парадигми. Це створює як багатогранність наративів, так і певні ризики для національної єдності.

Необхідно розуміти, що національний наратив повинен враховувати різні історії і досвіди, але вибудовувати єдину національну ідентичність.

Водночас на місцевому рівні спостерігається активізація громадських ініціатив: створюються локальні музеї, відновлюються пам'ятки, проводяться краєзнавчі конференції, що сприяє поглибленню історичної свідомості.

Освіта та культура є ключовими каналами передачі історичної пам'яті. Шкільні програми, підручники, позакласні заходи, екскурсії формують базові уявлення про історію. Музеї, архіви, бібліотеки забезпечують доступ до джерел і поширюють знання про минуле. Наприклад, Національний музей Голодомору-геноциду проводить виставки, лекції, що допомагають осмислити трагедію Голодомору [2].

Культура через літературу, кіно, театр, живопис передає емоційно-ціннісне осмислення минулого. Фільми «Кіборги», «Іловайськ 2014» актуалізують героїчне минуле, формують патріотичну свідомість. Громадські ініціативи створюють нові форми участі громадян у збереженні пам'яті, стимулюють діалог між поколіннями

У ХХІ столітті історична пам'ять стає полем символічної боротьби, де різні актори намагаються нав'язати свої інтерпретації минулого. Україна є об'єктом історичних маніпуляцій з боку Росії, яка використовує історію як інструмент легітимації агресії [3]. В умовах російсько-української війни боротьба за історичну правду є частиною гібридної війни.

Відповіддю є розвиток історичної освіти, підтримка незалежних досліджень, створення платформ для наукових дискусій, міжнародна співпраця. Україна інтегрується у європейський простір пам'яті, беручи участь у спільних проєктах вшанування жертв тоталітарних режимів, Голокосту, воєн. Історична пам'ять повинна залишатися простором діалогу, що сприятиме консолідації суспільства та його сталому розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Володимир В'ятрович: «Декомунізацію скасувати неможливо». Радіо Свобода. 21 травня 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29954270.html> (дата звернення: 12.05.2025).
2. Національний музей Голодомору-геноциду: офіційний вебсайт. URL: <https://holodomormuseum.org.ua> (дата звернення: 12.05.2025).
3. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII, чинний. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 26. ст.219.
5. Удод О.А. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=istorychna_pam'jat (дата звернення: 12.05.2025).

ЗМІСТ

Ольга Гордійчук, Юлія Воркевич КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ: ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ВИМІРИ	3
Ольга Гордійчук, Владислав Марченко ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СМЕРТІ В ТВОРЧОСТІ ЮКІО МІСІМИ	7
Ольга Гордійчук, Валерія Савіцька СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ: МАНІПУЦІЇ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ МИСЛЕННЯ	11
Ольга Гордійчук, Вікторія Шульська ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ	16
Ольга Ярошенко ІННОВАЦІЇ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	20
Юлія Доброносова ЕТИЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	24
Ганна Таран ДИЗАЙН ЯК НАПРЯМОК ВСЕОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС	30
Хавроненко В. Д., Гетун С. Ю., Кобзар А. Ю. ПОРІВНЯЛЬНА ШКАЛА КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ: ВІД РЕПТИЛІЙ ДО СУЧАСНОГО ШІ ТА ЛЮДИНИ	34
Олександр Галушко РОЗШИРЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ТІЛЕСНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	39

Тетяна Євдокимова	
ХУДОЖНЯ СТРУКТУРА – КОНСТРУЮВАННЯ СМISЛУ	43
Олена Слободянюк	
РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ	51
Марина Турчин, Юрій Павлов	
МОРАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЮДИНИ В КУЛЬТУРНОМУ БУТТІ	57
Марія Шляхтіна, Наталія Крохмаль	
ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР	61
Наталія Конон	
ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ	64
Алла Маяка	
ІСТОРИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ: ПРАКТИКИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	69
Ірина Пашинська	
АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	74
Крістіан Хіцков	
САМОТНІСТЬ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	80
Галина Ковальчук	
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ДЛЯ ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАД	84
Володимир Ковтунець	
КУРС ДІЛОВОЇ МОВИ В ОСВІТНІЙ ТРАЄКТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	89

Дарина Горбач, Наталія Крохмаль	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ СЕРЕД УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	94
Олена Лавринович	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ	98
Олена Скляр, Наталія Крохмаль	
ЗАСТОСУВАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	104
Анастасія Васильєва, Ганна Тарган	
МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УНІВЕРСИТЕТУ	110
Володимир Ковтунець	
ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	113
Вікторія Віроzub	
ПСИХОСОМАТИКА, ТРАВМА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ	119
Катерина Гнатюк, Наталія Шуст	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СЕРЕД МОЛОДІ	124
Катерина Андрієвська, Наталія Шуст	
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У БІЗНЕСІ	129
Ольга Горпинич, Людмила Горпинич	
ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	134
Роман Новак, Наталія Шуст	
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ	138
Сергій Юрченко, Наталія Шуст	
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ПСИХОСОМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ: ІНТЕГРАЦІЯ МЕДИЧНИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ	145

Наталія Резанова	
ІННОВАЦІЯ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	151
Віолетта Стружна, Наталія Шуст	
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ	157
Марія Гарбуз, Наталія Шуст	
ПСИХОСОМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	165
Олександр Мосієнко, Марія Вікарій	
БАЛТІЙСЬКА АНТАНТА: СПРОБА СТВОРЕННЯ ОБОРОННОГО СОЮЗУ У МІЖВОЄННІЙ ЄВРОПІ	170
Оксана Воробйова	
ПОЛІТИКА ЛІДЕРСТВА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	174
Марія Кратюк, Наталія Шуст	
ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ЗАГРОЗА КОЛЕКТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	178
Віталій Кацідим	
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ	183
Вікторія Ворона	
САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ЗВО ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	192

Юрій Вітренко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ
ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ 200

Леся Червона, Наталія Лакуша

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ 209

Марія Заремська, Юлія Кондратюк

ПРЕСА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ЖИТОМИРЩИНІ 215

Анастасія Малецька, Юлія Кондратюк

ЦЕНзуРА В УРСР: ЩО ДОЗВОЛЯТИ ЗНАТИ ДІТЯМ 222

Катерина Чмут, Юлія Кондратюк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ PR ТА РЕКЛАМИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 232

Анастасія Хайлак, Надія Яблонська

РОЛЬ ПОДКАСТІВ І АУДІОМАТЕРІАЛІВ У МОБІЛЬНОМУ
НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ 237

Дарина Пархомчук, Вадим Слюсар

СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ЖІНОЧОЇ РОЛІ У ФІЛОСОФІЇ
СИМОНІ ДЕ БОВУАР 243

Максим Кірієнко, Вадим Слюсар

ЦИФРОВИЙ ПАНОПТИКУМ: ДОБРОВІЛЬНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ 247

Вікторія Колтунович, Наталія Венцель

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЖОНА
РОЛЗА 251

Марина Д'якова, Вадим Слюсар

ВПЛИВ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ НА САМОТНІСТЬ ЛЮДИНИ 254

Алла Гаврилюк

УНІВЕРСИТЕТИ ЯК ОСЕРЕДКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД І
РЕГІОНІВ: СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 258

Олександр Жабенко

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ГОЛОВНИХ ЦІЛЕЙ
ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ 264

Анастасія Єпішина

ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЗМІНЮЄ СУСПІЛЬСТВО 268

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ:
ІННОВАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції

(м. Житомир, 22 травня 2025 р.)

Матеріали подано в авторській редакції, за зміст матеріалів, підбір джерел та коректність цитування несуть відповідальність автори та їх наукові керівники.

Видавець і виготівник

Державний університет «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ЖТ № 08 від 26.03.2004 р.